

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY

V PRAZE

ÚSTAV ČESKÉHO JAZYKA a TEORIE KOMUNIKACE

Bakalářská práce

Jitka Herynková

Mýty a předsudky o českém znakovém jazyce

Myths and prejudices about Czech sign language

Praha 2011

Mgr. Andrea Hudáková, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Mgr. Andree Hudákové, Ph.D. za řadu podnětných připomínek, trpělivost a toleranci, s níž vedla a usměřňovala mou práci.

Velké díky patří panu Mgr. Vlastimilu Váchovi, řediteli Střední školy, základní školy a mateřské školy pro sluchově postižené v Praze v Holečkově ulici, který mi umožnil návštěvy školního archivu.

Nelze nepoděkovat respondentům, kteří ochotně vyplnili dotazníky mé výzkumné sondy, a neslyšící figurantce Markétě Maradové, která se mnou spolupracovala při fotografování znaků do této práce.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Jitka Herynková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno a příjmení: **Jitka Herynková**
Studijní program: **Čeština v komunikaci neslyšících**
Studijní obor: **Čeština v komunikaci neslyšících**

Děkan fakulty Vám podle zákona č. 111/1998 Sb. určuje tuto bakalářskou práci:

Název práce: **Mýty a předsudky o českém znakovém jazyce**
Anglický název práce: **Myths and prejudices about Czech sign language**
Jazyk práce: **čeština**

Zásady pro vypracování:

1. V opoře o odbornou literaturu vymezit pojmy a termíny mýtus, předsudek, jazykový mýtus, etnocentrismus.
2. Na základě analýzy odborné a populárně naučné literatury vydané od roku 1900 do současnosti vytvořit seznam mýtů, předsudků a mylných tvrzení o českém znakovém jazyce a o komunikaci neslyšících lidí obecně.
3. U vybraných tvrzení z bodu 2 popsat jejich „vývoj“ v odborné a populárně naučné literatuře vydané od roku 1900 do současnosti.
4. Tvrzení z bodů 2 a 3 srozumitelně, jasně a přesvědčivě vyvrátit a uvést do souladu s aktuálními poznatky z lingvistiky znakových jazyků a poznatky o komunikaci neslyšících lidí obecně.
5. Dotazníkovým šetřením nebo anketou zmapovat, která tvrzení z bodu 2 a 3 jsou v současnosti rozšířená v generaci současných žáků středních škol, popř. v dalších sociálních skupinách (např. mezi učiteli ve školách pro žáky se sluchovým postižením).

Seznam odborné literatury:

Česká (a slovenská) odborná a populárně naučná literatura věnující se komunikaci neslyšících lidí od roku 1990 do současnosti (výběr):

BEDNAŘÍK, M. *Péče o hluchoněmé děti – svazek 1*. Praha : Ústředí péče o hluchoněmé v Praze XVI., 1940.

ČEJKA, O. *K otázkám sluchových vad*. Praha : Svaz československých invalidů, 1960.

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. Praha : Karolinum, 2007.

ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka.*, Olomouc : Rubico, 1998.

ČSÓNKA, Š. a kol. *Seminář o přípravě povolání a pracovním uplatnění sluchově postižených*, Praha : Svaz invalidů v ČSR, 1981, s. 35 .

EDELSBERGER, L. (ed.) *Defektologický slovník*. Praha : H&H, 2000.

EDELSBERGER, L. (ed.) *Defektologický slovník*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1978.

FREEMAN, R. D., CARBIN, C. F., BOESE, R. J. *Tvé dítě neslyší?* Praha : FRPSP, 1991.

- GABRIELOVÁ, D., PAUR, J., ZEMAN, J. *Slovník znakové řeči*. Praha : Horizont, 1988.
- GAŇO, V. *Defektné deti*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1960.
- GAŇO, V. *Z teórie a praxe vyučovania nepočujúcich*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1965.
- GAŇO, V., SVAČINA, S., ŠROM, F., ZÍMA, J. *Kapitoly z logopedickej didaktiky a metodiky*, Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1964.
- HÁLA, B., SOVÁK, M., *Hlas, řeč, sluch*. Praha : Česká grafická unie, 1941.
- HLOŽÁNEK, M. a kol. *Společenská adaptace sluchově postižených*. Praha : Český svaz sluchově postižených, 1971.
- HOMOLÁČ, J. (ed.) *Komunikace neslyšících. Sociolingvistika (antologie textu)*. Praha : FF UK, 1998.
- HRUBÝ, J. *Průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu*. 1. díl. 2. vyd. Praha : FRPSP, 1999.
- HUDÁKOVÁ, A. (ed.) *Ve světě sluchového postižení*. 1. vyd. Praha : FRPSP – Tamtam, 2005.
- JANOTOVÁ, N. *Odezírání u sluchově postižených*. Praha : Septima, 1999.
- JANOTOVÁ, N. *Reedukace sluchu sluchově postižených dětí v předškolním věku*. Praha : Septima, 1996.
- JANOTOVÁ, N. *Rozvíjení zrakového vnímání a odezírání sluchově postižených dětí*. Praha : Septima, 1996.
- JANOTOVÁ, N., ŘEHÁKOVÁ, K. *Surdopedie. Komunikace sluchově postižených I*. Praha : SPN, 1990.
- KOLÁŘ, J. *Sto let vyučování hluchoněmých na Moravě*. Zvláštní otisk z Obzoru Hluchoněmých. České Budějovice : nákladem vlastním, tiskem K. Fialy, 1933.
- KRAHULCOVÁ – ŽATKOVÁ, B. *Komunikační systémy těžce sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 1996.
- KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2001.
- KRUML, M. a kol. *Seminář o problémech hluchoty*. Praha : Magnet, 1977.
- KUCHAŘOVÁ, L. (ed.) *Jazyk neslyšících*. Praha : UK FF, 2005.
- LECHTA, V. *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Praha : Portál, 2008.
- LECHTA, V. (ed.) *Základy inkluzivní pedagogiky. Dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole*. Praha : Portál, 2010.
- MACUROVÁ, A. ... protože já bavím spolu vypravovat (Komunikace v dopisech českých neslyšících). *Slovo a slovesnost*, 1995, roč. 56, s. 23 – 33.
- MACUROVÁ, A. *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí*. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008.
- MACUROVÁ, A. Jazyk a hluchota. *Slovo a slovesnost*, 2001a, roč. 62, s. 92 – 104.
- MACUROVÁ, A. Jazyk v komunikaci neslyšících (předběžné poznámky). *Slovo a slovesnost*, 1994b, roč. 55, č. 2, s. 121 – 132.
- MACUROVÁ, A. Lingvistika znakových jazyků na počátku třetího tisíciletí. *Speciální pedagogika*, 2005, roč. 15, č. 2, s. 77 – 85.
- MACUROVÁ, A. Náš – jejich jazyk a naše vzájemná komunikace. *Naše řeč*, 1994c, roč. 77, s. 44 – 50.
- MACUROVÁ, A. Naše řeč? *Naše řeč*, 1998c, roč. 81, s. 179 – 188.
- MACUROVÁ, A. O znakovém jazyce v základní jazykovědné příručce. *Speciální pedagogika*, 1998, roč. 8, č. 1, s. 55 – 58.
- MACUROVÁ, A. Poznáváme Český znakový jazyk (Úvodní poznámky). *Speciální pedagogika*, 2001b, roč. 11, č. 2, s. 69 – 75.

- MACUROVÁ, A. Poznáváme český znakový jazyk I. *Speciální pedagogika*, 2001, roč. 11, č. 2, s. 69 – 75.
- MACUROVÁ, A. Poznáváme Český znakový jazyk IV. (Vyjadřování času). *Speciální pedagogika*, 2003, roč. 13, č. 2, s. 89 – 98.
- MACUROVÁ, A. Proč a jak zapisovat znaky českého znakového jazyka (Poznámky k diskusi). *Speciální pedagogika*, 1996, roč. 6, č. 1, s. 5 – 20.
- MACUROVÁ, A. Předpoklady čtení. In ŠMÍDOVÁ, M. (ed.) *Četba sluchově postižených*. Praha : FRPSP, 2000, s. 35 – 42.
- MACUROVÁ, A., BÍMOVÁ, P. Poznáváme český znakový jazyk II. (Slovesa a jejich typy). *Speciální pedagogika*, 2001, roč. 11, č. 5, s. 285 – 295.
- MACUROVÁ, A., HOMOLÁČOVÁ, I., PTÁČEK, V. Výzkum komunikace neslyšících. Český znakový jazyk. *Speciální pedagogika*, 1997, roč. 7, č. 3, s. 1 – 15.
- MACUROVÁ, A., PETŘÍČKOVÁ, J. Poznáváme český znakový jazyk VII. (Poznámky k vyjadřování mnohosti). *Speciální pedagogika*, 2004, roč. 14, č. 2, s. 107 – 126.
- MACUROVÁ, A., VYSUČEK, P. Poznáváme český znakový jazyk: Klasifikátorové tvary ruky. *Speciální pedagogika*, 2005, roč. 15, č. 4, s. 262 – 275.
- MALÝ, K. *Děti hluchoněmé, nedoslýchavé, jakož i poruchami řeči stížené ve škole obecné*. Praha : I. L. Kober, 1897, s. 24 – 29.
- MALÝ, K. *Hluchoněmost*. Praha : Fr. Urbánek, 1907.
- MALÝ, K. *Odezírání, most mezi ohluchlými a slyšícími*. Praha : Spolek o péči o slabomyslné, 1940.
- MIKLA, A. (ed.) *Orálna reč a vzdelávanie nepočujúcich*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989.
- NOVÁK, A. *Vyučování řeči ve škole hluchoněmých – svazek 2*. Praha : Ústav pro zmrzačené v Praze IV., 1942.
- NOVÁK, A. *Z dějin nápravné pedagogiky na pražském ústavě pro hluchoněmé*. Praha : Kobeš a synové, nedatováno.
- PIPEKOVÁ, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno : Paido, 2010.
- PROCHÁZKOVÁ, V., VYSUČEK, P. *Jak komunikovat s neslyšícím klientem?* Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007.
- PULDA a kol. *Otázky defektologie*, Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 5, roč. XVI, 1973 – 1974, s. 197
- RÉRYCHOVÁ, J. *Osvěta veřejnosti: Život lidí se sluchovým postižením*. Diplomová práce. UK PedF : Praha, 2010, s. 19 – 23.
- SALZMANN, Z. *Jazyk, kultura a společnost*. Praha, 1997.
- SEDLÁČEK, J., ZAJÍC, F. *Hluchoněmý jeho výchova a vzdělání I*. České Budějovice : Svaz spolků a učitelů hluchoněmých v R. Č. S., 1934.
- SEEMANN, M. Vývoj řeči u dítěte normálního a hluchoněmého. *Revue pro vzdělávání a výchovu hluchoněmých*. Praha : Svaz spolků učitelů hluchoněmých, 1925 – 1926, roč. III., č. 5 a 6, s. 69 – 70.
- SLOWÍK, J. *Komunikace s lidmi s postižením*. Praha : Portál, 2010.
- SMETÁNKA, F. *O hluchoněmosti, ohluchnutí, jejich příčinách a jak jim čeliti*. Praha : J. Otta, 1916.
- SOBOLOVSKY, *Známková řeč a živé slovo*. *Revue pro vzdělávání a výchovu hluchoněmých*, Praha : Svaz spolků učitelů hluchoněmých 1928 – 1929, roč. VI, č. 9 a 10, s. 16 – 17.
- SOLOVJEV I. M. (ed.) *Psychologie neslyšících dětí*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1977.

SOUČEK, V. *Hluchoněmé a nedoslýchavé děti*. České Budějovice : Obzor hluchoněmých, 1934.
SOVÁK, M. a kol. *Stati o reedukaci sluchu*. Praha : SPN, 1978, s. 15 – 33.
SOVÁK, M. a kol. *Logopedie*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1965.
SVAČINA, S. Mluvit nebo ukazovat? *Obzor hluchoněmých*, Praha : Spolek pro péči o hluchoněmé, 1942, roč. XXV, č. 6, s. 1 – 2.
STRNADOVÁ, V. *Jak se úspěšně vyrovnávat ztrátě sluchu*. Praha : ASNEP, 2001, s. 47.
STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. Hluchota a jazyková komunikace*. Praha : UK FF, 1998.
ŠTEJGERLE, L. *Kapitoly z psychologie hluchoněmého dítěte*. Praha : Revue, 1940.
UHERNÍK, A. *Hluchota, řeč, poznání*. Martin : Osveta, 1990.
VÝMOLA, K. *Dějiny výchovy a vzdělání hluchoněmých*. Praha : Spolek pro péči o slabomyslné v R. Č.Sl., 1925.
ZEMAN, J. a kol. *Péče o sluchově postižené*. Praha : Svaz československých invalidů, 1967, s. 24 – 30.

Dobové časopisy: Úchylná mládež, Otázky defektologie, Mládež vyžadující zvláštní péče, Speciální pedagogika, České noviny pro hluchoněmé, Obzor hluchoněmých, Revue pro vzdělávání a výchovu hluchoněmých, Svépomoc hluchoněmých, EFETA, Zájmy hluchých, ABC neslyšících, Gong, InfoZpravodaj FRPSP aj.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Hudáková Andrea, Ph.D.**

Konzultanti:

Datum zadání bakalářské práce: 02.05.2011

Termín odevzdání bakalářské práce: dle harmonogramu příslušného akademického roku

.....
Vedoucí katedry

.....
Děkan

V Praze dne 26.07.2011

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zaměřuje na mýty a předsudky o českém znakovém jazyce a komunikaci neslyšících lidí obecně. Práce je rozdělena na část teoretickou a část praktickou. V teoretické části autorka sleduje vývoj vybraných mýtů z této oblasti v české a slovenské literatuře vydané od roku 1900 do roku 1995 a snaží se je na základě současné odborné - zejména lingvistické - literatury vyvrátit. V empirické části se pak pomocí dotazníkového šetření snažila zmapovat, jak jsou mýty a předsudky zmiňované v odborné literatuře rozšířeny v povědomí laické i pedagogické veřejnosti.

KLÍČOVÁ SLOVA

Mýtus, předsudek, etnocentrismus, neslyšící, komunikace neslyšících, český znakový jazyk

ABSTRACT

This bachelor work focuses on myths and prejudice concerning Czech sign language and communication among deaf people in general. This work is divided into a theoretical and practical part. In the theoretical part, the author follows the development of chosen myths regarding this topic in Czech and Slovak literature published from 1900 until 1995 and tries to disprove them on the basis of present scientific, especially linguistic, literature. In the empiric part, the author aims to map, with the help of questionnaire inquiry, how the myths and prejudice in the above mentioned scientific literature spread in the awareness of both lay and pedagogical public.

KEYWORDS

Myth, prejudice, ethnocentrism, deaf, communication among deaf people, Czech sign language

OBSAH

Úvod.....	14
1 Mýty a předsudky.....	16
1.1 Mýty	16
1.2 Předsudky.....	16
2 Mýty a předsudky o českém znakovém jazyce	19
2.1 Jestliže se dítě narodí hluché, nebo ztratí sluch ještě před vývojem řeči, nevyvine se u něho řeč vůbec a dítě zůstane nejen hluché, ale i němé	20
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:	20
Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900 – 1995:	20
Dnešní pohled na tento mýtus:	20
2.2 Némé dítě si musí zvolit jiný dorozumívací prostředek. Začne používat posunků, které jsou však velmi nedokonalým a mnohdy nedostačujícím vyjádřením	24
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:	24
2.2.1 Posunková řeč hluchoněmého dítěte má mnoho vad a nedostatků, bývá hodně osobitá, nedá se jí vše, jasně, určitě a přesně vyjádřit, nedá se srovnávat s řečí mluvenou	24
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:	24
Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900–1995:	25
Dnešní pohled na tento mýtus:	28
2.2.2 V řeči posunkové není žádných částí řeči, není žádných osob, pádů, rodu a způsobu, není uvědomělého podmětu, přísudku, není skloňování ani časování, scházejí spony a důležité tvary pomocného slovesa býti	31
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:	31
Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:.....	31
Dnešní pohled na tento mýtus:	33
2.2.3 Ostatní autoři, kteří zkoumali posunkovou řeč, se naopak shodli v názoru, že její vyjadřovací v poměru k mluvené řeči prostředky jsou značně chudší.....	35
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:	35
Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:.....	36
Dnešní pohled na tento mýtus:	36

2.2.4 Vyšší, abstraktní pojmy se do této řeči převést nedají, nebo jen velmi nejistě, a v této řeči tak těžko mohou najít výraz vyšší projevy myšlení, takže duch na tento způsob vyjadřování omezený jest neschopen širšího rozvoje rozumového	38
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře	38
Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:.....	38
Dnešní pohled na tento mýtus:	40
2.2.5 Nemohou-li lidé z jakéhokoliv důvodu spolu hovořit řečí hláskovou, uchylují se k dohodnutí posunky, k tak zvané němohře neboli pantomimě	43
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:	43
Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:.....	43
Dnešní pohled na tento mýtus:	44
2.2.6 Posuněk z vyučování vyřazen – Posuněk (gestikulaci) odmítáme jako věc škodlivou a neúčinnou jak při vyučování, tak i mimo školu	48
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:	48
Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900 – 1995:	49
Dnešní pohled na tento mýtus:	52
2.3 Znakový jazyk blokuje osvojení a vývoj jazyka mluveného	52
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:	52
Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:.....	52
Dnešní pohled na tento mýtus:	53
2.4 Mimo to nejsou posuny všech hluchoněmých stejné; již na různých ústavech pro hluchoněmé užívají neslyšící žáčkové mezi sebou různé gestikulace pro označení těchto pojmů, případně dějů	54
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:	54
Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:.....	54
Dnešní pohled na tento mýtus:	57
2.5 Znakový jazyk je mezinárodní	61
Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:	61
Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:.....	61
Dnešní pohled na tento mýtus:	61
2.6 Závěrem k teoretické části	63
3 EMPIRICKÁ ČÁST	65
3.1 Metodologie empirické části	65
3.1.1 Charakteristika zkoumaného vzorku.....	65

3.1.2. Dotazník.....	66
3.1.3 Cíle výzkumného šetření	67
3.1.4. Hypotézy	68
Hypotéza 1	68
Hypotéza 2	68
Hypotéza 3	68
Hypotéza 4	68
3.1.5 Průběh výzkumu	69
3.2 Vyhodnocení výzkumného šetření - mýty a předsudky	69
3.2.1 Mezi neslyšícími všude na světě se ukazuje stejně.....	69
3.2.2 Některé znaky v Praze a v Brně se liší.....	70
3.2.3 Neslyšící lidé spolu komunikují jen o tom, co vidí, nebo o tom, na co se dá sáhnout (pouze na konkrétní rovině)	71
3.2.4 Jazyk neslyšících je něco jako pantomima.....	72
3.2.5 Jazyk neslyšících má chudou slovní zásobu.....	73
3.2.6 Osoba, která neslyší, je i němá	74
3.2.7 Když spolu neslyšící lidé ukazují, výpověď neobsahuje žádná gramatická pravidla 75	75
3.2.8 Když se neslyšící dítě naučí „mluvit rukama“, už nikdy se nenaučí mluvit a psát česky	76
3.2.9 Při vyučování neslyšících je nutno používat pouze psanou a mluvenou češtinu, protože jazyk neslyšících je pro vyučování příliš primitivní a nemůžeme jím naučit vše	77
3.2.10 Shrnutí.....	78
3.3 Vyhodnocení výzkumného šetření – doplňující otevřené položky	79
3.3.1 Napište stručně, co víte o neslyšících lidech	79
3.3.2 Popište stručně své zkušenosti s komunikací neslyšících.....	81
3.3.3 Napište stručně, co víte o komunikaci neslyšících	83
3.3.4 Na závěr bych chtěl(a) doplnit	86
3.3.5 Shrnutí.....	87
3.4 Závěry výzkumného šetření	87
3.4.1 Hlavní cíl a hypotéza 1	87
3.4.2 První parciální cíl a hypotéza 2.....	89
3.4.3 Druhý parciální cíl a hypotéza 3	90
3.4.4 Třetí parciální cíl a hypotéza 4	91
3.4.5 Závěrem k empirické části	92
Závěr.....	93
Seznam obrázků	96

Seznam tabulek.....	97
POUŽITÉ ZDROJE.....	98
Tištěné zdroje.....	98
DVD	102
On-line elektronické zdroje	102
PŘÍLOHY	104

ÚVOD

„Různé předsudky a nesprávné představy o tělesném i duševním stavu hluchoněmých, v obecnstvu dosud rozšířené, jsou značnými překážkami (...). Jest třeba, aby bylo obecnstvo v této příčině náležitě poučeno.“
(Výmola, 1925, s. 43)

Člověk, který se nikdy nesetkal s neslyšícími lidmi, má většinou velmi omezené informace a zkreslené představy o jejich životě a o možnostech dorozumět se. V době, kdy jsem – jako osoba, která neslyší na jedno ucho – studovala Střední pedagogickou školu pro sluchově postižené v Hradci Králové, vyvolávalo prostředí a způsob komunikace v „mé“ škole u slyšících lidí z mého okolí mnoho pochyb a dotazů. Často jsem slýchávala otázky typu „*Jak se neslyšící může naučit znakovat?*“, „*Mohou si říci znakovkou všechno?*“, „*Je znakovka stejná na celém světě?*“ Domnívám se, že většina těchto otázek pramenila z neznalosti a mylných představ, které kolují v naší společnosti. Tato osobní zkušenost ze střední školy mě donutila zamyslet se nad tím, jak běžní lidé smýšlejí o komunikaci neslyšících lidí a o znakovém jazyce, proč se z generace na generaci tradují různé předsudky a mýty, a přivedla mne k tématu, které jsem zpracovala v této bakalářské práci.

Bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou a část empirickou. Teoretická část je dále rozdělena do dvou kapitol. V první kapitole v krátkosti vymezují termíny mýtus a předsudek a přináším seznam mýtů a předsudků o českém znakovém jazyce a komunikaci neslyšících. Druhá – stěžejní – kapitola se již podrobně věnuje vlastním mýtům a předsudkům o českém znakovém jazyce a komunikaci neslyšících, sleduje jejich vývoj a popis ve starší literatuře a následně mýty vyvrací pomocí poznatků ze současné odborné literatury.

Literaturu a zdroje, ze kterých jsem čerpala, tvoří literatura vzniklá od počátku 20. století zhruba do roku 1995. Polovinu 90. let 20. století jsem jako mezník zvolila proto, že v roce 1993 vzniklo v Berouně Národní centrum pro neslyšící, které si jako jeden z úkolů stanovilo výzkum a popis českého znakového jazyka. Na jeho činnost pak v roce 1998 na Filozofické fakultě UK v Praze navázal nově vzniklý obor Čeština v komunikaci neslyšících. Předpokládám tedy, že v období poledních cca 15 let, kdy u nás působí odborníci věnující se problematice komunikace neslyšících, včetně výzkumu a popisu struktury a fungování českého znakového jazyka, budou postupně z odborné literatury mýty a předsudky o komunikaci neslyšících postupně mizet. Dále pak chronologicky postupuji až k tištěným zdrojům z posledních zhruba 15 let (od poloviny 90. let minulého století do současnosti) a k odborné literatuře současných českých autorů, která popisuje znakové jazyky v různých oblastech gramatiky, syntaxe, fonologie atd.

Menší část zdrojů tvoří informační brožury. Jedním z cílů mé práce je pokusit se zmapovat aktuální rozšíření mýtů a předsudků o českém znakovém jazyce a o komunikaci neslyšících lidí v povědomí české veřejnosti. Zmíněné informační brožury, které se často mezi laickou veřejností dostávají, mohou mít na rozšíření mýtů, nebo naopak správných informací, vliv. Přestože tento okruh zdrojů sleduji a popisuji velmi stručně, myslím si, že vhodně doplňuje danou problematiku.

Na základě prozkoumané literatury jsem sestavila dotazník a provedla výzkum mezi slyšící nepoučenou veřejností. Celý průběh výzkumu pak popisuji v empirické části této práce. Hlavním úkolem výzkumu bylo zmapovat aktuální smýšlení české veřejnosti (především studentů) o českém znakovém jazyce a o komunikaci neslyšících.

Hlavním cílem mé práce je, zjistit z jakých zdrojů se mýty a předsudky šířily a jak se vyvíjely a zároveň bych byla velice ráda, kdyby tato práce mohla poskytnout svědectví o nepravdivosti těchto názorů.

1 MÝTY A PŘEDSUDKY

Tématem této bakalářské práce jsou mýty a předsudky o českém znakovém jazyce, potažmo o komunikaci neslyšících lidí obecně. Co máme na mysli, když mluvíme o mýtech a předsudcích?

1.1 Mýty

Slovo mýtus je dle Budila (2003) odvozeno z řečtiny a znamená „vyprávět“. Brandová (1993, s. 716; zdůraznila J. H.) považuje za mýtus „*Příběh se symbolickým a náboženským významem. Odvozeně neskutečný příběh, v ýmysl.*“ Stejně tak i Budil (2003) dále definuje mýtus jako představu, která je rozšířena mezi lidmi, ale **není pravdivá**. Podle tématu rozlišuje mýty kosmogonické, teogonické, etiologické a heroické (viz tabulka 1).

<i>Mýtus</i>	<i>Téma</i>
Kosmogonický	Původ a vznik světa
Teogonický	Původ o zrození bohů
Etiologický	Výklad o příčinách původu a podstatě různých předmětů, jevů a zvyků
Heroický	Původ a založení dané kultury

Tab. 1: Dělení mýtů (Budil, 2003, s. 399)

Mezi mýty vykládající příčiny původu a podstatu různých předmětů, jevů a zvyků přirozeně existují i mýty o jazyce. Jeden z nich zmiňuje například Černý (2005, s. 89): „*Převládá názor, že nejdokonalejší ze všech jazyků jsou flexivní. (...) Jazyky, které nemají flexi, jsou chudé, protože mají pouze jediný druh slov, která nejsou schopná se rozvíjet a obměňovat ...*“

1.2 Předsudky

Zatímco mýty jsou „pouhou“ nepravdou, předsudek je „*Negativní postoj k osobám, skupinám, idejím, národům, rasám apod. opírající se o pověry, zjednodušené primitivní názory, stereotypy aj. Nositelé předsudků obvykle odmítají racionální argumenty a fakta...*“ (Brandová, 1993, s. 887; zdůraznila J. H.). Jinak řečeno: předsudky jsou „*nepřátelské postoje vůči určitým etnickým, náboženským a jiným skupinám, (...) postoje, které mají iracionální původ a jádro*“ (Nakonečný, 1997, s. 232).

V naší literatuře o problematice neslyšících vydané v posledních zhruba 15 letech se můžeme setkat s tím, že autoři některá tvrzení o českém znakovém jazyce nebo o komunikaci neslyšících lidí obecně označují za nepravdu nebo mýtus. V tabulce č. 2 uvádíme jejich seznam, který jsme sestavili na základě excerpce prostudované literatury. Je seřazený podle počtu výskytu v prostudovaných současných zdrojích.

Každý z autorů formuluje mýtus vlastními slovy. Kvůli přehlednosti předkládaného seznamu uvádíme každý z mýtů pouze v jedné vybrané formulaci. Mýty označené šedou barvou zpracováváme podrobně v kapitole 2.

	Mýtus	Autoři	Počet výskytů
1.	Znakový jazyk nemá gramatiku. Podkapitola: 2.2.2	Macurová (2001b), Bímová (2005), Dámcová (2006a), Vysuček (2007), Rérychová (2010)	5
2.	Znakový jazyk je mezinárodní. Kapitola: 2.5	Bímová (2005), Komárková (2005), Dámcová (2006a), Czupalová (2008), Rérychová (2010)	5
3.	Znaky jsou gesta, znakový jazyk je pantomima. Podkapitola: 2.2.5	Macurová (2001b), Bímová (2005), Kohutová (2005), Dámcová (2006a), Czupalová (2008)	5
4.	Znakový jazyk je nedokonalý a primitivní. Kapitola: 2.2	Bímová (2005), Vysuček (2007), Czupalová (2008), Rérychová (2010)	4
5.	Znakový jazyk má chudou slovní zásobu. Podkapitola: 2.2.3	Macurová (2001b), Bímová (2005), Dámcová (2006a), Czupalová (2008)	4
6.	Znakový jazyk je jednotný/nejednotný. Kapitola: 2.4	Macurová (2001b), Bímová (2005), Dámcová (2006a), Czupalová (2008)	3
7.	Znakový jazyk nemá schopnost abstrakce, neslyšící nemohou na abstraktní rovině myslet. Kapitola: 2.2.4	Dámcová (2006b), Vysuček (2007), Rérychová (2010)	3
8.	Znalost znakového jazyka brání dětem, aby si později osvojily mluvený jazyk. Kapitola: 2.3	Strnadová (1998), Fenclová (2010), Rérychová (2010)	3
9.	Neslyšící člověk je i němý. Kapitola: 2.1	Strnadová (2001), Slowík (2010)	2
10.	Všichni neslyšící po České republice umí znakovat.	Bímová (2005), Dámcová (2006a)	2
11.	Naučit se český znakový jazyk je pro neslyšícího Čecha snadnější než naučit se jiný mluvený jazyk, protože si stačí koupit slovník.	Bímová (2005), Dámcová (2006a)	2
12.	Chytří neslyšící používají znakovanou češtinu, český znakový jazyk používají jen hloupí neslyšící.	Vysuček (2007), Rérychová (2010)	2
13.	Znakový jazyk není schopný plnit všechny potřebné funkce jazyka jeho uživatelům.	Bímová (2003)	1
14.	Neslyšící umí vždy odezírat. Neslyšící děti se už od narození mohou učit jazyk odezíráním. Odezírání je plnohodnotnou náhradou slyšení.	Rérychová (2010)	1
15.	Člověk může zároveň mluvit i ukazovat.	Rérychová (2010)	1

Tab. 2: Seznam mýtů a předsudků o českém znakovém jazyce

2 MÝTY A PŘEDSUDEKY O ČESKÉM ZNAKOVÉM JAZYCE

Problematika mýtů a předsudků o znakovém jazyce je celosvětová, týká se všech prozkoumaných znakových jazyků. Dokazuje to odborná literatura z různých zemí, která se zabývá stejnými okruhy problémů. Například Klima a Bellugiová (1979) se zabývali rozdíly mezi americkým znakovým jazykem a pantomimou. Studovali také rozdíly u znaků čínského znakového jazyka a amerického znakového jazyka a vyvrátili tak mylný názor o tom, že znakový jazyk je mezinárodní. Navázali tak na práci amerického lingvisty W. Stokoeho (1960), který mimo jiné popsal repertoár fonémů v americkém znakovém jazyce a dokázal tak, že znaky amerického znakového jazyka nejsou gesta. Zjistil totiž, že znaky znakového jazyka lze na rozdíl od gesta členit na menší části, na tzv. komponenty znaku - tvar ruky, pohyb rukou a umístění znaku v prostoru (zpracováno dle Macurové, 2008).

Práce amerických lingvistů inspirovaly k lingvistickému zkoumání nejrůznějších znakových jazyků vědce i v jiných státech světa včetně Evropy. My se však chceme zaměřit pouze na oblast znakového jazyka českého a zjistit, zda se výše uvedené mýty stále tradují v české veřejnosti. Proto se také budeme zabývat pouze českou a slovenskou literaturou (slovenskou literaturu zařazujeme vzhledem ke společnému česko-slovenskému historickému kontextu).

Jak bylo řečeno výše, v současné české odborné literatuře (za současnou považujeme literaturu vydanou v posledních zhruba 15 letech, tj. od roku 1995)¹ se objevují názory na český znakový jazyk a komunikaci neslyšících, které jejich autoři označují za mýty nebo předsudky. Z této literatury jsme vy excerpovali 15 mýtů, jejichž seznam jsme přinesli v tabulce 2. Z těchto 15 mýtů jsme pak vybrali osm nejfrekventovanějších (v tabulce 2 jsou označené šedým podtiskem) a rozhodli jsme se sledovat jejich vývoj v naší a slovenské odborné literatuře vydané od roku 1900 zhruba do roku 1995 (viz kap. 2.2 – 2.5). Navíc jsme se ještě rozhodli obdobně zpracovat mýtus, který se sice v prostudované literatuře jako mýtus objevil pouze dvakrát, ale my ho považujeme za podstatný; jedná se o mýtus *Neslyšící člověk je i němý*. Považujeme totiž za vhodné ujasnit si, jak to u neslyšících s němotou je, jestli mohou mluvit, a pokud ne, jak vlastně komunikují, proto se tomuto mýtu stručně věnujeme v kapitole 2.1.

¹ Polovinu 90. let 20. století jsme stanovili jako mezník proto, že v roce 1993 vzniklo v Berouně Národní centrum pro neslyšící, které si jako jeden z úkolů stanovilo výzkum a popis českého znakového jazyka. Na jeho činnost v roce 1998 na Filozofické fakultě UK v Praze navázal nově vzniklý obor Čeština v komunikaci neslyšících. Předpokládáme tedy, že když u nás začali působit odborníci věnující se problematice komunikace neslyšících, včetně výzkumu a popisu struktury a fungování českého znakového jazyka, budou z odborné literatury mýty a předsudky o komunikaci neslyšících postupně mizet.

2.1 Jestliže se dítě narodí hluché, nebo ztratí sluch ještě před vývojem řeči, nevyvine se u něho řeč vůbec a dítě zůstane nejen hluché, ale i němé

Autor citátu: Hála, Sovák (1941, s. 224)

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:

- „Název hluchoněmý je nepřesný a navíc matoucí. Navozuje mylnou myšlenku, že hluchý člověk musí být i němý.“ Strnadová (2001, s. 47)
- „O neslyšících, kteří nekomunikují běžnou řečí, se někdy také hovoří jako o hluchoněmých. Vyvarujme se používání tohoto označení; je to významově nesprávný výraz a takové pojmenování je uráží.“ Slowík (2010, s. 88).

Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900 – 1995:

1941: První zmínku formulovanou v tomto smyslu jsme ve starší literatuře našli až v roce 1941. Lékaři Hála a Sovák (1941) vysvětlují němotu u neslyšících jako následek hluchoty a takovou němotu považují za chorobný stav: „*Jestliže se dítě narodí hluché, nebo ztratí sluch ještě před vývojem řeči, nevyvine se u něho řeč vůbec a dítě zůstane nejen **hluché**, ale i **němé***“ (Hála, Sovák, 1941, s. 224; zdůraznila J. H.). „***Hluchoněmota** je tedy chorobný stav, způsobený buď úplnou, nebo neúplnou ztrátou sluchu v časném dětství; němota se přidružuje jako následek hluchoty*“ (Hála, Sovák, 1941, s. 225; zdůraznila J. H.).

1950: Flegl, učitel neslyšících, v příspěvku *Jazyka dar svěřil nám Bůh* vysvětluje, že každé dítě má od narození projevy žvatlání a broukání, má tedy vrozenou schopnost k řeči. U neslyšícího dítěte se však tyto projevy brzo zastaví. „*Protože však u takového dítěte od narození hluchého chybí ten nejdůležitější prostředek k dalšímu vývoji řeči, totiž sluch, záhy zakrní tato vrozená dispozice pro řeč a dítě **hluchoněmé** je odsouzeno k němotě do té doby, než jej z ní vyprostí odborná péče v ústavech pro děti hluchoněmé. (...) Tak hluchota způsobuje, že dítě zůstává **němé**, i když má mluvidla zcela normální, ježto není sluchem provokováno k napodobení lidské řeči*“ (Flegl, 1950, s. 1; zdůraznila J. H.). O znakovém jazyce – jako o dalším jazyce, jehož dar svěřil nám Bůh – není v celém příspěvku ani zmínka.

Dnešní pohled na tento mýtus:

Tím, že dítě neslyší mluvený jazyk, který ho obklopuje, nemůže u něj na základě nápodoby – tak jak je to běžné u dětí, které mluvený jazyk slyší – dojít k rozvoji mluveného jazyka. Proto v minulosti vznikla představa, že lidé, kteří od raného dětství neslyší, jsou i němí. Odtud dřívější název pro neslyšící osobu – **hluchoněmý**. Podle Hrubého (1999) se v historii užívalo termínu hluchoněmý pro osoby se všemi typy sluchových vad. Obdobně se

vyjadřuje i Bulová: „*O lidech se sluchovou vadou se dříve hovořilo jako hluchoněmých. Němota byla chápána jako důsledek hluchoty*“ (Bulová, 1998, s. 82).

Podle Strnadové (2001, s. 47) se předsudek o němosti neslyšících lidí „... *udržuje od dob, kdy nebyla neslyšícím jedincům věnována speciální pomoc. Jestliže někdo od narození neslyšel, nechodil do školy a byl izolován od ostatních neslyšících osob, pak si pochopitelně nemohl osvojit jazyk nejen mluvený, ale ani znakový. Nemluvil proto, že nemohl slyšet mluvený vzor ani sám sebe, nikoliv tedy proto, že by neměl v pořádku hlasové orgány.*“

A jak se tedy říká lidem, kteří mají problém se sluchem, když hluchoněmý je zastaralý a hanlivý termín? Pro osoby s různými ztrátami sluchu existuje souhrnné, obecné pojmenování, a to **osoby se sluchovým postižením**. Občas se také objevuje termín **osoby s vadami sluchu** (Hrubý, 1999). Pod tímto zastřešujícím označením si často lidé představují homogenní skupinu lidí, což je ovšem zcela chybný úsudek. Dle Hrubého (1999) do této kategorie řadíme osoby nedoslýchavé, ohluchlé, osoby s prelingvální úplnou hluchotou, neslyšící, hluchoslepé, osoby s ušním šelestem (dle Hrubého „šelestáře“) a jako jeden z mála autorů sem Hrubý řadí také rodiče dětí se sluchovým postižením. Pro účely této práce si přiblížíme následující skupiny osob se sluchovým postižením:

Neslyšící – Zákon o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob považuje za neslyšící osoby, které „... *neslyší od narození, nebo ztratily sluch před rozvinutím mluvené řeči, nebo osoby s úplnou či praktickou hluchotou, které ztratily sluch po rozvinutí mluvené řeči, a osoby těžce nedoslýchavé, u nichž rozsah a charakter sluchového postižení neumožňuje plnohodnotně porozumět mluvené řeči sluchem*“ (zákon č. 384/2008 Sb., § 2, online). Dle Hrubého (1999) jsou neslyšící jedinci ti, u nichž je ztráta sluchu takového rozsahu, že ani s největším zesílením pomocí kompenzačních pomůcek nejsou schopni vnímat zvuk využitelný pro vývoj řeči.

Prelingválně neslyšící – jedinci s úplnou nebo těžkou ztrátou sluchu, která vznikla ještě před rozvojem mluvené řeči (Hrubý, 1999). Tyto osoby jsou dle Hrubého (1999) ze všech osob se sluchovým postižením nejvíce poškozovány nejrůznějšími terminologickými nedorozuměními a „posuny.“

Postlingválně neslyšící (ohluchlí) – jedinci, u nichž došlo ke ztrátě sluchu v období dokončování rozvoje mluvené řeči nebo po jeho ukončení. (Hrubý, 1999). Dle Procházkové (2007) vada vzniká, když už je řeč rozvinutá (zhruba po 6. roce života nebo v dospělosti), mluva se postupem času zhoršuje, ale zůstává srozumitelnou (srov. Strnadová, 1998).

Nedoslýchaví – Za nedoslýchavou osobu považujeme osobu s jakýmkoliv zhoršením sluchu vzhledem k běžné populaci (Hrubý, 1999). Nedoslýchavá osoba je dle Procházkové (2007) schopna využít sluchadla a jiné kompenzační pomůcky a komunikuje převážně mluveným jazykem, protože se u ní obvykle již v dětství rozvine mluvená řeč a jeho vzdělávání tak může probíhat běžným způsobem.

Dnes víme, že lidé se sluchovým postižením, ať už neslyšící, nedoslýchaví nebo ohluchlí, nejsou němí. Neexistuje ale jeden univerzální komunikační prostředek, který by tyto lidé používali. Osoby se sluchovým postižením mohou komunikovat těmito základními způsoby:

Znakový jazyk – „Na základě výzkumů posledních třiceti [dnes už téměř padesáti] let je znakový jazyk vymezován jako přirozený jazyk neslyšících, jazyk s vlastním slovníkem a gramatikou (neodvozenými z jazyka mluveného)“ (Macurová, 1994, s. 121). Znakové jazyky, u nás český znakový jazyk, jsou nejpřirozenější formou komunikace (prelingválně) neslyšících osob, protože jsou to jazyky „... nevokální (neopírají se o zvuk) a od mluvených jazyků se tak liší způsobem své existence: jsou to jazyky vnímané zrakem (ne sluchem), jsou to jazyky založené na tvarech, pozicích a pohybu (ne na zvuku)“ (Macurová, 2001b, online; o znakových jazycích více v průběhu celé teoretické části).

Znakovaný jazyk – umělý jazykový systém, který je plně závislý na mluveném jazyce (Hrubý, 1999). Pokud tuto definici aplikujeme na území České republiky, existuje tzv. znakovaná čeština, která je závislá na mluveném českém jazyce. Macurová (1994, s. 121) upřesňuje, že znakované jazyky jsou systémy „... odvozené z jazyka mluveného, jehož charakter a vlastnosti ‚vizualizují‘ (u nás tzv. znakovaná, ‚do znaků převedená‘ čeština). Jejich slovník sice do jisté (značné?) míry čerpá ze slovníku ZJ [příslušného znakového jazyka], zahrnuje však i znaky jiné. Ty jsou vytvářené (obvykle slyšícími) převážně za účelem zprostředkovat neslyšícím strukturu příslušného jazyka mluveného, včetně – a často v první řadě – jeho psané podoby. Od ZJ se znakové systémy liší nejen vztahem k mluvenému jazyku (jejich odvozenost naproti neodvozenosti ZJ), ale i oblastí svého užívání: obvykle nejsou běžně užívány v komunikaci neslyšící – neslyšící.“

Odezírání – Strnadová (2001, s. 84) charakterizuje odezírání jako „Sledování mluvy druhého člověka zrakem a odhadování obsahu jeho sdělení.“ Odezírání má však jistá omezení a podmínky, které mají na kvalitu odezírání vliv: vhodné osvětlení, vzdálenost komunikujících osob, rytmus a tempo mluvící osoby apod. Především je důležité mít na paměti, že každý neslyšící má jiné vlohy pro odezírání a není pravidlem, že každý neslyšící umí odezírat (srov. Strnadová, 1998, 2001).

Mluvení – Dle Strnadové (1998) se lidé se sluchovým postižením snaží domluvit se slyšícími i mluvenou řečí. Jejich řeč je však ovlivněna tím, že plně neslyší svůj hlas a nemohou tak kvalitu své řeči kontrolovat, proto se liší od mluvy slyšícího člověka. „*V čem se může tato změna projevat? Někdy v hlasové poloze. Váš hlas může změnit svou výšku a melodii...*“ (Strnadová, 1998, s. 209).

Čtení a psaní – protože je písmo viditelné, je přístupné smyslům neslyšících lidí a tito lidé mohou komunikovat i pomocí písma – mohou tedy číst a psát (Strnadová, 1998). Většinový mluvený jazyk je většinou pro neslyšící osoby jazyk cizí a mají se čtením problémy „... *člověk s malou znalostí českého (či jiného užitého jazyka) velmi obtížně dešifruje obsah informací z běžného psaného textu, přestože zná použitou abecedu*“ Strnadová (1998, s. 238). U neslyšících osob je tedy problém s tzv. funkční gramotností², která má vliv na čtený i psaný projev neslyšících osob (srov. Strnadová, 1998; Komorná, 2007).

Ve starší, ale i v současné literatuře se můžeme setkat i s dalšími termíny. Malý (1907, s. 38; zdůraznila J. H.) například používá termíny „*posunování, pantomimika, (známkování, znamenání)*“. Řeháková (1990) pak uvádí jako zastaralé termíny: posunčina, posunková (posuňková) řeč a znaková řeč. Zákon o znakové řeči upřesňuje používání termínu znaková řeč. „*Znakovou řečí se pro účely tohoto zákona rozumí český znakový jazyk a znakovaná čeština*“ (zákon č. 155/1998 Sb., § 3, online). Krahulacová (2002) znakovou řečí označuje znakovanou češtinu a český znakový jazyk. Tato označení jsou dnes považována za nepřesná, nesprávná a zastaralá.

V práci budeme nejčastěji používat termíny neslyšící (osoby, u nichž je ztráta sluchu takového rozsahu, že ani s největším zesílením pomocí kompenzačních pomůcek nejsou schopni vnímat zvuk, který by mohli využít k řeči) a znakový jazyk/český znakový jazyk, který považujeme za přirozený a plnohodnotný. Pouze v historickém kontextu a citacích budeme používat dnes zastaralé termíny.

² **Funkční gramotnost:** účinné využívání psaných informací. Dle Komorné (2007, online) mají neslyšící lidé problém s funkčním čtením i psaním „*Z hlediska funkčního čtení musí být člověk schopen nejen přijímat textové informace, ale především je účelně využívat, tzn. analyzovat a hodnotit informace získané samostatným čtením písemných materiálů, vztahovat získané poznatky ke komplexu svých znalostí a zkušeností, integrovat do něj nové myšlenky nebo je odmítat, dále vysuzovat logické vztahy a souvislosti mezi jednotlivými informacemi atp. Funkčním psaním rozumíme schopnost jedince využívat své znalosti a zkušenosti i informace získané z vnějších zdrojů a schopnost vyjádřit a obhájit své myšlenky a názory prostřednictvím psané formy jazyka srozumitelně, výstižně a adekvátně vzhledem k účelu vytvářeného textu.*“

2.2 Némé dítě si musí zvolit jiný dorozumívací prostředek. Začne používat posunků, které jsou však velmi nedokonalým a mnohdy nedostačujícím vyjádřením

Autor citátu: Novák (1941, s. 9)

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:

- „Znakový jazyk je primitivní, protože místo uší a mluvidel (kanál audio-orální) používá oči a ruce (kanál vizuálně - motorický...“ (Bímová, 2005, s. 15)
- „V extrémních případech se můžeme setkat i s názorem, že znakový jazyk je primitivní.“ (Czumalová, 2008, s. 38)
- „Český znakový jazyk je primitivní.“ (Vysuček, 2007, s. 18)
- „Znakový jazyk je primitivní.“ (Rérychová, 2010, s. 22)

O (českém) znakovém jazyce se jako o nedokonalém komunikačním systému píše téměř v každém z excerpovaných zdrojů. Na tento mýtus lze pohlížet jako na „zastřešující“ pro mýty další: *znakový jazyk nemá gramatiku (2.2.2)*, *znakový jazyk má chudou slovní zásobu (2.2.3)*, *ve znakovém jazyce se nelze vyjadřovat abstraktně (2.2.4.)*, *znakový jazyk je pantomima (2.2.5)*. Mýtus o primitivnosti znakového jazyka tedy rozebereme postupně podle těchto „dílčích mýtů“.

V závěru této kapitoly (v kap. 2.2.6) budeme sledovat mýtus, který na mýtus o primitivnosti znakového jazyka často navazuje: *nevhodnost/nedokonalost znakového jazyka k výuce a výchově neslyšících dětí (dětí se sluchovým postižením)*.

2.2.1 Posunková řeč hluchoněmého dítěte má mnoho vad a nedostatků, bývá hodně osobitá, nedá se jí vše, jasně, určitě a přesně vyjádřiti, nedá se srovnávat s řečí mluvenou

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:

- „Poměřovat český znakový jazyk češtinou a posuzovat tak jeho kvality, resp. hodnoty (třeba jen bezděčně, v druhém plánu) na osách známé vs. neznámé, srozumitelné vs. nesrozumitelné, vlastní vs. cizí je samozřejmě bláhové. Ve svých důsledcích to zákonitě ústí v preferování umělého znakového systému, tzv. znakované (vizualizované) češtiny, útvaru češtině bližšího, a tedy slyšící většinou více známého, srozumitelného a konec konců – aspoň zčásti – i více vlastního.“ Macurová (2001a, online)

Při popisu jazyka můžeme volit několik postupů. Jedním z nich je porovnávání dvou jazyků. Z citátu v názvu podkapitoly 2.2.1 je zcela zřejmé, že jeho autor posuzuje znakový jazyk na základě (svého mateřského) mluveného jazyka.

Český znakový jazyk byl (je?) opravdu často srovnáván s mluveným českým jazykem. Často se při tom uplatňovaly mýty a předsudky a postoje autorů (většinou bez lingvistického vzdělání) založené na etnocentrických základech. **Etnocentrismus** je dle Budila (2003, s. 39) porovnávání kultury s naší vlastní: „*Etnocentrismus spočívá v hodnocení cizích kultur na základě měřítka, které bylo převzato z naší vlastní kultury.*“ Podobnou definici najdeme i u Brandové (1993, s. 285): Etnocentrismus je „*Tendence přijímat a posuzovat spol. jevy z hlediska tradic a hodnot vlastní etnické skupiny, jež jsou považovány za všeobecné měřítko hodnot.*“

Obdobně někteří lidé posuzují také jazyky. Dle Černého (2005, s. 89) dělení na dokonalé a nedokonalé jazyky vznikalo z porovnávání jazyků a úvah o tom, co má „vlastní“ jazyk dané společnosti a co tomu „cizímu“ chybí. Menší či jiná slovní zásoba a jednodušší či složitější gramatická pravidla pro tvoření výpovědi nebo odlišná fonologická stavba by však neměla mít vliv na posuzování „kvality“ jazyka, ani jazyka znakového: „*Pokud jde o jazyk, ukázalo se, že i ten ‚sebeprimitivnější‘ současný jazyk má všechny základní společné vlastnosti i s těmi ‚nejrozvinutějšími‘ jazyky*“ (Černý, 2005, s. 89). Za primitivní jazyky jsou někdy považovány i jazyky, které nemají psanou podobu (Macurová, 2008), tedy i jazyky znakové.

Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900–1995:

1928–1929: Kromě primitivnosti znakového jazyka se Sobolovsky (1928–1929, s. 16) v *Revue pro výchovu a vzdělávání hluchoněmých* vyslovuje i k využití znakového jazyka ve většinové společnosti: „*Prirodzená známková reč je primitívna – nie je súca na spoločenské styky – umelá známková reč – hoci vyjadrí aj hlbšie myšlienky – pre jej zvláštnosť nemá a nemôže mať nič spoločného s plnosmyselnými. Lebo k vôli 1000 - 2000 atd. – hluchonemých nebudú sa učiť známkovej reči milióny plnosmyselných, aby jej porozumeli.*“

Zde je důležité zmínit, co bylo různými autory považováno za umělou a přirozenou posunkovou (známkovou) řeč/posunky, jelikož tyto termíny budeme u citací starších autorů často zmiňovat. Různí autoři zřejmě pracovali se dvěma klasifikacemi:

Klasifikace 1. *přirozená posunková řeč/přirozené posunky vs. umělá posunková řeč/umělé posunky* – dnes zřejmě znakový jazyk a znaky znakového jazyka vs. znakovaný jazyk a prostředky užívané při produkci znakovaného jazyka.

J. Zeman (1931; čerpáno z Hrubý, 1999) označuje „přirozenou mluvu posunkovou“ za vlastní mateřštinu neslyšících – za tu je dnes považován znakový jazyk, což by odpovídalo této klasifikaci. Myslíme si, že dříve autoři neodlišovali český znakový jazyk a znakovanou češtinu (tak jak ji vymezuje současná lingvistika znakových jazyků), proto se toto pojetí objevuje jen zřídka.

Klasifikace 2. *přirozená posunková řeč/přirozené posunky vs. umělá posunková řeč/umělé posunky* – běžné vizuálně motorické neverbální projevy užívané i slyšícími lidmi, pantomima vs. vizuálně motorické prostředky používané výlučně v komunikaci neslyšících (do této kategorie již nepatří pantomima a gesta, která jsou používaná i slyšícími lidmi).

Sedláček a Zajíc (1934) řadí do této přirozené posunkové řeči posunky, které napodobují skutečnost (dle autorů posunky napodobovací, dnes bychom zřejmě použili označení vizuálně motivované) a ukazovací posunky. Tyto posunky jsou dle autorů samozřejmé a všem osobám srozumitelné. Jejich vymezení by lépe odpovídalo přirozeným posunkům v klasifikaci 2. Dle Edelsberga (1978) jsou přirozené posunky zřejmé i slyšícímu: „*Znázorňují jednoduché činnosti nebo nápadné vlastnosti předmětů nebo osob. Takové posunky si neslyšící tvoří zpravidla spontánně.*“ I vymezení Edelsberga lépe pasuje do klasifikace 2.

Dle současnějších autorů, např. dle Řehákové (1990), je přirozená posunková řeč pohybové vyjádření (sama autorka říká, že zde nemůžeme mluvit o jazyku), které nemá gramatiku, používá se pouze pro jednoduché sdělení a je většinou srozumitelné i slyšící populaci. „*Nejčastěji to bývá posunek ukazovací nebo napodobovací (např. ty, auto, ano, spát, pojd' sem ...)* Přirozené posunky, resp. ustálená gesta jsou užívány i slyšícími tam, kde z různých důvodů nelze využít komunikace mluvenou řečí. (...) Do této kategorie rovněž spadá dorozumívání tzv. ‚nevzdělaných hluchoněmých‘...“ (Řeháková, 1990, s. 92). Vymezení dle Řehákové bychom zařadili do přirozené posunkové řeči v klasifikaci 2.

Některé umělé posunky dle Svačiny (1964) zavedl Abbé de l'Épée a neslyšící se je musejí – na rozdíl od přirozených posunků – naučit. Abbé de l'Épée vymýšlel znaky pro různé skutečnosti a jevy, pro které zatím neexistoval znak a kombinoval při výuce neslyšících žáků jejich přirozené znaky s těmito uměle vytvořenými (Řeháková, 1990). I Edelsberger (1978) říká, že je děti přebírají imitací od starších neslyšících, a dále, že vznikají pro uspokojení potřeb neslyšících, protože přirozené posunky nestačí pro hlubší vyjádření. Sedláček a Zajíc (1934) řadí do umělých posunků posunky dohodnuté: symboly (souvislost mezi projevem a významem nelze rozpoznat) a posunky napodobovací (polozřejmé). Tato vymezení bychom přiřadili zřejmě ke klasifikaci 2 k umělým posunkům.

Občas se také vyskytuje termín posunek konvenční, za ten považují autoři dohodnutý umělý posunek.

Není vždy jasné, co autor dané citace považuje za přirozený a co za umělý posunek a termíny se často nedají jednoznačně usouvztažnit s dnešní terminologií. Nejvíce se tedy v naší práci objevuje u starších autorů klasifikace 2.

1934: Zajíc a Sedláček (1934, s. 81) uvádějí různé možnosti dorozumívání, z nichž za nejjednodušší považují posunky; není jasné, jestli se domnívají, že neslyšící lidé komunikují posunky/gesty, nebo jestli ztotožňují znakový jazyk s posunky/gesty: *“Jsou rozmanité způsoby, jimiž lidé mohou se dorozumívati. Mohou dělati posunky, vydávati zvuky, mluvit slova, kresliti obrázky, psáti znaky nebo písmena. Ze všech těchto znamení nejjednodušší a nejpřirozenější jsou posunky.”*

1940: Jasně etnocentristicky se vyjadřuje Bednařík (1940, s. 22): *„Posunková řeč hluchoněmého dítěte má mnoho vad a nedostatků, bývá hodně osobitá, nedá se jí vše, jasně, určitě a přesně vyjádřiti, nedá se srovnávati s řečí mluvenou“.*

1960: Je pozoruhodné, že téměř stejně se o znakovém jazyce vyjadřuje Gaňo (1960, s. 67) o 20 let později: *„Ak porovnáme posunkovú reč so zvukovou rečou, zistíme, že kým zvuková reč vyjadruje vzťahy presne, zatiaľ posunková reč ich vyjadruje veľmi neurčite.“*

1965: Dále zmiňujeme názor Sováka (1965, s. 247), který popisuje komunikační prostředky neslyšících a s nimi i znakový jazyk, který vztahuje k **nevzdělaným neslyšícím**, z čehož mnohé vypovídá o jeho nazírání na (ne)plnohodnotnost znakového jazyka: *„Posunky – značky přirozené – posunky, jimiž nevzdělaný neslyšící vyjadřuje své myšlenky a city, jsou jednoduché, srozumitelné, přirozené. Projevuje jimi, jak na něho působí předměty a děje.“*

1989: Csonka (1989, s. 74) publikuje vsutku revoluční názor na (slovenský) znakový jazyk: *„Posunkový jazyk je založený najmä na báze manuálno-lingvistických štruktúr.“* A poprvé se veřejně vyjadřuje v tom smyslu, že názor o primitivnosti znakového jazyka dnes už není aktuální, ačkoli *„v našej pedagogickej teórii i praxi dosiaľ prevláda názor, že posunkový jazyk je pre dorozumievanie nevhodný, nemá vlastnú gramatickú stavbu a retardačne pôsobí na proces a skvalitňovanie orálnej reči.“* Podle Csonky (1989) je znakový **jazyk jazykem živým, jazykem s vlastní gramatikou a s vlastním historickým vývojem. Uznává se za mateřský a přirozený jazyk neslyšících.**

Dnešní pohled na tento mýtus:

I když se občas stále setkáváme s mylnými názory a nepřesnostmi, znakový jazyk už většina současných autorů nepovažuje za méněcenný a nevhodný ke komunikaci neslyšících. Důležitým mezníkem byl rok 1998, kdy začal platit **zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů**. Tento zákon znakový jazyk uznává jako základní prostředek pro komunikaci neslyšících a charakterizuje ho jako plnohodnotný dorozumívací prostředek: „Český znakový jazyk je přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojitě členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické.“

Český znakový jazyk je v tomto zákoně také jasně oddělen od tzv. znakované češtiny: „Znakovaná čeština je umělý jazykový systém, který usnadňuje dorozumívání mezi slyšícími a neslyšícími. Znakovaná čeština využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány odpovídající znaky českého znakového jazyka“ (zákon č. 155/1998 Sb., § 5, online).

Tyto dva komunikační prostředky se v zákoně označovaly jako znaková řeč: „Znakovou řeč se pro účely tohoto zákona rozumí český znakový jazyk a znakovaná čeština“ (zákon č. 155/1998 Sb., § 3, online).

Zákon z roku 1998 byl novelizován v roce 2008, a to jako **zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob**. Ten definuje český znakový jazyk jako „... přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojitě členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické“ (zákon č. 384/2008 Sb., § 4, online).

V tomto zákoně je i poupravené používání termínů týkající se komunikačních systémů vycházejících z českého jazyka: „Komunikačními systémy neslyšících a hluchoslepých osob vycházejícími z českého jazyka jsou znakovaná čeština, prstová abeceda, vizualizace mluvené češtiny, písemný záznam mluvené řeči, Lormova abeceda, daktylografika, Braillovo písmo s využitím taktilní formy, taktilní odezírání a vibrační metoda Tadoma“ (zákon č. 384/2008 Sb., § 6, online). Znakovaná čeština je pak charakterizována jako prostředek, který „... využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována.

Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka. Znakovaná čeština v taktilní formě může být využívána jako komunikační systém hluchoslepých osob, které ovládají český jazyk.“

Zhruba od přelomu století se pak obdobné definice českého znakového jazyka se objevují v literatuře běžně:

- *Znakový jazyk je „... vizuálně motorickým prostředkem komunikace a výzkumy prokázaly, že jej lze považovat za dorozumivací systém umožňující plnohodnotnou komunikaci“ (Renotierová, 2006, s. 185).*
- *„...znakový jazyk je rovnocenný mluvenému jazyku, má vlastní historii a vývoj, gramatiku a znakovou zásobu a je mateřským jazykem většiny neslyšících i nedoslýchavých lidí“ Procházková (2007, s. 5).*

Přechod na nové – neetnocentrické nazírání na český znakový jazyk a komunikaci neslyšících však nebyl jednoduchý. Tuto skutečnost ukážeme na dvou publikacích z přelomu století.

V roce 1997 napsala M. Růžičková učebnici s názvem *Učíme se českou znakovou řeč*. Kromě tehdy ještě běžně používaného termínu znaková řeč může dnešního čtenáře překvapit i autorčina charakteristika znakového jazyka: *„... řadí jednotlivé znaky za sebou bez skloňování a časování, nerozlišuje důsledně podstatná jména, slovesa, přídavná jména a příslovce. Z toho vyplývá možnost bleskové komunikace, ale také to, že slyšící člověk velmi těžko porozumí konverzaci neslyšících. Tato ‚jednoduchá‘ mluvnice neznamena, že sdělovací hodnota tohoto jazyka je menší. Úroveň každého jazyka je dána úrovní mluvčího komunity, v níž je užíván“ (Růžičková, 1997, s. 7).* Autorka, která jasně směřuje „starý a nový“ pohled na znakový jazyk, dále správně uvádí, že znak se skládá z postavení rukou, pohybu rukou a umístění znaku a zmiňuje i důležitost mimiky.

V roce 2000 vyšlo druhé vydání Defektologického slovníku (Edelsberger, 2000). Vedle „pokrokového“ hesla **znakový jazyk**: *„... svěbytný motoricko-vizuální systém, používaný pro komunikaci neslyšících. Je to souhrn výrazových prostředků, vyjadřovaný specifickými znaky pohybově (motoricky) a vnímavých zrakově (vizuálně). Jednotlivé znaky (dříve posunky), které zde mají obdobnou funkci jako slova v mluvené řeči, jsou komplexně tvořeny určitým tvarem rukou i prstů a jejich postavením i pohyby v prostoru před horní částí těla. Nedílnou součástí znaku je též výraz obličeje, pohyb hlavy a trupu i celkový postoj mluvčího“ (Edelsberger, 2000, s. 147)* obsahuje i „staré“ heslo **Posunky** převzaté z předešlých vydání: *Posunky jsou „Přirozený dorozumivací prostředek neslyšících ve styku se stejně postiženými, zčásti i slyšícími. Jsou to účelové pohyby jedné nebo obou rukou, které jsou často doprovázeny nápadným výrazem obličeje (mimika). Každý pohyb je symbolem nějaké skutečnosti a má*

význam slova. *Ve srovnání s hláskovou řečí jsou však obsahově i tvarově chudé, neboť jsou agramatické. Jsou i mnohoznačné, neboť týž znak má více významů*“ (2000, s. 272).

Dnes už snad mezi většinou autorů panuje shoda v tom, že (český) znakový jazyk je jazyk přirozený. Co je to vlastně přirozený jazyk a jaké jsou jeho rysy? Dle Palka (1989, s. 45) je to „... *útvár historicky vzniklý, jehož systém se utvářel v rámci dlouhého vývoje společnosti.*“ Za jeho nejvýznamnější rys pak považuje to, že vyhovuje veškerým potřebám společnosti. Dalšími rysy jsou možnost a schopnost přijímat a vytvářet nové výrazy a syntax umožňující vytvářet rozmanité konstrukce. Marvan a Hvorecký (2007) uvádí, že přirozené jazyky jsou ty jazyky, které si děti osvojují jako mateřské.

K rysům přirozených jazyků ve vztahu k českému znakovému jazyku se podrobněji vyjadřuje Macurová, (2008, srov. Bímová, 2003):

Arbitrárnost: mezi označovaným a označujícím je arbitrární (nahodilý) vztah;

Dvojí artikulace: dělitelnost na morfémy (nejmenší jednotky jazyka, které nesou nějaký význam) a fonémy (nejmenší jednotky jazyka, které význam nenesou, ale mohou ho ovlivnit). Za fonémy ve znakovém jazyce považujeme tzv. komponenty znaku (tvar ruky, pohyb ruky a umístění v prostoru), které jsou artikulovány simultánně (současně) a vytváří tak znaky znakového jazyka (Servusová, 2008);

Historický rozměr: jazyk se proměňuje a předává se z generace na generaci;

Produktivnost: schopnost vytvořit z omezeného počtu prostředků a pravidel k jejich používání nekonečné množství výpovědí;

Svébytnost (posunovatelnou): sdělení lze oddělit od tady a teď;

Znakovost: Jazyk je systém znaků – znak zde funguje jako něco, co zastupuje něco jiného. Znaky musí být přístupné smyslům.

Co dodat na závěr kapitoly vyvracející mýty o primitivnosti znakového jazyka? „... objevují se soudy, že znakový jazyk je sice (snad) jazyk s fonologií, nemá ale gramatiku. Dokáže sice pojmenovávat, usouvztažňovat avšak (řečeno Mathesiovskou terminologií) nikoli – nebo jen velmi nezřetelně. Komunikace v něm je pak náznaková, neexplicitní, sdělování silně závisí na ‚tady‘ a ‚ted‘ příslušné komunikační situace, dorozumění – a porozumění si – vyžaduje stále zpětnovazební ověřování v průběhu sdělování“ (Macurová, 2001a, online); „Míra gramatické složitosti nikdy nemůže vypovídat o tom, jak jazyk funguje, nebo může fungovat; rozsah slovní zásoby pak nelze posuzovat ničím jiným, než sociokulturními potřebami tohoto společenství, jemuž jazyk slouží, nebo má sloužit“ (Macurová, 2008, s. 30); „Názory na znakový jazyk (‚není jednotný‘, ‚má malou slovní zásobu‘, ‚nemá gramatiku‘ atd.)

slýcháváme zhusta z úst osob, které vlastně znakový jazyk neznají (ovládají – v různé míře – jednotlivé znaky) a o jazyce toho vědí málo“ (Macurová, 2001b, online).

2.2.2 V řeči posunkové není žádných částí řeči, není žádných osob, pádů, rodu a způsobu, není uvědomělého podmětu, přísudku, není skloňování ani časování, scházejí spony a důležité tvary pomocného slovesa býti

Autor citátu: Sedláček, Zajíc (1937, s. 195)

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:

- „Názory na znakový jazyk (,není jednotný‘, ,má malou slovní zásobu‘, ,**nemá gramatiku**‘ (zdůraznila J. H.) atd. atd.) slýcháváme zhusta z úst osob, které vlastně znakový jazyk neznají (ovládají - v různé míře - jednotlivé znaky) - a o jazyce obecně toho vědí málo.“ Macurová (2001b, online)

- „Znakový jazyk nemá gramatiku.“³ Bímová (2005, s. 15)

- „Znakový jazyk nemá gramatiku - další z předsudků.“ (Dámcová, 2006a, online)

- „Český znakový jazyk nemá gramatiku.“ (Vysuček, 2007, s. 18)

- „Český znakový jazyk nemá gramatiku.“ Rérychová (2010, s. 22)

Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:

První pokus o popis gramatiky znakového jazyka jsme v prostudované literatuře našli v roce 1934 a 1937 v 1. a 2. díle knihy *Hluchoněmý* (Sedláček, Zajíc). V jejich pojednání se objevují zajímavé lingvistické poznatky, které musejí vycházet z hlubší znalosti struktury a fungování znakového jazyka. Z popisu je zřetelné, že gramatiku znakového jazyka autoři srovnávají s gramatikou mluveného českého jazyka.

1934: „V řeči posunkové nejsou nikdy tak uspořádané věty jako v mluvě hláskové a nesmějí se v ní hledati pády nebo rod, ba ani podstatné jméno, sloveso, podmět nebo přísudek anebo vůbec skloňování a časování. Řeč posunková nemůže ukázati vzájemný vztah slov nebo vět ohýbáním. (...) Také sluší se poznamenati, že sloveso býti jako spona nebo výrok v posunkové

³ Čermák (2007, s. 242) gramatiku definuje jako „... část jazykového systému obsahující formálně-funkční jednotky a obecná pravidla užití jejich a ostatních jednotek jazyka.“ Dle Černého (1998, s. 101) je gramatika „Soubor pravidel, kterými se řídí výstavba jednotlivých tvarů nebo celých vět nějakého konkrétního jazyka.“ Dále říká, že gramatika v sobě zahrnuje problematiku skloňování nebo časování slov – tedy morfologii (tvarosloví) a problematiku stavby věty, neboli syntax (skladbu).

řeči neexistuje. Čas jakož i spojky když, jestliže atd. se neoznačují. (...) Přítomnost, minulost a budoucnost vyznačují se jen v určitém spojení a neopakují se hlásky jako v řeči hláskové. Pořádek, dle něhož předmět stojí před přísudkem, jest pozoruhodný, zdá se, že řídí se tím, jak věci a děje vstupují v představy“ (Sedláček, Zajíc, 1934, s. 88).

1937: „V řeči posunkové není žádných částí řeči, není žádných osob, pádů, rodu a způsobu, není uvědomělého podmětu, přísudku, není skloňování ani časování, scházejí spony a důležité tvary pomocného slovesa býti“ (Sedláček, Zajíc, 1937, s. 195).

1940: V tomto roce Štejgerle (1940, s. 62) srovnává situaci slyšícího a neslyšícího dítěte, srovnává bohatost tvarů u českého mluveného jazyka a uvádí chudost tvarů u znakového jazyka. „Slyšícímu dítěti je k chápání pádu nápomocna řeč. Různé změny tvaru téhož slova (dům, doma, domů,...), které v nesčetném množství doléhají k jeho sluchu, přivedou dítě poznenáhlu k chápání těchto vztahů, jež označují. Posunová řeč hluchoněmého však nemá této bohatosti tvarů.“ Zde je jasně patrný etnocentrický postoj autora.

1960: Gramatičnost znakového jazyka řeší i slovenský autor Gaňo: „Tak prirodzená, ako aj umelá posunková reč je agramatická. To znamená, že slová vo vetách sa kladú vedľa seba bez koncoviek a predložiek“ (1960, s. 67).

1965: Týž názor Gaňo prezentuje i v knize *Z teorie a praxe vyučovania nepočujúcich*. I zde charakterizuje posunkovou řeč jako agramatickou: „Posunky sa spájajú do viet, no ich slovosled sa líši od hláskovej reči. Napr. veta: ‚Vták sedí v hniezde.‘ má v posunkovej reči nasledujúci slovosled: vták – hniezdo – sedieť. Z tejto vety vidíme aj druhú charakteristiku posunkovej reči, a to jej agramatizmus“ (1965, s. 43).

1989: Již zmíněný Csonka se v roce 1989 velmi jasně a rozhodně postavil proti dosavadním etnocentristickým pohledům na gramatiku (slovenského) znakového jazyka: „V surdopedagogickej teórii i praxi sa často stretávame s názorom, že posunková reč je agramatická, chudobná na slova a pre komunikáciu nevhodná. Tento názor vyplýva z mechanického porovnania slovenčiny s posunkovým jazykom. (...) Treba si však uvedomiť, že slovenčina patrí medzi flexívne typy⁴ a posunkový jazyk medzi polysyntetické typy jazykov⁵“ (Csonka, 1989, s. 75).

⁴ Český (i slovenský) jazyk se řadí do skupiny tzv. flexivních jazyků, což je podle Čermáka (2007, s. 249) „Jazyk vyjadřující gramatické vztahy připojováním oby. polyfunkčních afixů (zvl. koncovek) ke slovu či jeho základu; jazyk s charakteristickou a rozšířenou flexí.“ Čermák (2007) upozorňuje, že flexe se nemusí vyskytovat ve všech v jazycích: „Může v jazycích chybět anebo být tak výrazná, že je podle ní charakterizován celý typ jazyků, jazyky flektivní (např. čeština)“ (2007, s. 126).

⁵Polysyntetický jazyk: typ jazyka, ve kterém se neskloňuje ani nečasuje. Gramatické vztahy vyjadřuje pevně daným slovosledem. Pro tyto jazyky je typické tvoření slov skládáním (Čermák, 2007). Typologie znakových

1990: Na Csonkovy „nové názory“ hned v následujícím roce navázal Uherík: „*Posunková řeč nepoužívá gramatické pravidla orální řeči a požadovanou zrozumitelnost dosahuje inými prostředky, t.j. předovšetkým dohodnutými pravidly vyjadrovania*“ (Uherík, 1990, s. 67).

Dnešní pohled na tento mýtus:

A jaká jsou tedy ta dohodnutá pravidla vyjadřování, která zmiňuje Uherík? Gramatické českého znakového jazyka se v posledních letech věnovalo mnoho autorů. Popisují mnoho oblastí gramatiky českého znakového jazyka. Pro příklad uvádíme: čas v českém znakovém jazyce (Macurová, 2003), typy sloves v českém znakovém jazyce (Macurová, Bímová, 2001) a vyjádření množství (Macurová, Petříčková, 2004). Komparativní srovnávání češtiny a českého znakového jazyka můžeme najít například u Servusové (2008), která probírá všechny oblasti gramatiky; několik kapitol z oblasti gramatiky obsahuje také publikace Kuchařové a kol. (2005).

V této práci se budeme podrobněji věnovat jednomu ze způsobů, jak lze gramatiku v českém znakovém jazyce vyjádřit. Dle Macurové vizuálně motorické jazyky mají k dispozici dvojí typ nosičů významu. Jsou to nosiče manuální – místo artikulace, tvar ruky, pohyb (tzv. komponenty znaku) a nosiče nemanuální (mimika, pozice a pohyb hlavy a horní části trupu). Gramatickou informaci mohou nést jak manuální, tak nemanuální nosiče, včetně mimiky (Macurová, 2001b): „... v českém znakovém jazyce se užívá tvář (mimika), hlava a horní část trupu. Pohyby a pozice těchto částí těla nejsou ve znakovém jazyce jen něco ‚navíc‘, co může a nemusí stát vedle toho, co vyjadřujeme rukama. Naopak: Nemanuální složky jsou ‚povinnou‘ součástí znakového jazyka a mívají obvykle gramatickou platnost - nesou gramatické významy stejně, jako je v češtině nesou třeba koncovky.“ K tomu také například Šebková (2005, s. 47): „Mimika zde plní jednak podobnou funkci jako intonace či melodie v jazyce mluveném, také však plní funkci gramatickou. Ve znakových jazycích patří mimika do oblasti nemanuálních projevů.“

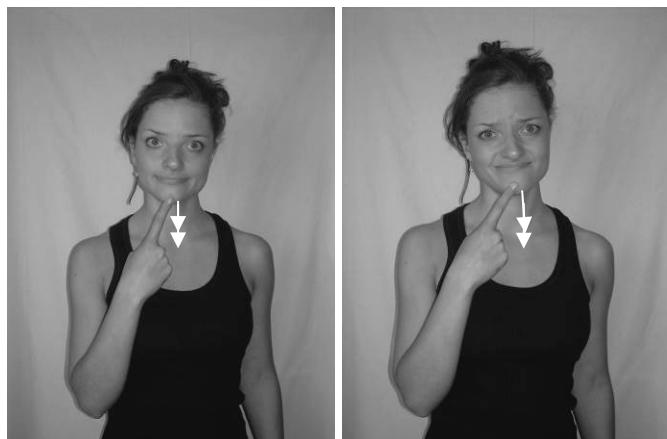
Šebková (2005) uvádí tyto nemanuální aktivity, které mohou nést gramatickou informaci: pohyby očí, úst, tváří, obočí, brady, chřípí nosu, záklon nebo předklon hlavy apod.⁶ Aktivitu

jazyků není zatím kvalitně vypracována, protože nejsou popsány znakové jazyky z různých částí světa natolik, aby mohlo vzniknout vhodné zmapování této problematiky (Macurová, 2008). Přesto můžeme například u Csonky (1989) vidět, že již bylo několik pokusů o typologické zařazení znakových jazyků. Do polysyntetických jazyků řadí český znakový jazyk i Servusová (2008).

⁶ Srov. například Strnadová (1998, s. 154).

těchto částí obličeje, kdy je nesena mimikou gramatická informace, si ukážeme na obrázcích 1 a 2.

Na obrázku 1 je znázorněno mimické **vyjádření záporu**. Vidíme, že manuální část znaku zůstává stejná. Přesto však první znak znázorňuje slovo *líbit se* a druhý znak má význam *nelíbit se*. Rozdíl je pouze ve výrazu tváře. Zatímco u kladného znaku máme oči přirozeně otevřené a ústa mírně našpulená, u znaku záporného jsou oči přimhouřené (jakoby zamračené) a ústa svěšená. V záporném vyjádření se navíc hlava mírně otočí na stranu.

Obr. 1: Zápor vyjádřený pomocí mimiky – znaky *LÍBIT SE*, *NELÍBIT SE* (Přefoceno; čerpáno z: Kuchařová, 2005, s. 50)

Na obrázku 2 můžeme vidět **vyjádření otázky** pomocí mimiky. Zatímco první znak vyjadřuje kladné oznámení *chci*, druhý znak vyjadřuje tázací výraz *chceš?*. Zde je u otázky důležité mít oči dokořán a zdvižené obočí.

Obr. 2: Otázka vyjádřená pomocí mimiky – znaky *CHCI*, *CHCEŠ?* (Přefoceno; čerpáno z: Kuchařová, 2005, s. 50)

Český znakový jazyk tedy má gramatiku. Ta je vyjadřována manuálně i nemanuálně (nemanuálně mimo jiné i mimikou). Jen si musíme uvědomit, že zde nemůžeme očekávat ty samé gramatické prvky jako u českého jazyka a u mluvených jazyků vůbec. Je důležité oprostit se od názorů, které říkají, že jelikož je český jazyk flektivní (používá skloňování a časování – což je součástí jeho gramatiky), musí mít tyto rysy flektivního jazyka i český znakový jazyk, jinak je neplnohodnotný. Někteří autoři přesto stále trvají na tom, že český znakový jazyk je bez gramatiky (nebo že má jednoduchou gramatiku), protože v něm očekávají stejné struktury, jaké znají z češtiny (viz Růžičková, 1997; dává gramatice znakového jazyka „nálepku“ jednoduchá).

Vraťme se ještě na chvíli k literatuře starších autorů. Při studiu této literatury jsme našli více než sto let starou zmínku o mimických projevech neslyšícího dítěte: Neslyšící dítě různě hýbe obličejem a používá zvláštní mimiku. *„Pocity své vyjadřuje a doprovází rozmanitými nápadnými pohyby různých částí obličeje: buď tváře nadme, nebo je částečně vsaje, čelo svraští, oči přimhuřuje nebo jimi koulí, rty vyduje nebo se do nich zakousne, odfoukne, odplivne, mlaskne si, prská, dává obličejí výraz nad potřebu mračivý nebo stále usměvavý atp.“* (Malý, 1907, s. 34). To co Malý (a další autoři) považují za zvláštní projevy neslyšících osob, jsou ve skutečnosti důležité součásti znakového jazyka, které mimo jiné nesou i gramatickou informaci. To bohužel tito autoři nevěděli (nebo nechtěli vědět).

2.2.3 Ostatní autoři, kteří zkoumali posunkovou řeč, se naopak shodli v názoru, že její vyjadřovací v poměru k mluvené řeči prostředky jsou značně chudší

Autor citátu: Solovjev (1977, s. 95)

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:

- *„Názory na znakový jazyk (,není jednotný‘, ,**má malou slovní zásobu**‘ (zdůraznila J. H.), nemá gramatiku’ atd. atd.) slýcháváme zhusta z úst osob, které vlastně znakový jazyk neznají (ovládají - v různé míře - jednotlivé znaky) - a o jazyce obecně toho vědí málo.“* Macurová (2001b, online)
- *„Znakový jazyk má malou slovní zásobu. Protože pro každé české slovo neexistuje jeden znak v českém znakovém jazyce, je český znakový jazyk méně hodnotný než čeština, a nelze ho využít ve vyučovacím procesu.“* Bímová (2005, s. 15)

- „Znakový jazyk má malou slovní zásobu - se tvrdí - protože pro každé české slovo neexistuje jeden znak v českém znakovém jazyce. Český znakový jazyk je méně hodnotný než čeština a nelze ho tedy využít ve vyučovacím procesu.“ (Dámcová, 2006a, online).
- „Někteří lidé se domnívají, že znakový jazyk má malou slovní zásobu a nelze v něm vyjádřit tolik, jako v jazyce mluveném.“ (Czumalová, 2008, s. 38)

Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:

Ve starší literatuře se nesetkáme přímo s názorem, že znakový jazyk má chudou slovní zásobu. O znakovém jazyce se obecně mluví jako o nedokonalém jazykovém kódu, který nemá prostředky k plnohodnotné komunikaci, mimo jiné i proto, že nemá schopnost vyjadřovat se abstraktně (čemuž se věnujeme v kap. 2.2.4). Přesto u popisu českého znakového jazyka můžeme často narazit na názory, z kterých vlastně vyplývá, že český znakový jazyk chudou slovní zásobu má.

1934: Pro příklad si uvedeme popis českého znakového jazyka od Sedláčka a Zajíce (1934, s. 195): „Týž posun může znamenat ‚tráva‘ a nebo ‚zelený‘, tedy podstatné jméno i přídavné jméno; napodobení, jako by si člověk ohříval ruce, může naznačovati ‚teplý‘ nebo ‚kamna‘ nebo ‚ohřátí se‘, tedy přídavné jméno, podstatné jméno nebo i sloveso.“ Autor – stejně jako všichni ostatní pozastavující se nad chudou znakovou zásobou znakového jazyka – vychází ze znalosti „svého“ jazyka, tj. mluvené češtiny.

1977: O tom, že znakový jazyk je chudší než mluvená řeč, své čtenáře přesvědčuje také Solovjev (1977, s. 95), který zmiňuje výzkumy o osvojování mluveného a znakového jazyka a vyvozuje tento závěr: „... ostatní autoři, kteří zkoumali posunkovou řeč, se naopak shodli v názoru, že její vyjadřovací prostředky v poměru k mluvené řeči jsou značně chudší. N. F. Slezinová (1967) zdůvodňuje, že se dají jen nesnadno vyjádřit různé závislosti (např. matematické)“

1990: Nedostatečnou zásobu znaků českého znakového jazyka zmiňuje později i Řeháková (1990, s. 137): Znak „... velmi dobře vyhovují pro běžnou denní konverzaci, kde je dostatečná a známá znaková zásoba. Méně vyhovují při sdělování neslyšícím (např. při různých jednáních, v televizním vysílání atd.), protože současná znaková zásoba nepokrývá vždy celý obsah sdělení.“

Dnešní pohled na tento mýtus:

V poslední době byla provedena řada výzkumů českého znakového jazyka, které tvrzení o chudosti znakové zásoby vyvracejí. O znakové zásobě českého znakového jazyka píše například Servusová (2008), která srovnává český mluvený a znakový jazyk a udává, že

oba srovnávané jazyky jsou v oblasti slovní zásoby zcela rovnocenné. Dle Servusové (2008, s. 33) „... *narůstá počet situací, v nichž je český znakový jazyk využíván (např. podrobný rozhovor o diagnóze s lékařem za přítomnosti tlumočníka, vysokoškolská přednáška), narůstá samozřejmě i jeho slovní zásoba, neboť tento jazyk je stejně živý a produktivní jako čeština.*“

Znaková zásoba je pak dle Servusové (2008) rozšiřována různými procesy: vytvořením nového znaku, přijímáním z jiného znakového jazyka a přenesením významu již existujícího znaku. Nové znaky pak dle Servusové (2008) vznikají nejčastěji napodobováním (DŮM, PÍT), symbolizováním (VLAK, PAPÍR) a velmi časté je skládání ze dvou znakových základů (ÚNOR, KOZAČKY).

Dalším důkazem bohatosti českého znakového jazyka jsou například specifické znaky a nepřímá pojmenování. Nepřímá pojmenování ve znakovém jazyce fungují podobně jako frazeologie českého mluveného jazyka (Servusová, 2008). Specifickým znakům se v současnosti nejvíce věnují Vysuček a Motejzíkova. „... *specifické znaky tvoří v rámci znakového jazyka zvláštní skupinu znaků, které se vyznačují tím, že v sobě velmi často nesou nějakou emoci, pozitivní či negativní, vyjadřují různé stavy lidské psychiky nebo osobní postoj mluvčího k někomu anebo něčemu a jejich hodnocení. Odtud také pramení nesnadná uchopitelnost významů jednotlivých znaků. Rodilí mluvčí je používají stejně často jako jiné znaky. Mnoho z nich totiž vyjadřuje emoce a osobní názor (úsudek) stručně a přiléhavě*“ (Motejzíkova, 2003, online) Specifické znaky můžeme nejčastěji vidět v komunikaci členů komunity neslyšících. Podle Vysučka (2004, online) „*neslyšící totiž podvědomě při kontaktu se slyšícími obvykle opouští specifické znaky právě pro jejich těžkou srozumitelnost slyšícím.*“

V tomto krátkém nástinu vidíme, že český znakový jazyk z hlediska znakové zásoby neslyšícím mluvčím dává stejné možnosti vyjadřování, jako slyšícím mluvčím český mluvený jazyk. Jazyk se vyvíjí dle potřeb uživatelů, vznikají nové nutné znaky pro termíny v různých oblastech. Důkazem toho jsou i DVD s odbornými termíny v českém znakovém jazyce, pro příklad uvádíme *Slovník znakového jazyka: terminologie z období těhotenství, porodu a péče o novorozence* (Dingová, Dvořáková a kol. 2005), *Terminologie pro počítače, internet, tvorbu webových stránek a typografii v českém znakovém jazyce* (2003) a *Překladový slovník základní skautské terminologie: český jazyk – český znakový jazyk s výkladem* (Půlpánová, 2009).

2.2.4 Vyšší, abstraktní pojmy se do této řeči převést nedají, nebo jen velmi nejistě, a v této řeči tak těžko mohou najít výraz vyšší projevy myšlení, takže duch na tento způsob vyjadřování omezený jest neschopen širšího rozvoje rozumového

Autor citátu: Smetánka (1916, s. 35)

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře

- „Neslyšící nemohou mít abstraktní myšlení.“ Dámcová (2006b, online)
- „Lidé se sluchovým postižením přemýšlí jen na úrovni konkrétního myšlení, abstraktního nedosáhnou, protože znakový jazyk je jen omezený a zjednodušující komunikační prostředek.“ Vysuček (2007)
- „Neslyšící přemýšlí jen na úrovni konkrétního myšlení, abstraktního nedosáhnou, protože znakový jazyk je jen omezený a zjednodušující komunikační prostředek.“ Rérychová (2010, s. 20)

Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:

Je důležité zdůraznit, že s abstrakcí v komunikaci uživatelů znakového jazyka se pojí dva mýty. Někteří autoři vyjadřují názor, že znakový jazyk nemá prostředky, kterými by vyjadřoval abstrakci. Jiní autoři se domnívají, že sám neslyšící člověk není schopen v rovině abstraktní přemýšlet. Někteří autoři dávají neschopnost myslet abstraktně do přímé souvislosti s nedostatkem abstraktních prostředků v českém znakovém jazyce, proto se tyto dva mýty často prolínají.

Dle Vávry (1990, s. 51) nám proces abstrakce pomáhá mít přehled ve světě: „Bez procesu abstrakce bychom se nikdy neorientovali v tom, co zprostředkovávají naše smysly. Umožňuje vnímané skutečnosti vybírat a vybrané zobecňovat. Díky abstrakci dokáží lidé postupovat nejen od jedinečného k obecnému, ale od obecného k ještě obecnějšímu a operovat dokonce s ideálními objekty, jaké ve skutečnosti vůbec neexistují: přímka, bod ...“

Mnoho autorů starší literatury považovalo „absenci abstrakce“ za největší nedokonalost znakového jazyka a známku jeho primitivnosti. První mylné názory jsme zaznamenali již v roce 1916.

1916: „... vyšší, abstraktní pojmy se do této řeči převést nedají, nebo jen velmi nejistě, a v této řeči tak těžko mohou najít výraz vyšší projevy myšlení, takže duch na tento způsob vyjadřování omezený jest neschopen širšího rozvoje rozumového“ (Smetánka, 1916, s. 35). Z toho autor vyvozuje, že znakový jazyk by měl být vyloučen ze vzdělávání neslyšících dětí.

1928-1929: Sobolovsky (1928-1929, s. 17) možnost abstrakce přiznává jen mluvenému jazyku: „*Známková reč zakladá sa na konkrétnomoch – na širokých rysoch pojmu. Nie je súca na vývoj duševný na abstraktné smýšľanie – na prehľbenia inteligencie – na kritérymy – atď. Slovo je abstraktné – zakrýva množstvo konkréto. Množstvo abstrakcií možné je len slovami – usporiadať.*“

1934: „*Řeč posunková má nepatrnou schopnost vyjadřovati pojmy abstraktní*“ (Sedláček, Zajíc, 1934, s. 194).

1964: Také Svačina (1964, s. 126) uvádí, že přirozenými posunků je nemožné dorozumívat se abstraktně: „*Stejným posunkem jiný neslyšící může vyznačit pojem jiný. Schází proto posunkové řeči objektivita. Z toho důvodu označování abstrakt je velmi obtížné, často nemožné a označuje se opisem.*“

1965: Pozoruhodné je, že téměř stejně (slovo od slova) se o rok později vyjadřuje Sovák: „*Posunkové mluvě schází objektivita. Proto je označování abstraktních pojmů velmi obtížné, často nemožné a koná se opisem*“ (1965, s. 247).

1967: Šrom (1967, s. 29) píše o abstrakci a schopnosti vzdělávat se u neslyšících v publikaci *Péče o sluchově postižené*, kde se zaměřuje na poškození péči. Kvůli nedostatečně vyvinuté abstrakci u neslyšících studentů nevidí u nich možnost studovat vysokou školu a vytváří tím další mýtus, že **neslyšící nemohou studovat vysoké školy**: „*U kategorie osob postižených hluchotou se zbytky sluchu a úplnou hluchotou nejsou předpoklady k vysokoškolskému studiu vzhledem k nedokonalé řečové pohotovosti a nepostačující schopnosti abstraktního myšlení. (...) Ve většině případů však nedokonalá schopnost abstrakce omezuje jejich tvůrčí fantazii.*“

1973: Pulda v roce 1973 v kapitole *Předpoklady neslyšících dětí pro rozvoj řeči* v publikaci *Otázky defektologie* zmiňuje užívání posuňků a posuňkové řeči mezi matkou a dítětem. Ačkoliv uznává znakovou řeč za dostatečnou v určitém stadiu komunikace, i on vidí její nedostatky v rovině abstraktního myšlení: „*Protože znaky posuňkové řeči označují především vizuálně vnímatelné prvky, zůstávají na povrchní, konkrétní úrovni a vztahy vyjadřované v slovní řeči gramatickými formami nelze posuňky vyjádřit*“ (Pulda, 1973, s. 197). Tyto „nedostatky“ Pulda považuje za problém při pozdějším vývoji mluvené řeči a také podle něj mají vliv na citový život dítěte.

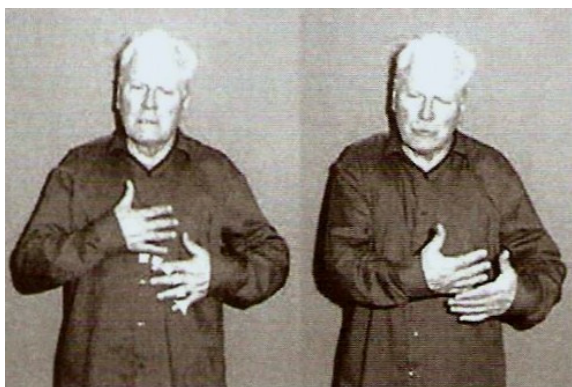
1977: Sovák se v tomto roce tentokrát k abstrakci vyjadřuje v publikaci různých autorů *Seminář o problémech hluchoty*: „*Je možno říci, že proces abstrahování je u hluchoněmých dětí kvalitativně jiný, neboť tu není základní podpůrné funkce slovní oporou. Nedostatky v abstrahování jsou druhotné. Plynou z nedostatku řeči*“ (Sovák, 1977, s. 12). Z jeho vyjádření bychom snad mohli usuzovat, že pokud by dítěti byl včas poskytnut plnohodnotný

jazyk, k „nedostatkům v abstrahování“ by nedošlo. Problém je, z jiných jeho vyjádření víme, že za plnohodnotné jazyky považoval pouze jazyky mluvené.

1985: V publikaci *Problémy při osvojování řeči u neslyšících osob* Štejerle (1985, s. 38) zmiňuje, že znakový jazyk je méně obtížný než jazyk mluvený (což je další mýtus, který zmiňujeme i v tabulce 2 pod číslem 11.) a udává pro to i několik důvodů. Všimněme si také názoru, že znakový jazyk je dle autora nejazykový dorozumívací prostředek, avšak v tuto chvíli je pro nás zajímavé sledovat, co říká o abstrakci: „*Objektivně vzato je svou povahou neřečový (nejazykový) dorozumívací prostředek, který není dostatečným základem a oporou pro vyšší formy zobecňování, abstraktního myšlení; vyhovuje pouze převážně názornému poznání, které zejména z počátku u neslyšících dětí převládá.*“ Štejerle vidí hlavní překážku při vývoji mluvené řeči u neslyšících právě v nedostatečné schopnosti abstraktního vyjadřování u znakového jazyka, i když uznává, že u malých dětí je to důležitý prostředek a někdy je nutné ho ke komunikaci využít.

Dnešní pohled na tento mýtus:

Přestože u ostatních zde analyzovaných mýtů pozorujeme v novější literatuře odklon od dřívějších postojů a názorů, v případě tohoto mýtu tomu tak zřejmě není. V roce 2000 sestavila A. Bilíková *Malý slovník abstraktních pojmů*, který má dětem se sluchovou vadou pomoci „... pochopit a přivlastnit si slova, přesněji abstraktní pojmy, jejichž význam je těžké vysvětlit.“ I v tomto vyjádření se skrývá pochybnost o schopnosti abstraktního myšlení u neslyšících dětí. Mezi těžko vysvětlitelné termíny Bilíková řadí např. bystrý, cílevědomý, citlivý, důvěřivý, falešný, hrdý, lhostejný, odvážný, přísný, tvrdohlavý, zdvořilý a zklamaný. Proč je vlastně těžké tyto termíny vysvětlit?. Na obrázcích 3 a 4 si ukážeme, že slova, která Bilíková označuje za těžko vysvětlitelná, mají už dávno v českém znakovém jazyce svůj ekvivalent. Například slovo *zdvořilý* má svůj ekvivalent ve *Všeobecném slovníku českého znakového jazyka* z roku 2004 a slovo *přísný* dokonce už v roce 1988 ve *Slovníku znakové řeči*.

40

Obr. 3: Znak ZDVOŘILÝ (Potměšil, 2004, s. 518)

Obr. 4: Znak PŘÍSNÝ (Gabrielová, Paur, Zeman, 1988, s. 189)

V roce 2002 Krauhulcová definuje také znakový jazyk neslyšících: „Znakový jazyk tvoří určitá dohodnutá soustava znaků, které podle určitých pravidel vyjadřují jisté symboly reálného nebo abstraktního světa. V těchto symbolech neslyšící uvažuje a v těchto symbolech se také vyjadřuje“ (Krauhulcová, 2002, s. 65).

Za velmi závažná považujeme vyjádření Lechty z roku 2008(!). Ten vychází z poznatků Solovjeva (1977) a Illyése (1968) a přesto, že jde o starší autory, necituje je v historickém kontextu a jejich názory prezentuje jako aktuálně platné. V souvislosti s abstraktními pojmy cituje Lechta Illyése (1968): „... pro neslyšící je význam abstraktních pojmů mlhavý, a proto mají sklon chápat význam slov názorně“ (Lechta, 2008, s. 145). Od Solovjeva (1977) pak přebírá tvrzení, že neslyšící nepoužívají nadřazené pojmy (uvádí příklad rostlina), ale užívají konkrétní pojmy (okurka), ojedinele prý pak používají pojmy „přechodné“ (jako například zelenina).

Namísto je také upozornit na to, jak tento současný autor uvažuje o myšlení neslyšících osob. Opět používá mylné – dnes už překonané – názory starších autorů a opět to není v historickém kontextu. V této souvislosti Lechta cituje Ďjačkova a kol. (1979): „... je třeba překonávat mnohé nedostatky myšlení neslyšících dětí, související s tím, že jejich způsob myšlení se vyvíjí pod tlakem mimicko – gestikulačních prostředků komunikace, mimo okruh působení orální řeči“ (Lechta, 2008, s. 144).

Nejnovější názory formulované ve výše uvedeném duchu pocházejí dokonce z roku 2010: „Je pravda, že zejména u osob vrozeně neslyšících se rozvíjí spíše konkrétní myšlení. Abstrakce je pro ně poněkud problematická, protože rozvoj myšlení je závislý především na vnitřní řeči, jejíž vývoj je v důsledku sluchového postižení značně komplikován, takže i člověk s velice dobrými intelektuálními dispozicemi je vlivem těžkého postižení sluchu ve svém osobnostním rozvoji vždy do určité míry omezen“ (Slowík, 2010, s. 83).

V tomto roce vychází další publikace od Lechty a kol., kde kapitolu o sluchovém postižení zpracovaly Romančíková a Schmidtová (2010, s. 216-235). I na těchto stránkách se nachází mnoho mylných informací. O myšlení u neslyšících píše Romančíková: Mnohá z jejich „specifik myšlení“ „... vyplývají právě z nedokonalé zvládnutých myšlenkových operací, z obtíží, které mají při srovnávání, zobecňování, analýze, syntéze, konkretizaci, indukci, dedukci a hlavně abstrakci“ (2010, s. 217).

Zdá se, že mýtus o neschopnosti myslet v abstraktní rovině, což bývá někdy připisováno strukturám a fungování znakového jazyka, je v naší a slovenské odborné literatuře pevně zakořeněn. Avšak kdyby neslyšící neměli abstraktní myšlení, mohli by například studovat

vysokou školu, mohli by se naučit rozumět přečtenému textu? A kdyby byl český znakový jazyk neschopný abstrakce, byl by to jazyk přirozený? Člen komunity Neslyšících⁷ a lingvisticky poučený autor Vysuček (In Dámcová, 2006b) k tomu říká: „... *není to tak, že by neslyšící nebyli schopni abstraktního myšlení. Samozřejmě neslyšící mají krásnou představivost, když bychom chtěli hovořit i o abstraktní představivosti, mají ji, stejně jako slyšící. Ta abstrakce, tu mi nedostaneme sluchem, to je v jedinci a v neslyšících taky.*“ Motejzíkova (2009, online) jasně říká: „*Znakové jazyky mohou předávat nejen konkrétní významy, ale i významy abstraktní.*“ O jednom ze způsobů, jak vyjádřit abstrakci ve znakových jazycích se zmiňují také Kyle a Woll (1994, online); dle těchto autorů k vyjádření abstraktních pojmů slouží například složeniny „...*označující určité abstraktní koncepty (THINK-TRUE - věřit, SAY-KEEP - slíbit)*“.

Přestože mnoho autorů zastávalo – mnozí dosud zastávají – názor, že český znakový jazyk nemá možnost abstraktního vyjadřování, již v roce 1988 ve *Slovníku znakové řeči* nacházíme mnoho abstraktních pojmů znázorněných znaky českého znakového jazyka. Stejně tak se mnoho abstraktních pojmů objevuje i později ve *Všeobecném slovníku českého znakového jazyka* (Potměšil, 2004). Neslyšící tedy mají možnost třídit si svůj svět, k čemuž je dle Vávry (1990) zapotřebí právě zmiňovaná abstrakce.

⁷ Za Neslyšící s velkým počátečním písmenem se považují ty neslyšící osoby, které se považují za členy kulturní a jazykové menšiny (Hrubý, 1999).

2.2.5 Nemohou-li lidé z jakéhokoliv důvodu spolu hovořiti řečí hláskovou, uchylují se k dohodnutí posunky, k tak zvané němohře neboli pantomimě

Autor citátu: Zajíc a Sedláček (1934, s. 82)

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:

- „V minulosti byl znakový jazyk často srovnáván nebo i ztotožňován s mimikou, gestikulací nebo s pantomimickým zobrazováním skutečnosti.“ Macurová (2001b, online).
- „Neslyšící lidé se mezi sebou dorozumívají pomocí gest⁸ a pantomimy⁹.“ Bímová (2005, s. 15)
- „Je znakový jazyk pantomima?“ (Kohutová, 2005, s. 17).
- „Neslyšící se mezi sebou dorozumívají pomocí gest a pantomimy. Nemůže být ani řeč o jazyce.“ (Dámcová, 2006a, online).
- „Nezaujatému člověku by se mohlo zdát, že znakový jazyk je vlastně jakási organizovaná pantomima, že využívá jen soustavu gest.“ Czupalová (2008, s. 36)

Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:

Názor, že je znakový jazyk jakousi formou pantomimy, je skutečně ve starší literatuře častokrát k nalezení. Ať už při volbě termínů pro pojmenování jazyka a komunikace neslyšících, či při popisu tohoto jazyka.

1907: Například Malý (1907) nazývá jazyk neslyšících pantomimikou: „Čtení na ústech jest jeden z prostředků, který moderní vzdělávání poskytuje hluchoněmým, aby se mohli se svým okolím snáze dorozuměti, po případě i bez psaní a bez pantomimiky (posunování)“ (Malý, 1907, s. 34). Pokud si nepoučený čtenář přečetl tento odstavec, určitě si mohl myslet, že neslyšící se tedy dorozumívají pomocí pantomimy, a navíc, že pro neslyšící je nevhodnější komunikovat pomocí odezírání (o tom více v kap. 2.3). Malý (1907) toto tvrzení zmiňuje i na dalších stránkách publikace a uvádí i další termíny: „Řeč jeho jsou tedy viditelné známky pohybů – posuny a slove posunování, pantomimika, (známkování, znamenání)“ (Malý, 1907, s. 38).

⁸ Gesto: Tělesný pohyb, který něco vyjadřuje, nebo jím člověk dává něco najevo (Vávra, 1990). Strnadová (2008, s. 31) uvádí, že „... neinformovaní lidé často zaměňují gesta se znaky, které mají verbální charakter.“ Na rozdíl od gesta lze znak znakového jazyka členit na menší jednotky, kterým se říká komponenty znaku – místo, pohyb a tvar ruky (Kohutová, 2005, srov. Macurová, 2008, s. 14, Servusová, 2008, s. 13).

⁹ Pantomima: Umělecké ztvárnění nějakého děje bez použití hlasu. V pantomimě se herci projevují pomocí mimiky a gestikulace, někdy se vyskytují i tance. Napodobují se tedy činnosti a tvary (Kohutová, 2005).

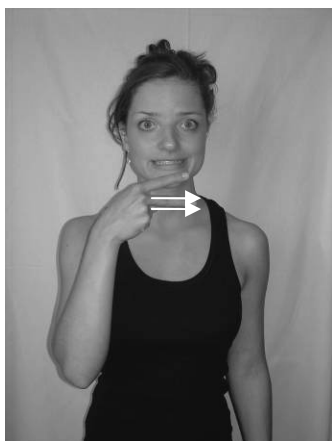
1934: I autoři Zajíc a Sedláček (1934, s. 82) komunikaci neslyšících nazývají posunky, ale také němohrou a pantomimou: „*Nemohou-li lidé z jakéhokoliv důvodu spolu hovořiti řečí hláskovou, uchylují se k dohodnutí posunky, k tak zvané němohře neboli pantomimě.*“

Dnešní pohled na tento mýtus:

V současné době již můžeme v literatuře sledovat názory, které tvrzení, že český znakový jazyk je pantomima, přesvědčivě vyvracejí. Hlavní příčinou dřívějšího směřování znakového jazyka a pantomimy je, že přenos informací u obou těchto způsobů vyjadřování probíhá ve vizuálně-motorickém kanálu. K tomu slovenský autor Vojtechovský (2008a): „*Komunikácia nepočujúcich sa odohráva primárne vo vizuálno-motorickom kanáli. Čiže posunkový jazyk je vizuálno-motorický jazyk, ktorý počujúci laici vnímajú ako súčasť neverbálnej komunikácie.*“ Neboli: „*Mluvený jazyk lze od pantomimy jasně rozeznat, neboť jej slyšíme, zatímco pantomimu vidíme. Při rozlišování znakového jazyka a pantomimy je to složitější, právě z toho důvodu, že obě formy ‚komunikace‘ vnímáme pouze zrakem*“ (Kohutová, 2005, s. 19).

Přesto je rozdíl mezi gestem (pantomimou) a znakem znakového jazyka známý již více než půl století – spočívá ve vnitřní struktuře znaku: „*Každý znak má svou vnitřní strukturu. Každý znak lze rozdělit na menší jednotky – tzv. komponenty znaku. Nejdůležitějšími a základními komponenty jsou tvar ruky, místo artikulace a pohyb ruky (...). Naproti tomu gesto na žádné menší jednotky rozdělit nelze. Gesto nemá vnitřní strukturu, jakou mají znaky znakového jazyka a slova mluveného jazyka*“ (Kohutová, 2005, s. 22). Tento zásadní lingvistický poznatek učinil Stokoe při analýze znaků amerického znakového jazyka: „*Stokoe vychází z rozlišení jazyka gest (gesture language) a znakového jazyka (sign language), které opírá o rozdílný charakter jejich jednotek: neanalyzovatelného gesta a analyzovatelného znaku*“ (Macurová, 2008, s. 15 – o práci Stokoe, 1960).

Analyzovatelnost znaku českého znakového jazyka si můžeme dobře ukázat na obrázku 5 a 6. Na obrázku 5 nejprve znázorníme znak ZELENÝ. Na obrázku 6 pak tento znak segmentujeme na jednotlivé komponenty znaku – *místo artikulace* na bradě, *tvar ruky V* (vztyčený ukazováček a prostředníček, ostatní prsty v pěst, tvar ruky pak připomíná písmeno V) a *pohyb ruky*, který provedeme dvěma krátkými opakovanými pohyby směrem doleva.

Obr. 5: ZELENÝ

Obr. 6: Komponenty znaku ZELENÝ – místo: brada, tvar: V, pohyb: 2x krátký opakovaný pohyb vlevo (Přefoceno, upraveno; čerpáno z: Kuchařová, 2005, s. 22)

U obrázku 6 jsou také dobře viditelné fonémy (tj. nejmenší jednotky jazyka, které nenesou význam, ale mohou ho ovlivnit) použité z repertoáru českého znakového jazyka, jež jsou součástí dvojí artikulace jazyka a jak jsme si již řekli, důkazem o přirozenosti znakového jazyka.

S pantomimou má znakový jazyk společný nejen způsob produkce a percepce, ale také prostor, v kterém jsou realizovány: „Znakový jazyk existuje v prostoru, a i tím je pro nás, slyšící, tak zvláštní (...) Mnohdy dochází k nesprávnému ztotožňování znakového jazyka s pantomimou, která také využívá rukou a výrazů obličeje a těla“ (Pešoutová, 2005, s. 8). Ovšem „Pro znakové jazyky platí jistá lingvistická omezení: prostor, v němž vzniká

pantomima, je neomezený (lidé se mohou v prostoru i pohybovat). To ve znakovém jazyce není možné, prostor, v němž mluvčí vytváří znakový jazyk, je přesně vymezen“ (Motejzíkova, 2009, s. 14). **Znakovací** prostor, tj. prostor kde znakující osoba vytváří znaky, je vymezen před tělem znakující osoby, a to linií hlavy a pasu, po stranách pak roztaženými lokty (Servusová, 2008).

Vedle omezení prostorového je každý mluvčí znakového jazyka omezen také repertoárem prostředků, které může použít. „*Zatímco pantomima pracuje s celým tělem člověka, znakový jazyk používá jen některé jeho části (horní polovina těla, pohyby hlavy a rukou)*“ (Motejzíkova, 2009, s. 14). Pokud se týká rukou, „*Při pantomimě není žádné omezení co do použití různých tvarů ruky a pohybů, které člověk dělá. Ve znakovém jazyce lze použít pro vytváření znaků jen určité tvary ruky, ty dělají jen určité pohyby, a to pouze na určitých, konkrétních místech – soubor těchto tvarů ruky, pohybů a míst artikulace znaků je přísně vymezen“* (Motejzíkova, 2009, s. 15). Znakový jazyk má tedy k dispozici přesně vymezené manuální nosiče - místo artikulace, tvar ruky, pohyb (tzv. komponenty znaku) a nemanuální nosiče nemanuálními - mimika, pozice a pohyb hlavy a horní části trupu (Macurová, 2008).

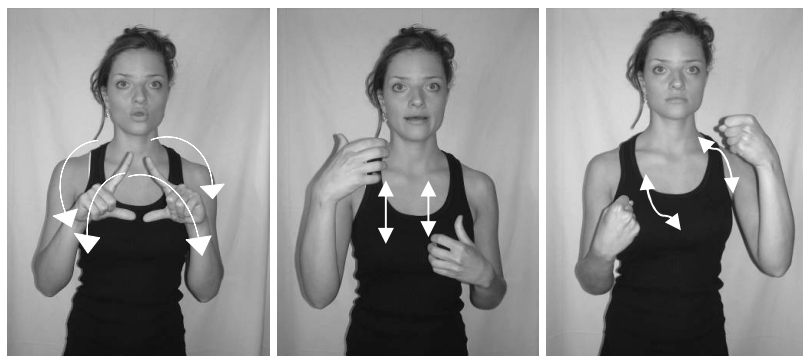
Omezenost v manuálních a nemanuálních nosičích, které můžeme použít v českém znakovém jazyce, v kontrastu s neomezenými pantomimickými způsoby vyjádření dobře vidíme u obrázku 7. Vyjádření *překvapení* gestem (pantomimou) mluvčí znázornila na hrudi, stejně tak si ale ruce můžeme dát na tváře, nebo si překvapením zakrýt ústa. Naproti tomu znak PŘEKVAPENÍ v českém znakovém jazyce je uživateli jasně dohodnut a jeho podobu si nelze „vymýšlet“. Pokud chceme artikulovat znak PŘEKVAPENÍ, *místo artikulace* musí být vždy na tvářích a *tvar ruky* je vždy D^o, znakující tedy má natažený palec a ukazováček a ostatní prsty skrčené v pěst.

Obr. 7: Překvapení / gesto x znak ČZJ (Přefoceno; čerpáno z: Czumalová, 2008, s. 37)

Pro nedostatečně lingvisticky poučeného pozorovatele znakového jazyka mohou být poněkud matoucí takzvané **ikonické znaky**. Ikonické znaky jsou znaky, jejichž forma je vizuálně podobná s daným objektem, dějem, či například stavem, který označují. Někteří autoři používají termín vizuálně motivované znaky, protože „ ... *ikoničnost v jazyce byla považována za jakýsi rys neplnohodnotnosti jazyka*“ (Kuchařová, 2005 s. 42).

Kohutová (2005, s. 17) upozorňuje: „*Napodobení tvarů a činností je základem pantomimy, ne však znakových jazyků. Je ale pravda, že také ve znakových jazycích nalezneme znaky, které jakoby kopírují tvar předmětu nebo činnost. Takové znaky se nazývají ikonické.*“ Na obrázku 8 můžeme vidět tři typické ikonické znaky českého znakového jazyka: ROHLÍK – opisuje tvar rohlíku, MLÉKO – napodobuje pohyb při dojení, (ŘÍDIT) AUTO – napodobuje držení volantu a kroutivý pohyb. Je možné, že pokud by chtěl někdo pantomimicky ztvárnit tyto tři pojmy, udělal by to podobně.

Obr. 8: Ikonické znaky – rohlík, mléko, (řídít) auto (Přefoceno; čerpáno z: Kuchařová, 2005, s. 43)

Ze současné odborné literatury tedy víme, že znakový jazyk není jazyk gest ani pantomima a že znakové jazyky a pantomima se zásadně liší v tom, že: znak lze dělit na menší části, tzv. komponenty znaku, jejichž repertoár je v každém znakovém jazyce jasně vymezen (patří sem zejména jasně definovaná množina tvarů ruky/rukou, jasně definovaná množina pohybů ruky/rukou, jasně definovaná množina míst na těle), znaky se vytváří pouze ve znakovacím prostoru, u znakového jazyka pracují pouze určité části těla (horní polovina těla, pohyby hlavy a rukou).

2.2.6 Posuněk z vyučování vyřazen – Posuněk (gestikulaci) odmítáme jako věc škodlivou a neúčinnou jak při vyučování, tak i mimo školu

Autor citátu: Hložánek (1971, s. 63)

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:

- „Znakový jazyk má malou slovní zásobu - se tvrdí - protože pro každé české slovo neexistuje jeden znak v českém znakovém jazyce. Český znakový jazyk je méně hodnotný než čeština a nelze ho tedy využít ve vyučovacím procesu.“ (Dámcová, 2006a, online).

Odborná literatura o neslyšících lidech (lidech se sluchovým postižením), která vznikala od počátku 20. století zhruba do roku 1995, byla psána hlavně učiteli a lékaři, což se často odráželo na obsahu publikací – autoři se nejčastěji zaměřovali na děti a školní prostředí. Znakový jazyk byl většinou autorů vnímán jako jazyk primitivní a nedokonalý (viz kap. 2.2), a proto nebyl považován za jazyk vhodný k výuce (s tímto mýtem/předsudkem jsou spojeny ještě další mýty a/nebo předsudky, např. že *znakový jazyk blokuje osvojení a vývoj jazyka mluveného, proto je nejlepší děti učit mluvit*, který zpracováváme v kap. 2.3). U těchto tvrzení při jejich vzniku jistě hraje velkou roli dlouhodobý trend orální metody výuky¹⁰. Hrubý (1999) uvádí, že tato metoda si za hlavní cíl klade naučit neslyšící dítě mluvit a odstraňuje u dítěte vše, co by mohlo tento cíl narušit. Proto v této metodě znak (posuněk, metoda ukazovací) nemá své místo a je zakazován. To dokazuje i přehled zásad metody, která se dříve nazývala metodou hláskovací (nebo metoda německá, protože zde měla svůj původ). Tyto zásady jsou sestavené dle Nováka z roku 1941. Zákaz používání posunků staví Novák hned na první místo. Vedle metody orální zmiňuje i metodu ukazovací, jejíž vymezení je také důležité zmínit.

¹⁰ Orální metoda: tato metoda byla po světě nejvíce rozšířena od roku 1880, kdy na Milánském kongresu učitelů neslyšících bylo nařízeno tuto metodu používat. Na tomto kongresu učitelé odhlasovali také zákaz používání znaků. U nás byla tato metoda nařízena až ve 20. letech 20. století. Trend v Evropě převládal téměř do 60. let 20. století (Hrubý, 1999).

Metoda ukazovací	Metoda hláskovací
Využití přirozených posunků.	Umělé posunky se nesmí využívat, přirozené jen podle potřeby vývoje řeči.
Naučit žáky umělé posunky.	Naučit hluchoněmé děti mluvit hláskovou řečí.
Vzdělávat žáky umělou řečí ukazovací a naučit je mravním zásadám.	Naučit je odezírat řeč z úst mluvčího.
Naučit je vyjadřovat se písmem podle řeči ukazovací.	Naučit žáky psát.
Cvičit žáky v řeči hlasité podle jejich schopností.	Naučit žáky pomocí hláskové řeči potřebné vědomosti a mravní zásady.

Tab. 3 : Přehled zásad hláskové a ukazovací vyučovací metody (Novák, 1941, s. 22)

Odtud se tedy vyvíjelo nejvíce názorů o nevhodnosti používání znaků a upřednostňování mluvy u neslyšícího dítěte.

Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900 – 1995:

1934: Souček (1934, s. 5) uznává pouze metodu orální „*Ve školách pro hluchoněmé učí se žáci mluvit (metoda orální). Posunky jsou z vyučování vyloučeny*“. S tímto postojem, který vidíme u Součka, se setkáváme velice často, orální metoda (či výuka hláskové řeči), byla stavěna nad výukou ve znakovém jazyce.

1942: V příspěvku *Mluvit nebo ukazovat* (Svačina, 1942, s. 1), je zajímavé sledovat názory rodičů neslyšících dětí a autora článku. Svačina se zde na popud rodičů neslyšících dětí zabývá otázkou používání znakového jazyka. Přestože Svačina tuto otázku považuje za již dávno zodpovězenou: uznávána pouze řeč mluvená, aby se neslyšící mohli plně adaptovat do většinové společnosti, někteří rodiče s tímto názorem nesouhlasili. Mysleli si, že dítě by mělo umět i několik posunků, protože „po ukončení školní docházky často mluvíti zapomínají“. Svačina (1942, s. 1) však tento nápad odmítá a vysvětluje, proč v porovnání s mluveným jazykem není vhodné ukazování využívat: „*Hlasitá řeč byla tvořena celými generacemi lidstva. Její vývoj trval tisíciletí. Rozvíjela se poznenáhlu, s myšlenkovým rozvojem lidstva. Může proto dokonale vyjádřit duševní projev mluvčího. Má k tomu všechny nutné předpoklady: ustálená mluvnická pravidla, pravidla větné skladby a ohebnost slova (skloňování, časování)*“. Oproti tomu „*Mluva posunková je neohebná. Neřídí se mluvnickými pravidly. Také její slovosled je velmi volný. (...) Obsahově jest velmi chudá*“ (Svačina, 1942, s. 1). Tento svůj výrazně etnocentristický názor podporuje několika příklady vět v mluveném

a znakovém jazyce: Když slyšící řekne například *Chutnal ti oběd?* a neslyšící ukáže *OBĚD DOBRÝ?*, nebo když slyšící řekne *Byl jsem včera pryč.* a neslyšící ukáže pouze *VČERA PRYČ.* Za velkou chybu pak považuje, když neslyšící tyto větné konstrukce ze znakového jazyka překládá do řeči mluvené a chybně se vyjadřuje. Ovšem problém interference z českého znakového jazyka není dána přítomností znakového jazyka v životě dítěte, ale nevhodnými vzdělávacími postupy, které s její existencí nepočítají, a proto s ní při výuce cíleně nepracují. Věděl však toto Svačina před 70 lety?

1967: Dalším autorem, který publikuje informace o českém znakovém jazyce ve výuce, je Zeman. Ten má v publikaci *Péče o sluchově postižené* kapitolu s názvem *Posuňková řeč – nutný dorozumívací prostředek* a píše i o mluveném jazyce: „*Oba dva systémy mají své nedostatky. Orální metoda, jakožto klasický prostředek výuky neslyšících dětí, klade značné nároky na děti i učitele. Znakové řeči pak pro chudý slovník a agramatičnost lze zatím využít jen v běžném hovoru*“ (1967, s. 24). I přesto, že se tedy v názvu kapitoly píše o nutnosti tohoto „prostředku“ ve výuce, autor znakový jazyk nepovažuje za plnohodnotný. Dále však konstatuje: „*Současná situace nám ukazuje, že znakové vyjadřování je pro neslyšící stále ještě nejpřístupnějším a nejspolehlivějším prostředkem dorozumívání*“ (Zeman, 1967, s. 26).

1971: Hložánek (1971, s. 63) vnímá znaky dokonce jako škodlivý prvek: „*Posuněk z vyučování vyřazen – Posuněk (gestikulaci) odmítáme jako věc škodlivou a neužitečnou jak při vyučování, tak i mimo školu.*“

1977: Pulda (1977, s. 62) vnímá rozvoj znakového jazyka u neslyšících dětí jako jednu z příčin defektivity (dnes bychom řekli hendikepu): „*Defektivita neslyšících je dána: a) bloádou přirozeného rozvoje řeči, b) rozvojem řeči znakové, c) v důsledku toho kvalitativně odlišnými formami myšlení.*“ Z dalších Puldových vyjádření však implicitně vyplývá, že problém fakticky nebyl v nedostatečnosti znakového jazyka, ale možná v nedostatečné práci s tímto jazykem v jazykové výuce: „*Značné potíže zde působí kvalitativně odlišné myšlení, dané rozvinutou znakovou řečí. Neslyšící dítě pak při formulování vyjádření vlastně ‚překládá‘ ze znakové řeči, která je založena na vizuálních a pohyby rukou znázornitelných znacích, většinou nepodstatných, a je agramatická.*“ To si ale Pulda, Stejně jako Svačina (1942) a mnozí jiní, zřejmě neuvědomoval, nebo to nechtěl přiznat.

1981: S výše uvedenými názory kontrastuje velmi pokrokový názor Csonky: „*Podle našeho názoru slabší řečová schopnost žáků je kromě různých názorů na pojmání vyučování řeči těž ovlivněna tím, že se věnuje příliš mnoho času na utváření hlasu, výslovnost slovních a větných schémat a správnou gramatickou formulaci. Přitom se trochu zapomíná na obsahovou stránku řeči, čímž zaostává poznání vztahů, logika, myšlení, abstrahování a zevšeobecňování. Řeč většiny sluchově postižené mládeže je proto silně agramatická, obsahově a slovně chudá,*

často nelogická“ (Csonka, 1981, s. 35). Ve svém příspěvku o rozvoji výchovně vzdělávací soustavy zmiňuje, že na škole, kde vyučuje, používají i znakový jazyk.

Naštěstí Csonka nebyl ve 20. století jediný československý pedagog s pozitivnějším postojem ke znakovému jazyku ve vzdělávání neslyšících dětí. Už v roce **1925-1926** se Seemann ve svém příspěvku zamýšlí nad tím, zda je možná existence myšlení beze slov. Uvádí, že vývoj paměti není vázán pouze na existenci slova: „*Jest třeba si uvědomiti, že paměť se vyvíjí i bez znalosti slova, že tedy k vývoji jejímu není nutná existence článkové řeči*“ (Seemann, 1925-1926, s. 69). Dále říká, že paměť zraková je často mnohem silnější než paměť sluchová. Z toho vyplývá, že pojmy lze vytvářet i ze zrakového vjemu. Seemann k tomu dále říká o vyjadřování hluchoněmých dětí: „*Chce-li někomu sdělit nabytý pojem, musí jej převést v pohyb-posuňek*“ (1925-1926, s. 69). Charakterizuje tyto posuňky jako posuňky jednoduché a všem srozumitelné, avšak uznává, že čím je dítě starší, tím je posuňková řeč více komplikovaná, že si dítě vytváří i znaky pro vyšší pojmy. Přesto však vidí nedostatky, a to hlavně v oblasti abstrakce.

Pro tuto dobu je zajímavý názor, že znakový jazyk je vlastně mateřskou řečí neslyšících, s tím se ve starší literatuře setkáváme opravdu jen málo: „*Posuňková řeč ztratila v dnešní výchově hluchoněmých svého významu, ačkoliv je vlastně mateřskou řečí hluchoněmých*“ (1925-1926, s. 70). I když neuznává plně jazyk znakový jako dokonalý systém, z jeho názorů lze chápat určité zastání pro tento komunikační prostředek.

V roce **1941** se můžeme setkat i s uznáním znakového jazyka ve výuce, a to i přesto, že autorem jsou znaky stále považovány za nedokonalé: „*Němé dítě si musí zvolit jiný dorozumívací prostředek. Začne používat posunků, které jsou však velmi nedokonalým a mnohdy nedostačujícím vyjádřením*“ (Novák, 1941, s. 9). Uvědomuje si však, že znakování je pro neslyšícího nejpřístupnějším komunikačním prostředkem: „*Obyčejně myslí v řeči posunkové, posunky si často vypomáhá a ve styku se sobě rovnými, to jest hluchoněmými, pouze a nejraději této řeči užívá. Proto musíme přiznati, že hluchoněmému jest řeč posunková řečí přirozenou a užívá ji od kolébky až do smrti*“ (1941, s. 15).

Novák považuje za nevhodné zakazovat ve výuce posunkovou řeč. Naopak doporučuje využívat ji k probuzení a pěstování duševního života: „*Jest proto příkazem učitelů a vychovatelů hluchoněmých dětí, aby si u svých žáků posunkové řeči tak cenili jako jejich řeči mateřské, aby jim nezakazovali jí používat, nýbrž co nejvíce jí využili k probuzení, pěstování a rozvoji duševního života a rozumové činnosti jako nejspolehlivějšího, a můžeme říci, jediného výchovného prostředku*“ (1941, s. 16).

Dnešní pohled na tento mýtus:

Roku 1998 přichází Strnadová s nečekaným vysvětlením (názor přebírá od Okomba, 1993) dřívějšího odmítání znakového jazyka ve výuce neslyšících dětí – viz obr. 9.

Nejvíce se znakovému jazyku jako prostředku výuky brání učitelé - logopédi. Věří, že používání znakového jazyka by znamenalo konec jejich kariéry. Jejich profesionální příprava obsahovala všechny předsudky proti znakovému jazyku a byli trénováni pro orální výuku, proto nevidí další možnost své další profesionální existence v odlišném systému, s jinými názory na jazykové vzdělávání neslyšících.

Okombo (1993:42)

Obr. 9: Názor na vzdělávání pomocí znakového jazyka

Zanedlouho, v roce 2002, Krahulcová přináší další zdůvodnění dřívějších prezírávých postojů: „*Pro slyšícího učitele (s výjimkou toho, který měl neslyšící rodiče) je obvykle vlastní znakový jazyk neslyšících příliš těžký, exaktní převod obsahu vyučování paralelně do znakového jazyka až nemožný*“ Krahulcová (2002, s. 69).

Více se však vzděláváním neslyšících věnovat nebudeme, protože to není hlavním tématem naší práce. Tento stručný vhled do vzdělávání neslyšících nám měl pouze pomoci k ucelení pohledu na problematiku týkající se mýtu o primitivnosti znakového jazyka.

2.3 Znakový jazyk blokuje osvojení a vývoj jazyka mluveného

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:

- „*Dříve převládal (a někde dosud převládá) názor, že znalost znakového jazyka zpomalí, nebo dokonce může bránit, aby si dítě osvojilo mluvený jazyk.*“ Strnadová (1998, s. 262).
- „*Neslyšící dítě, které se v dětství naučí znakový jazyk, se už nenaučí češtinu.*“ (Rérychová, 2010, s. 23)

Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:

Tento mýtus úzce souvisí s mýtem o (ne)vhodnosti znakového jazyka ve výuce neslyšících rozebíraným v kap. 2.2.6. Jak jsme si již řekli, cílem výuky často bylo naučit neslyšící dítě mluvit a odezírat. Tedy naučit ho dovednosti pozorovat zrakem pohyby a postavení mluvidel (úst, rtů a jazyka), obličej a mimiku a také gestikulaci (Poul, 1992; srov.

Sovák, 1984). Dle Poula (1992) je však neslyšící dítě schopno reagovat jen na nejhlubší tóny, jako je například zvuk bubnu a varhan. Pokud dojde k velkému zesílení pomocí kompenzačních pomůcek a pokud neslyšící dítě projde kvalitní sluchovou výchovou, může rozeznávat hlasy, zvuky auta, otevírání dveří. Stačí to však jako náhrada kvalitního dorozumívání? Poul (1992) sám píše, že tyto dovednosti k dorozumívání s lidmi nestačí.

I přesto byl znakový jazyk zakázán. Jedním z důvodů tohoto zákazu byla mylná myšlenka, že osvojení znakového jazyka blokuje vývoj jazyka mluveného. Zamezit užívání znaků doporučuje například Janotová (1977, s. 43). Podle ní je cílem sluchové a řečové výchovy „... zabránit oněmění a ‚ohluchnutí‘ dítěte, ale také zamezit používání posunků.“ Mnoho podobných názorů jsme již zmínili v kapitole 2.2, která se týká primitivnosti znakového jazyka.

Dnešní pohled na tento mýtus:

Podle dnešních poznatků přirozené osvojení jednoho jazyka nejen neblokuje schopnost naučit se jazyk další, ale dokonce usnadňuje učení se jazykům obecně (Strnadová, 1998). Podle Strnadové (1998) není znám ani jeden výsledek vědeckého výzkumu, který by potvrdil mýtus o škodlivosti osvojení znakového jazyka neslyšícími dětmi. Naopak uvádí, že různé vědecké výzkumy dokazují výhodu znalosti znakového jazyka u neslyšícího dítěte. Znalost znakového jazyka je pro neslyšící dítě výhodou i dle Fenclové: „*Znaky vývoj komunikace nebrzdí, ale naopak pomáhají dítěti poznat to, co se kolem něj děje, a porozumět tomu. Umožňují mu taky aktivně vyjádřit jeho potřeby*“ (2010, s. 40). Dle Fenclové (2010) mají však na rozvoj na komunikace vliv také jiné faktory, které je potřeba mít na vědomí, např. zájem rodiny o dítě, věk dítěte při stanovení diagnózy sluchové vady, přítomnost dalšího postižení, stupeň a typ sluchové vady, ale i nadání dítěte na jazyk. Fenclová (2010, s. 39) také zmiňuje šestý rok dítěte jako dobu kritickou pro rozvoj jazyka: „*Pokud dítě v tomto čase nezvládne funkčně žádný jazyk, pravděpodobnost, že jej někdy dokonale ovládne, se výrazně snižuje.*“

2.4 Mimo to nejsou posuny všech hluchoněmých stejné; již na různých ústavech pro hluchoněmé užívají neslyšící žáčkové mezi sebou různé gestikulace pro označení těchže pojmů, případně dějů

Autor citátu: Mík (1928 – 1929, s. 57)

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:

Znakový jazyk je **nejednotný**:

- „Názory na znakový jazyk (**,není jednotný‘**(zdůraznila J. H.), ‚má malou slovní zásobu‘, ‚nemá gramatiku‘ atd. atd.) slýcháváme zhusta z úst osob, které vlastně znakový jazyk neznají (ovládají - v různé míře - jednotlivé znaky) - a o jazyce obecně toho vědí málo.“ (Macurová, 2001b, online)
- „Český znakový jazyk není na celém území České republiky stejný, což dokazuje, že je méně hodnotný, než čeština.“ (Dámcová, 2006a, online)

Znakový jazyk je **jednotný**:

- „Český znakový jazyk je na celém území ČR stejný.“ Bímová (2005, s. 15)
- „Nejrozšířenější je mýtus, že znakový jazyk je mezinárodní. Znakový jazyk mezinárodní není, liší se v každé zemi a dokonce i mezi jednotlivými regiony. (...) Existují navíc různé odlišnosti mezi českým znakovým jazykem v Praze, Brně atd.“ (Czumalová, 2008, s. 35)

Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:

V prostudované starší literatuře jsme se s názory, že je český znakový jazyk jednotný, nesetkali. Naopak jsme našli názory opačné. Nejednotnost znakového jazyka na celém území ČR byla dokonce považována za „vadu“ tohoto jazyka. Dovolujeme si tedy položit otázku: Vytvořily Bímová (2005) a možná nepřímo i Czumalová (2008) mýtus o existenci tohoto mýtu, nebo tyto mýty opravdu ve společnosti žijí, jen jsme je nezaznamenali v excerpované literatuře? Někteří současní autoři totiž uvádějí mýtus v podobě, že je znakový jazyk nejednotný (Macurová, 2001b; Dámcová, 2006a).

1928-1929: Již v ročníku 1928-1929 časopisu *Revue pro vzdělávání a výchovu hluchoněmých* najdeme zmínku o nejednotnosti českého znakového jazyka: „*Mimo to nejsou posuny všech hluchoněmých stejné; již na různých ústavech pro hluchoněmé užívají neslyšící žáčkové mezi sebou různé gestikulace pro označení těchže pojmů, případně dějů. Tato rozdílnost v posunování má svůj původ v krajových zvláštlostech místa – obvodu, odkud se hluchoněmý do svého ústavu shromažďují*“ (Mík, 1928 – 1929, s. 57).

Zajímavé je sledovat dění kolem Mezinárodního sjezdu hluchoněmých konaného v roce **1928** v Praze, jak je zaznamenáno v novinách *Noviny pro hluchoněmé*. Autorka příspěvku *Pomozte sjezdu!* (vystupuje anonymně pod jménem J. H. S.) se snaží vysvětlit důležitost používání znaků na Mezinárodním sjezdu hluchoněmých. Řeší se zde také jednotnost používaného komunikačního prostředku: „*Řeč dorozumivací na mezinárodním sjezdu pro hluchoněmé může být jenom posunková, překládána tlumočnický. Je chybou, že se nevyučuje stejné řeči posunkové všude v organizacích hluchoněmých. (...) Hluchým, vzdělaným jen methodou hláskovou, spojenou snad nanejvýš jen s prstovou abecedou nebo psaním, není ovšem srozumitelná řeč posunková. (...) Snad oni pochopí, jak je to nevýhodné pro organizační práce hluchých, tuto řeč neznati. Místo by se jí posmívali, budou se jí pak snad i oni učit, ač to není lehké*“ (1928, s. 4). Zde autorka mj. také vyvrací názor, že naučit se ukazovat je lehké, se kterým se také setkáváme v tabulce 2.

Ve stejném vydání *Novin pro hluchoněmé* taktéž anonymní autor F. Z. na příspěvek J. H. S. reaguje nesouhlasně: „*Kdyby tato umělá řeč známková byla stejná ve všech zemích celého světa, pak by bylo možno mluvit o esperantu hluchoněmých a dalo by se uvažovati o ní jako o dorozumivacím prostředku hluchoněmých ve styku mezinárodním. (...) Přirozená řeč posunková je opravdu výtvořem hluchoněmých, kdežto umělá řeč posunková je výmyslem slyšících a často dobré a přiléhavé známky z přirozené řeči posunkové znetvořuje a činí nejasnými. Že by umělá řeč posunková byla jednotná a všem hluchoněmým celého světa srozumitelná, není nám známo*“ (1928, s. 4). V příspěvku podepsaném J. H. S. ovšem zřejmě byla řeč o (ne)jednotnosti „řeči posunkové“ na našem území, ne „ve všech zemích světa“, jak se domnívá F. Z.

1934: Nejednotnosti českého znakového jazyka si všímají také Sedláček a Zajíc (1934, s. 195) a považují skutečnost za negativní: „*Konečně jest také vadou řeči posunkové, že posunkové značky nebývají jednotny; záleží na tom v jakém prostředí (venkov – město, roviny – hornaté kraje) se posunek hluchoněmého vytvořil.*“ Dobře si tedy uvědomují, že i na jednom území se znakový jazyk liší podle toho, kde vznikl.

1964: Podrobněji než jiní autoři se problematice jednotnosti „znakové komunikace“ neslyšících věnuje Svačina (1964, s. 125). Ve své práci, kde popisuje všechny metody komunikace mezi neslyšícími, zmiňuje i posušky, které dělí na přirozené (zřejmě dnešním pohledem nazývané znaky českého znakového jazyka) a dohodnuté umělé posušky. Posušky přirozené jsou pak podle jeho názoru nejednotné a tuto nejednotnost také zdůvodňuje¹¹:

¹¹ Povšimněme si také, že lidi, kteří posušky používají, považuje za nevzdělané (což je další mýtus, který zmiňujeme v tabulce 2):

„Posunky, kterými se nevzdělaný neslyšící dorozumívá s okolím, jsou jednoduché, srozumitelné, přirozené. Jimi vyjadřuje dojem, kterým na něho působí předměty a děje. Přirozené posunování se vyvíjí individuálně, a proto není jednoty v přirozených posuncích. Každý neslyšící při zobrazování věcí nebo děje vytkne onen znak, jenž nejvíce podráždí jeho zrakový smysl“ (1964, s. 125; zdůraznila J. H.). Jako příklad uvádí znaky KRÁVA - jeden neslyšící naznačí rohy, jiný neslyšící zase napodobuje dojení, a MUŽ - někdo použije vousy, jiný kalhoty nebo naznačí holení.¹² Dále vyděluje posunky umělé, které jsou dohodnuté a ty bývají dle Svačiny jednotné. Tvůrcem umělých posunků je Abbé de l'Épée a neslyšící se je musejí – na rozdíl od přirozených posunků – naučit (1964).

1965: O nejednotnosti „přirozených posunků“ se stručně zmiňuje Sovák (1965, s. 247): „Přirozené posunky se vytvářejí individuálně. Nejsou proto jednotné.“

1967: V roce 1967 se v publikaci *Péče o sluchově postižené* (opět) řeší otázka unifikace znakového jazyka. Snaha byla sjednotit znakové jazyky v jednotlivých státech ČSSR a pak bylo v plánu dokonce sjednocení pro celý svět. Zeman (1967, s. 26) píše: „Otázka unifikace znakového vyjadřování je v ČSSR předmětem soustavného regionálního průzkumu. V jednotlivých zemích našeho státu používá se znaků v podstatě jednotných a odchylky se vyskytují hlavně ve vyjadřování v češtině a slovenštině. Nejsou však tak závažné a neslyšící z různých oblastí státu se navzájem dorozumívají.“ Dle Zemana se v ČSSR objevuje snaha sjednotit český znakový jazyk podle pražského ukazování, které považuje za estetické a nejlépe srozumitelné. Šířit by je pak měli tlumočníci, kteří jsou „pražskému znakování“ vyučováni a školeni v něm (1967, s. 26). V závěru Zeman konstatuje, že je důležité pracovat na zlepšování českého znakového jazyka, což podle něj spočívá hlavně v jeho unifikování. Důvodem k unifikaci je podle něj nedostatečnost reedukace sluchu u některých neslyšících pomocí kompenzačních pomůcek, kvůli které tito neslyšící užívají dosud nejednotný znakový jazyk; pokud už jej používají, měl by alespoň být jednotný (1967, s. 28).

1990: Zmínky o nejednotnosti znaků užívaných na území Československa se objevují i ve slovenské literatuře: „Posunková reč nie u nás, v Čechách ani na Slovensku, unifikovaná. Existujú napr. značné nárečové rozdiely medzi Čechami a Moravou. Posunok používaný v Prahe môže znamenať v Brne niečo úplne iné“ (Uherík, 1990, s. 68).

¹² Dnes už víme, že Svačina si všímá pouze tzv. ikonických znaků (viz kap. 2.2.5).

Dnešní pohled na tento mýtus:

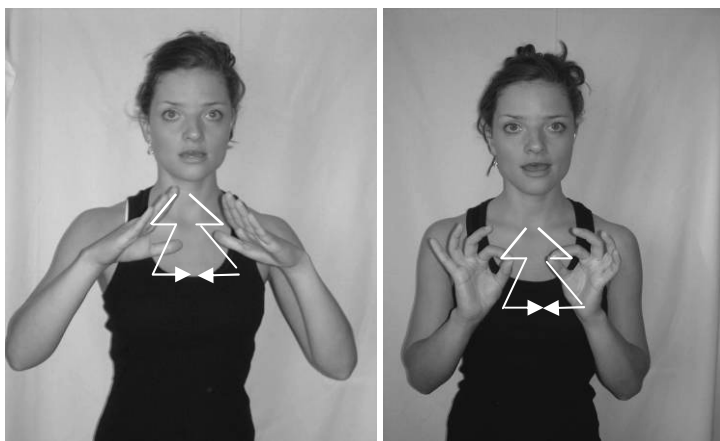
V roce 1998 vydává J. Homoláč publikaci *Komunikace neslyšících. Sociolingvistika (antologie textu)* a v ní kapitolu *Jazykové odchylky*. Zde – v naší literatuře zřejmě poprvé – obšírněji vysvětluje, že jazykové odchylky se vyskytují u každé sociální skupiny, jsou po celém světě, jsou tedy i u znakových jazyků. Tyto odchylky se nazývají **dialekty**. „*Jazykové variety mohou vznikat působením oblastních, sociálních, třídních, etnických a věkových faktorů, faktoru věku a pohlaví nebo jejich komunikace. Nejčastější jsou lexikální odchylky, jako např. historické změny ve slovní zásobě, poté následují odchylky fonologické. Nejdolnější vůči změnám je rovina gramatická*“ (Homoláč, 1998, s. 11).

Macurová (2001b, online) upozorňuje, že rozrůzněnost u českého znakového jazyka je zcela v pořádku, poněvadž je to jazyk přirozený „*Rozrůzněnost českého znakového jazyka bývá často označována nálepkou "nejednotnost" a pokládá se za něco negativního. Je-li ale znakový jazyk přirozený jazyk, je úplně normální, že je nějak rozrůzněn.*“

O rozrůzněnosti českého znakového jazyka na území ČR se zmiňuje také Komárková (2005, s. 14): „*V mluvených jazycích existuje mnoho variet neboli podob jednoho jazyka. Stejně jako se objevují jiná slova pro tutéž skutečnost v Čechách a jiná na Moravě, např. vesnice x dědina, tak se i v různých částech České republiky užívají různé varianty znaků českého znakového jazyka.*“ Tyto rozdíly jsou tedy dány geograficky. Komárková (2005) zmiňuje i rozdíly u různých generací a u mužů a žen. Při vyvracení názoru/mýtu, že znakový jazyk je stejný na celém světě, zmiňuje právě i rozdílnost na území České republiky.

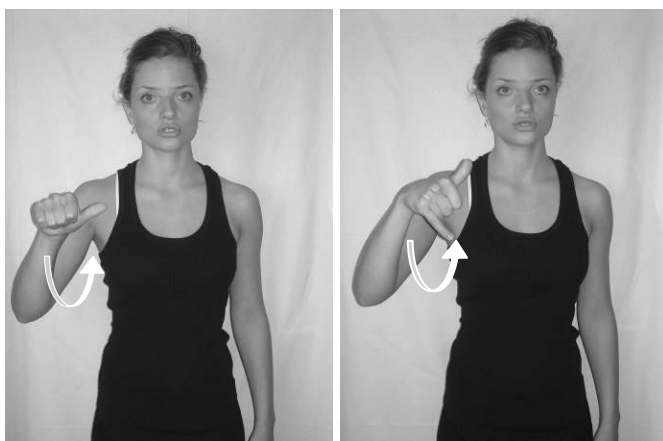
Nejnověji se touto problematikou zabývali Táborský a Hudáková (2008). Jako **faktory, které mají vliv na různé podoby znaků, uvádějí: místo, činnost (profese, zájmová činnost), pohlaví, věk, národnost** (například u jazykových menšin) znakových osob. Některé tyto rozdíly jsou patrné na následujících obrázcích.

Na obrázcích 10 a 11 vidíme rozdíly ve znakování mužů a žen. V obou případech je použitý jiný tvar ruky. U ženského znaku Vánoce můžeme vidět tvar ruky B^o – žena má tedy nataženou dlaň a vystrčený palec, ale muž používá tvar ruky O_T – má tedy spojený palec a ukazováček a ostatní prsty natažené.

Obr. 10: VÁNOCE / muži x ženy (Přefoceno; čerpáno z: Hudáková, Táborský, 2008, s. 39)

U ženského znaku JEŠTĚ (obr. 11) můžeme vidět tvar ruky Y – žena má tedy natažený malíček a palec, ale muž používá tvar ruky A₀ – má tedy natažený pouze palec, ale malíček schovaný.

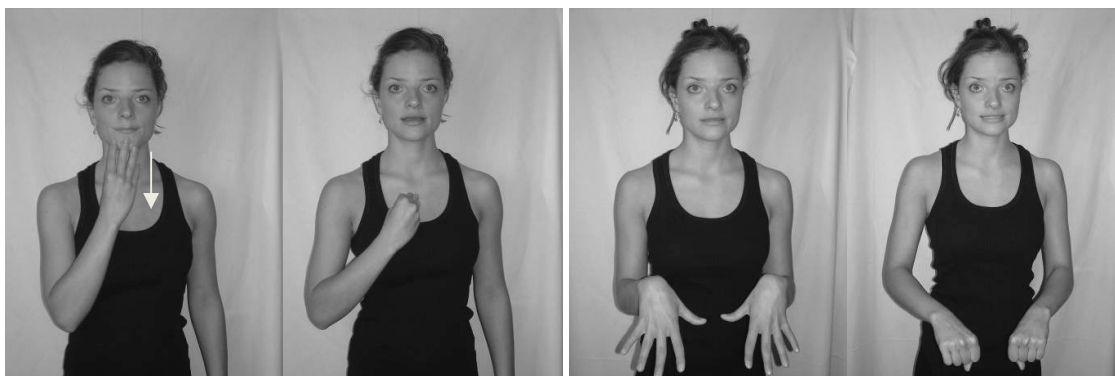
Obr. 11: JEŠTĚ / muži x ženy
(Přefoceno; čerpáno z: Hudáková, Táborský, 2008, s. 38)

Pokud se však mluví o rozrůzněnosti českého znakového jazyka, nejčastěji se poukazuje na rozdíly regionální. Macurová (2001b) uvádí, že se znaky liší ve městech, kde jsou školy pro neslyšící, protože tato města jsou neslyšícími nejvíce obydlena. Na obrázku 12 můžeme vidět provedení znaku STÁT SE v Praze a v Plzni.

Obr. 12: STÁT SE / Praha x Plzeň (Přefoceno; čerpáno z: Hudáková, Táborský, 2008, s. 28)

Na obrázku 13 je znázorněn znak PES tak, jak se ukazuje v Praze a jak se ukazuje v Brně. Vidíme, že v Praze je znak PES jednoruční, v Brně je však znak dvouruční, liší se i tvar ruky, místo artikulace znaku a pohyb rukou.

Obr. 13: PES / Praha x Brno (Přefoceno; čerpáno z: Hudáková, Táborský, 2008, s. 29)

Do tohoto stručného přehledu jsme zařadili i obrázky znázorňující rozdíly v produkci znaků podle věku uživatele. Na obrázku 14 je znázorněn znak MEDVĚD tak, jak by ho ukázalo malé dítě, vedle je pak znázorněn znak obvyklý mezi dospělými uživateli českého znakového jazyka.

Obr. 14: MEDVĚD / děti x dospělý (Přefoceno; čerpáno z: Hudáková, Táborský, 2008, s. 45)

Na obrázku 15 můžeme vidět, jak se liší znak POTOM rozšířený u mladší generace uživatelů znakového jazyka, neutrální znak POTOM, který se užívá běžně, a znak POTOM, jak ho nejčastěji užívá starší generace neslyšících.

Obr. 15: POTOM / mladší lidé x neutrální znak x starší lidé (Přefoceno; čerpáno z: Hudáková, Táborský, 2008, s. 49)

Znaky na území České republiky tedy nejsou jednotné, jejich podoba je ovlivňována různými sociálními faktory, což je (jak jsme si již několikrát řekli) u přirozených jazyků zcela běžné a normální. Nejsme si ale jistí, odkud se mýtus, který současná literatura zaznamenává, a to, že je český znakový jazyk jednotný, šířil. V prostudované literatuře na znakový jazyk, jako na jednotný komunikační prostředek, žádný ze starších autorů nenahlíží.

2.5 Znakový jazyk je mezinárodní

Výskyt tohoto názoru coby mýtu v současné literatuře:

- „Znakový jazyk je mezinárodní.“ Bímová (2005, s. 15)
- „Je znakový jazyk mezinárodní?“ (Komárková, 2005, s. 11)
- „Je znakový jazyk mezinárodní? To je otázka, zároveň jeden z těch předsudků.“ (Dámcová, 2006a, online).
- „Nejrozšířenější je mýtus, že znakový jazyk je mezinárodní.“ Czupalová, (2008, s. 35)
- „Znakový jazyk je mezinárodní.“ (Rérychová, 2010, s. 21)

Výskyt tohoto názoru v české a slovenské literatuře vydané v letech 1900-1995:

Je pozoruhodné, že ve starší prostudované literatuře jsme nenašli žádnou zmínku, která by přímo směřovala k názoru, že znakový jazyk je mezinárodní. Přesto se o něm současná literatura o mýtech o komunikaci neslyšících opakovaně zmiňuje, patří dokonce k mýtům vzpomínaným nejčastěji: Bímová (2005), Czupalová (2008), Komárková (2005), Rérychová (2010). Czupalová (2008) jej považuje za nejvíce rozšířený mezi širokou veřejností. Na základě čeho tyto autorky usuzují, že mýtus o mezinárodnosti znakového jazyka je mezi českou veřejností tak rozšířen?

Dnešní pohled na tento mýtus:

Neexistuje univerzální znakový jazyk. Existují národní znakové jazyky, které se samozřejmě vzájemně liší. Komárková (2005, s. 11) situaci srovnává s jazyky mluvenými: „Stejně tak, jako se od sebe v různých částech světa odlišují mluvené jazyky, odlišují se od sebe i jazyky znakové.“ Podstatné je, že znakové jazyky jsou zcela nezávislé na jazycích mluvených, a tak např. „...americký posunkový jazyk nie je rovnaký s britským posunkovým jazykom“ (Vojtechovský, 2008b).

O mezinárodnosti znakového jazyka jako o mýtu se zmiňuje i slovenský autor Vojtechovský (2008b): „Posunkový jazyk nie je univerzálny, nie je medzinárodný. Je to mýtus.“

Skutečnost, že se **znaky** v různých zemích liší, si můžeme ilustrovat např. na znacích českého, amerického a korejského znakového jazyka. Na obrázku 16 můžeme vidět znaky MANŽEL v českém znakovém jazyce (ČZJ), v americkém znakovém jazyce (ASL) a v korejském znakovém jazyce (KSL).

Obr. 16: Manžel / ČZJ x ASL x KSL (znaky MANŽEL v ČZJ, ASL přefoceny; čerpáno z: Kuchařová, 2005, s. 12, 13)

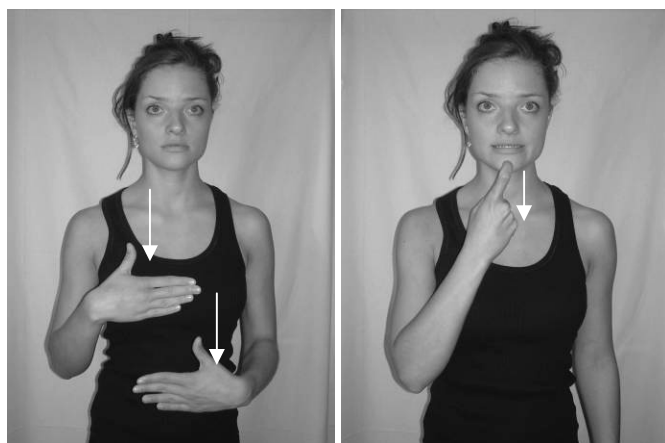
I když se lexikum každého národního znakového jazyka liší, mají přesto jednotlivé znakové jazyky různých států něco společného. Bímová (2005) uvádí, že na rozdíl od mluvených jazyků sdílí národní znakové jazyky některé společné **gramatické struktury a procesy**. Dle Tetauerové (2008) jsou tyto gramatické struktury zachovány i v mezinárodním znakovém systému.

A tímto se dostáváme k dalšímu bodu tohoto mýtu. Komárková (2005, s. 14) uvádí, že existuje i jeden mezinárodní znakový systém, ale ten není systémem přirozeným, je uměle vytvořený: „*Stejně jako slyšící lidé vytvořili umělý systém esperanto, mají neslyšící lidé k dispozici umělý systém Gestuno*¹³.“ Je tedy důležité odlišovat přirozené a vzájemně rozdílné národní znakové jazyky a mezinárodní uměle vytvořený znakový systém **Gestuno**.

Vedle uměle vytvořeného Gestuna existuje také **Mezinárodní znakový systém**, který se dle Tetauerové (2008) vyvíjel přirozeně, v rámci evropské a americké komunity neslyšících. O tomto přirozeně vytvořeném mezinárodním znakovém systému píše i Vojtechovský (2008b): „*Používa sa hlavne na medzinárodných podujatiach nepočujúcich. (...) Medzinárodné posunkovanie nie je však jazyk. Je to len systém posunkov v medzinárodnom posunkovaní, ktoré pochádzajú častejšie zo slovníka amerického posunkového jazyka.*“ Hlavní rozdíly mezi mezinárodním znakovým systémem a národními znakovými jazyky se podle Tetauerové (2008, s. 17) týkají především „... *lexika znakových jazyků, tedy znakové zásoby.*“ Na obrázku 17 můžeme vidět rozdílnost znaků v mezinárodním znakovém systému

¹³Gestuno: Dle Tetauerové (2008) je to uměle vytvořený vizuálně-motorický systém (sestavený komisí). Krahulcová (2002) pak gestuno charakterizuje jako nadnárodní a mezinárodní znakový systém, který slouží k tlumočení oficiálních textů.

a v českém znakovém jazyce. Vidíme, že u znaku CHTÍT se liší pohyb rukou, jejich tvar i místo artikulace.

Obr. 17: CHTÍT / Mezinárodní znakový systém x Český znakový jazyk (Přefoceno; čerpáno z: Tetauerová, 2008, s. 78 a Kuchařová, 2005, s. 62)

2.6 Závěrem k teoretické části

Tato část práce měla čtenářům přiblížit dnes nejčastěji v odborné literatuře zmiňované mýty o českém znakovém jazyce a o komunikaci neslyšících a sledovat jejich vývoj v odborné literatuře vydávané v průběhu 20. století.

Ukázalo se, že z dnešního pohledu mylné názory na osoby se sluchovým postižením a na jejich komunikaci v minulosti zveřejňovali především lékaři, pedagogové, speciální pedagogové (surdopedi a logopedi). Tedy lidé, kteří byli s neslyšícími lidmi v častém pravidelném kontaktu a měli zásadní vliv na formování jejich osobností, výchovu, vzdělávání, život. Své názory tyto odborníci předávali rodičům dětí se sluchovým postižením a ti je šířili dál do povědomí široké veřejnosti. Přesto to, jak poznamenává Macurová (2001b), tyto odborníci byli lidé, kteří často o znakovém jazyce neměli žádné informace nebo jen mlhavé a většinou sami tento jazyk neovládali.

Je hrozné, jakým způsobem tyto etnocentristicky smýšlející odborníci zasahovali do života neslyšících lidí v minulém století, za alarmující ale považujeme skutečnost, že některé jejich názory stále nacházíme v pracích **současných** – opět lingvisticky nepoučených – autorů. Lechta (2008), Romančíková (2010), Slowík (2010) atd. tyto mylné názory do své literatury stále přebírají a považují je za pravdivé. Tím tedy některé nepoučené čtenáře utvrzují v tom, že neslyšící nemohou abstraktně myslet ani se vyjadřovat, protože znakový jazyk k tomu

nemá prostředky, že neslyšící osoba se vyjadřuje agramaticky, protože i český znakový jazyk je agramatický apod.

Přestože dnes už máme k dispozici velké množství literatury poskytující nový pohled na komunikaci neslyšících, jejími autory jsou většinou pedagogové, studenti nebo absolventi oboru Čeština v komunikaci neslyšících, domníváme se, že bohužel stále platí, že „*Obecně lze tvrdit, že komunikace o lidech s postižením i s nimi je mnohdy ovlivněna negativními stereotypy; tito jedinci bývají například příliš často vnímáni a priori jako méně schopní a více závislí na pomoci druhých*“ Slowík (2010, s. 17). Stejně jako Vysuček (2007, s. 17) zastáváme názor, že „*Předsudky, nedůvěra a nevhodné chování vůči lidem se sluchovou vadou má kořeny v nedostatečné informovanosti*“.

Některé organizace se proto rozhodly vydávat informační brožury určené široké veřejnosti. V knihovně FRPSP¹⁴ můžeme najít tyto: *Jak komunikovat... aneb mám spolužáka se zdravotním postižením* (2009), *Desatero kontaktu s osobami se zdravotním postižením* (2005), *Desatero pro lepší komunikaci* (nedatováno), *Městská policie hl. m. Prahy naslouchá neslyšícím* (nedatováno).

Po prostudování těchto materiálů čtenáři zjistí, jak komunikovat s neslyšícím člověkem (brožury se většinou zabývají i lidmi s ostatními postiženími) a jak se k neslyšícím lidem chovat. Na rozdíl od současné odborné literatury jsme v těchto brožurách nenašli žádné chybné, mylné nebo zavádějící informace o znakovém jazyce a komunikaci neslyšících. Např. v brožuře *Jak komunikovat... aneb mám spolužáka se zdravotním postižením* (2009) srovnávají autoři mluvený a znakový jazyk takto: „*Díky mluvenému jazyku si můžeme povídat o nejrůznějších věcech – o výletě, láskách, přání a snech... Jazykem můžeme říci, že se na někoho zlobíme, ale také že ho máme rádi. Dokáže všechno tohle i znakový jazyk? Ano*“ (Hnátková, 2009, s. 12). Brožury se vyjadřují i k některým mýtům, např. o primitivnosti znakového jazyka: „*Někdy se říká, že znakový jazyk je primitivní. Kdo takové věci říká? Možná ten, kdo neví, jak je znakový jazyk krásný a bohatý*“ (Hnátková, 2009, s. 12).

Nejobsáhlejší z těchto brožur je *Městská policie hl. m. Prahy naslouchá neslyšícím.*, která přímo obsahuje seznam mýtů a pověr o znakovém jazyce (znakový jazyk je mezinárodní, znakový jazyk je na území České republiky také stejný, znakový jazyk je závislý na mluveném jazyce, znakový jazyk má chudou slovní zásobu a je primitivní). Všechny mýty jsou stručně vysvětleny a vyvráceny.

¹⁴ FRPSP: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, jejíž součástí je i Informační centrum o hluchotě

3 EMPIRICKÁ ČÁST

Po prostudování starší odborné literatury, která se zabývá českým znakovým jazykem a komunikací neslyšících, a současné literatury, která se stručně zabývá mýty a předsudky o neslyšících obecně i o jejich komunikaci, rozhodli jsme se provést jednoduché dotazníkové výzkumné šetření, kterým jsme chtěli zjistit, jak jsou některé z výše popisovaných mýtů dnes rozšířeny v široké laické veřejnosti. Jako hlavní výzkumnou skupinu jsme si zvolili žáky a studenty vybraných základních, středních a vysokých škol, menší výzkumnou skupinu pak tvořili obyvatelé jednoho domu pro seniory. Vzhledem k tomu, že mýty a předsudky o komunikaci neslyšících byly v minulosti často šířeny pedagogy neslyšících dětí (viz kap. 2), rozhodli jsme výzkumné šetření provést i mezi pedagogy vybraného komplexu mateřské, základní a střední školy pro sluchově postižené. Celkem jsme s prosbou o vyplnění krátkého dotazníku oslovili 122 respondentů a všichni naší žádosti vyhověli.

3.1 Metodologie empirické části

Za účelem zmapování rozšířenosti vybraných mýtů o českém znakovém jazyce a komunikaci neslyšících obecně v široké laické veřejnosti a ve vybraném vzorku veřejnosti pedagogické jsme zvolili kvantitativně kvalitativní výzkumné šetření formou krátkého anonymního dotazníku. Tuto formu jsme zvolili především kvůli možnosti kontaktovat relativně velké množství respondentů a v krátkém čase od nich získat poměrně velké množství informací, které nám však zároveň poskytují potřebnou hloubku vzhledu do zkoumané problematiky (srov. Disman, 2010).

3.1.1 Charakteristika zkoumaného vzorku

Jako hlavní cílovou skupinu šetření jsme zvolili žáky Základní školy v Proseči (30 respondentů), studenty tří východočeských středních škol (celkem 48 respondentů z Gymnázia Suverénního řádu maltézských rytířů ve Skutči, Střední pedagogické školy Litomyšli a Státního všeobecného čtyřletého a osmiletého gymnázia Vysoké Mýto) a jednotlivé studenty z různých oborů vysokých škol (20 respondentů). U těchto respondentů (celkem 98) – přímo úměrně se stoupajícím stupněm vzdělávání – předpokládáme dobrý přístup k informacím, které získávají jednak z médií (především asi z internetu a z televize) a jednak v rámci školního vzdělávání.

Menší skupinu respondentů pak tvořila skupina 14 důchodců žijících v Domově pro seniory ve Skutči. Tato skupina byla zvolena pro možnost porovnání výsledků s hlavní

výzkumnou skupinou, protože předpokládáme, že senioři nemají tak velký přístup k informacím.

Poslední skupina (10 respondentů) byla sestavena z pedagogů, kteří působí na Střední škole, základní škole a mateřské škole v Hradci Králové (v této škole učí mnohem více pedagogů, do výzkumného šetření byli zapojeni pouze ti, kteří byli ochotní odpovědět na dotazník). Tito pedagogové museli v rámci svého vzdělávání přečíst velkou část knih, které jsme rozebírali v kap. 2 a je pravděpodobné, že – minimálně v jisté fázi své pedagogické kariéry – byli ovlivněni mýty, jež tato literatura obsahuje. Zároveň jsou to odborníci, kteří svým působením zásadně ovlivňují vzdělávání neslyšících dětí a žáků, postoje rodičů těchto dětí i postoje široké veřejnosti.

Přehled počtu respondentů v jednotlivých skupinách přinášíme v tabulce 4.

Respondenti	Počet respondentů	
Studenti	98	
	<i>Stupeň školy</i>	<i>Počet respondentů</i>
	Základní škola	30
	Střední škola	48
	Vysoká škola	20
Pedagogové	10	
Senioři	14	
Celkem: 122 respondentů		

Tab. 4: Výzkumný vzorek

3.1.2. Dotazník

Informace pro výzkumné šetření jsme získávali pomocí nestandardizovaného kvantitativně kvalitativní dotazníku (viz Příloha). Dotazník byl anonymní, u všech respondentů se do něj zaznamenávalo pouze pohlaví, věk a typ školy.

Dotazník měl papírovou podobu a obsahoval dva způsoby zjišťování informací. V jeho úvodu a v závěru se objevují „otevřené položky“, na něž respondenti sami volně odpovídali (*Napište stručně, co obecně víte o neslyšících lidech; Popište stručně své osobní zkušenosti s komunikací s neslyšícími lidmi; Napište stručně, co víte o komunikaci neslyšících lidí; Na závěr bych chtěl(a) doplnit...*). Takto získané informace jsme při vyhodnocování použili jako informace doplňkové k informacím klíčovým, které jsme vytěžili z tabulky, která obsahuje devět mýtů nebo předsudků o českém znakovém jazyce a komunikaci neslyšících. Pokud se respondenti s tvrzením ztotožňovali, napsali k němu plus (+), v opačném případě mínus (-).

V tabulce se respondenti vyjadřovali k mýtům a/nebo předsudkům, na něž jsme se soustředili v kap. 2:

1. *Mezi neslyšícími lidmi všude na světě se ukazuje stejně.*
2. *Některé znaky v Praze a v Brně se liší.*
3. *Neslyšící lidé spolu komunikují jen o tom, co vidí, nebo o tom, na co se dá sáhnout (pouze na konkrétní rovině).*
4. *Jazyk neslyšících je něco jako pantomima.*
5. *Jazyk neslyšících má chudou slovní zásobu.*
6. *Osoba, která neslyší, je i němá.*
7. *Když spolu neslyšící lidé ukazují, výpověď neobsahuje žádná gramatická pravidla.*
8. *Když se neslyšící dítě naučí „mluvit rukama“, už se nenaučí mluvit a psát česky.*
9. *Při vyučování neslyšících je nutno používat pouze psanou a mluvenou češtinu, protože jazyk neslyšících je pro vyučování příliš primitivní a nemůžeme jím naučit vše.*

3.1.3 Cíle výzkumného šetření

Jako dominantní cíl jsme si stanovili zmapování aktuálního smýšlení české veřejnosti (především studentů) o českém znakovém jazyce a o komunikaci neslyšících. Pomocí dotazovací tabulky na správnost tvrzení jsme chtěli zjistit, které mýty jsou stále aktuální a které ještě dnes přetrvávají v povědomí české veřejnosti.

„Otevřenými položkami“ jsme zejména sledovali, jak jsou postoje vyjádřené respondenty v tabulce konzistentní, jak se o neslyšících lidech a jejich komunikaci vyjadřují, pokud nemohou vybírat pouze + a -. V neposlední řadě nám tyto otázky mohly poskytnout informace o tom, jaké mají respondenti kontakty s neslyšícími lidmi.

Díky těmto „otevřeným položkám“ můžeme konstatovat (více viz kap. 3.2.1 – 3.2.4), že ze 122 respondentů nemá 83 žádnou osobní zkušenost s komunikací neslyšících osob. Studenti (6) ze Střední pedagogické školy v Litomyšli absolvovali výuku znakového jazyka pod vedením neslyšícího lektora a pedagogové (10) ze škol pro sluchově postižené v Hradci Králové jsou v každodenním kontaktu se svými neslyšícími žáky a studenty. Ostatní respondenti (9) uvedli, že komunikaci neslyšících osob viděli v televizi nebo v hromadné dopravě.

Kromě hlavního cíle jsme si stanovili i parciální cíle:

- Zjistit, zda informovanost o českém znakovém jazyce a komunikaci neslyšících a postoje pedagogů v této oblasti odpovídají současným (lingvistickým) poznatkům, nebo zda stále věří mýtům a předsudkům, jež byly za pravdivé považovány v odborné literatuře minulého století.
- Zjistit, zda se liší názory a postoje žáků a studentů základních, středních a vysokých škol a názory a postoje seniorů.
- Zjistit, zda respondenti užívají správnou terminologii.

3.1.4. Hypotézy

V návaznosti na výše uvedené cíle (jeden dominantní a tři parciální) jsme stanovili čtyři hypotézy.

Hypotéza 1

Předpokládám, že uvedené mýty a předsudky o komunikaci neslyšících v současné době postupně mizí z povědomí veřejnosti. Rozhodli jsme, že pokud bude šest tvrzení z celkového počtu devíti tvrzení v dotazníkovém šetření zodpovězeno správně u více než 70 % všech respondentů, budeme považovat hypotézu za potvrzenou.

Hypotéza 2

Předpokládáme, že dotazovaní pedagogové se v dané oblasti dobře orientují a že jejich názory a postoje odpovídají současným poznatkům.

Hypotéza 3

Předpokládáme, že názory a postoje žáků a studentů základních, středních a vysokých škol a názory a postoje seniorů se budou lišit, a to tak, že mladší respondenti zhodnotí správně více mýtů uvedených v tabulce než skupina respondentů-seniorů.

Hypotéza 4

Předpokládáme, že většina respondentů buď nebude umět komunikační systém(y) neslyšících pojmenovat, nebo budou respondenti používat nesprávná označení jako znaková řeč, gesta, rukama, pantomima. Předpokládáme, že jen minimální počet respondentů použije správný termín – znakový jazyk (český znakový jazyk).

3.1.5 Průběh výzkumu

Po prostudování literatury uvedené v kap. 2 jsme sestavili dotazník. Ten jsme rozeslali pěti respondentům a poprosili je o jeho vyplnění a o vyjádření k jeho funkčnosti. Tato pilotáž sloužila k nalezení nedostatků dotazníku a byla mi velmi přínosná. Nalezené nedostatky jsme opravili a definitivní dotazníky jsme osobně rozdali výše uvedeným skupinám respondentů.

Data jsme shromažďovali po dobu dvou měsíců, v měsících květen a červen 2011. Vzhledem k osobnímu rozdávání dotazníků byla jejich návratnost stoprocentní.

3.2 Vyhodnocení výzkumného šetření - mýty a předsudky

Výsledky uvádíme postupně podle jednotlivých mýtů a/nebo předsudků uvedených v tabulce v dotazníku. U každého z nich vždy výsledky zpracováváme do tabulky, která přináší celkový přehled správných a špatných odpovědí v absolutních číslech a v procentech, a do grafu s procentuálním vyjádřením správných a špatných odpovědí. Další graf pak přináší informace o odpovědích jednotlivých skupin respondentů. V závěru kapitoly přinášíme tabulku shrnující výsledky u všech zkoumaných mýtů.

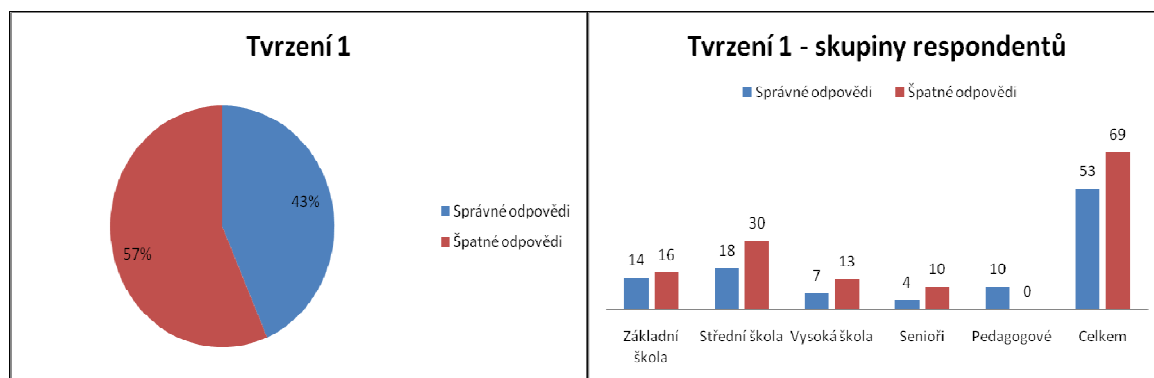
3.2.1 Mezi neslyšícími všude na světě se ukazuje stejně

Tento bod v dotazníku sloužil k ověření mýtu *Znakový jazyk mezinárodní*. Mýtus je zpracován v kapitole 2.5. Zde měli respondenti označit tvrzení symbolem –, tj. jako nepravdivé.

Tvrzení 1: Mezi neslyšícími lidmi všude na světě se ukazuje stejně	
Počet správných odpovědí	Počet špatných odpovědí
53	69
57 %	43 %

Tab. 5: Tvrzení 1 - Výsledky

Toto tvrzení označilo 53 respondentů správně a 69 respondentů odpovědělo špatně. Tyto výsledky jsou zpracovány také v grafu 1, kde uvádíme výsledky vyjádřené procentuálně. Dále přinášíme počet odpovědí u jednotlivých skupin respondentů.

Graf 1: Tvrzení 1 - celkový počet respondentů

Graf 2: Tvrzení 1 – skupiny respondentů

Celkem toto tvrzení správně zodpovědělo 43 % respondentů, pouze 53 respondentů si tedy myslí, že se na celém světě **neukazuje** stejně. K potvrzení hypotézy 1 by muselo správně odpovědět 70 % respondentů. U tvrzení 1 však odpovědělo správně jen 43 % respondentů, což **není** dostačující počet k potvrzení hypotézy 1.

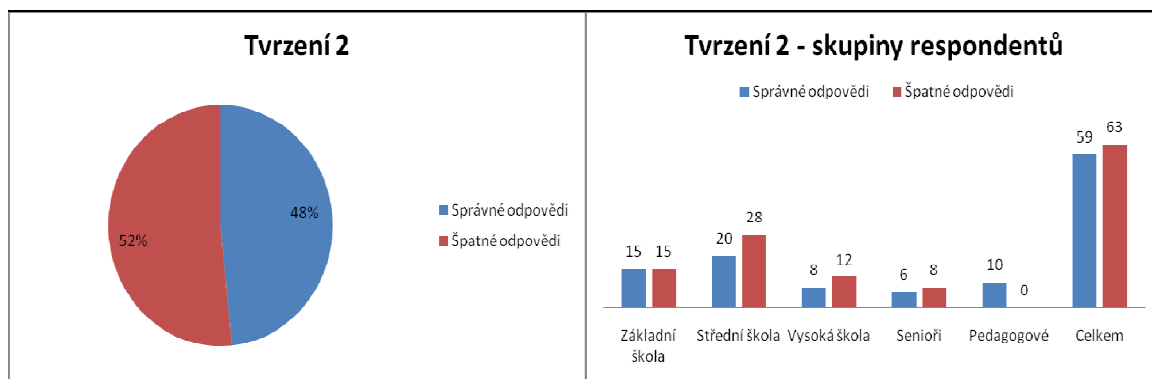
3.2.2 Některé znaky v Praze a v Brně se liší

Tímto bodem v dotazníku jsme chtěli ověřit, zda je v české společnosti rozšířen mýtus *Znakový jazyk je jednotný*. Mýtus je zpracován v kapitole 2.4. Zde měli respondenti označit tvrzení symbolem +, tj. jako pravdivé.

Tvrzení 2: Některé znaky v Praze a v Brně se liší	
Počet správných odpovědí	Počet špatných odpovědí
59	63
48 %	52 %

Tab. 6: Tvrzení 2 - Výsledky

Toto tvrzení správně označilo symbolem + 59 respondentů a 63 respondentů odpovědělo špatně. Tyto výsledky jsou zpracovány také v grafu 3, kde uvádíme výsledky vyjádřené procentuálně. Dále přinášíme počet odpovědí u jednotlivých skupin respondentů.

Graf 3: Tvrzení 2- Celkový počet respondentů

Graf 4: Tvrzení 2 – skupiny respondentů

Tvrzení 2 správně označilo 48 % respondentů, pouze 59 respondentů si tedy myslí, že se některé znaky v Praze a v Brně liší. K potvrzení hypotézy 1 by však muselo správně odpovědět 70 % respondentů. U tvrzení 2 však odpovědělo správně jen 48 % respondentů, což **není** dostačující počet k potvrzení hypotézy 1.

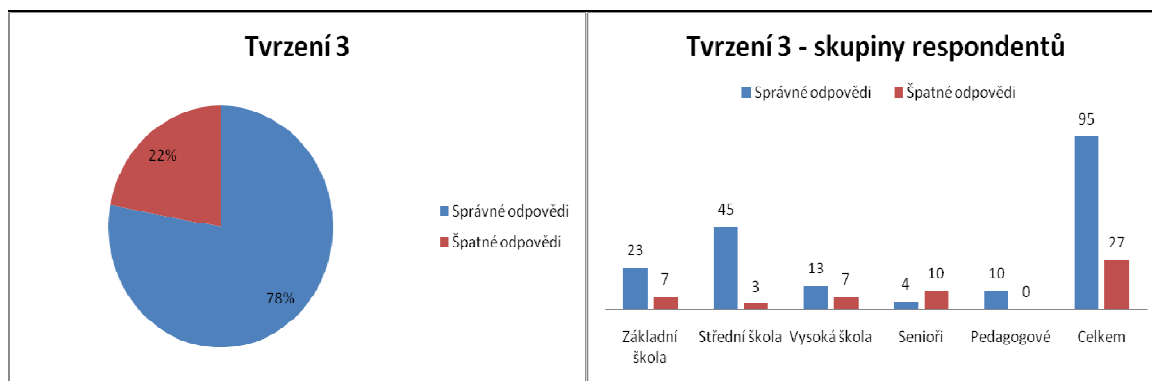
3.2.3 Neslyšící lidé spolu komunikují jen o tom, co vidí, nebo o tom, na co se dá sáhnout (pouze na konkrétní rovině)

Tímto bodem jsme chtěli zjistit, nakolik je aktuální mýtus *Znakový jazyk nemá schopnost abstrakce*. Mýtus je zpracován v podkapitole 2.2.4. Zde měli respondenti označit tvrzení symbolem –, tj. jako nepravdivé.

Tvrzení 3: Neslyšící lidé spolu komunikují jen o tom, co vidí, nebo o tom, na co se dá sáhnout (pouze na konkrétní rovině)	
Počet správných odpovědí	Počet špatných odpovědí
95	27
78 %	22 %

Tab. 7: Tvrzení 3 - výsledky

Tvrzení 3 posoudilo správně 95 respondentů a 27 respondentů odpovědělo špatně. Tyto výsledky jsou zpracovány také v grafu 5, kde uvádíme výsledky vyjádřené procentuálně. Dále přinášíme počet odpovědí u jednotlivých skupin respondentů

Graf 5: Tvrzení 3 - Celkový počet respondentů

Graf 6: Tvrzení 3 – skupiny respondentů

Tvrzení 3 správně označilo 78 % respondentů, 95 respondentů si tedy myslí, že neslyšící **mohou** komunikovat i na abstraktní rovině. K potvrzení hypotézy 1 musí správně odpovědět 70 % respondentů. U tvrzení 3 odpovědělo správně 78 % respondentů, což **je** dostačující počet k potvrzení hypotézy 1.

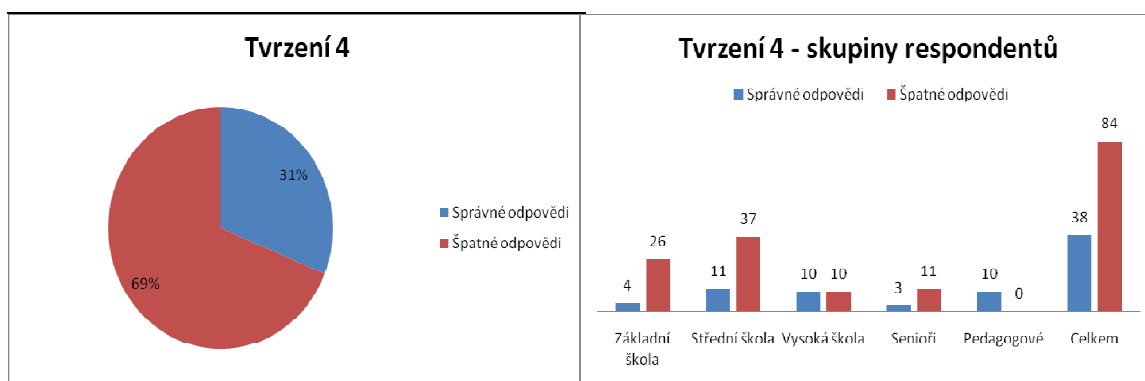
3.2.4 Jazyk neslyšících je něco jako pantomima

Tento bod v dotazníku ověřil, zda je stále rozšířen mýtus *Znaky jsou gesta, znakový jazyk je pantomima*. Mýtus je zpracován v podkapitole 2.2.5. Zde měli respondenti označit tvrzení symbolem –, tj. jako nepravdivé.

Tvrzení 4: Jazyk neslyšících je něco jako pantomima	
Počet správných odpovědí	Počet špatných odpovědí
38	84
31 %	69 %

Tab. 8: Tvrzení 4 - výsledky

Tvrzení 4 posoudilo správně 38 respondentů a 84 respondentů odpovědělo špatně. Tyto výsledky jsou zpracovány také v grafu 7, kde uvádíme výsledky vyjádřené procentuálně. Dále uvádíme výsledky odpovědí u jednotlivých skupin respondentů.

Graf 7: Tvrzení 4 - celkový počet respondentů

Graf 8: Tvrzení 4 – skupiny respondentů

Tvrzení 4 správně označilo 31 % respondentů, pouze 38 respondentů si tedy myslí, že znakový jazyk **není** pantomima. K potvrzení hypotézy 1 by však muselo správně odpovědět 70 % respondentů. U tvrzení 4 však odpovědělo správně jen 31 % respondentů, což **není** dostačující počet k potvrzení hypotézy 1.

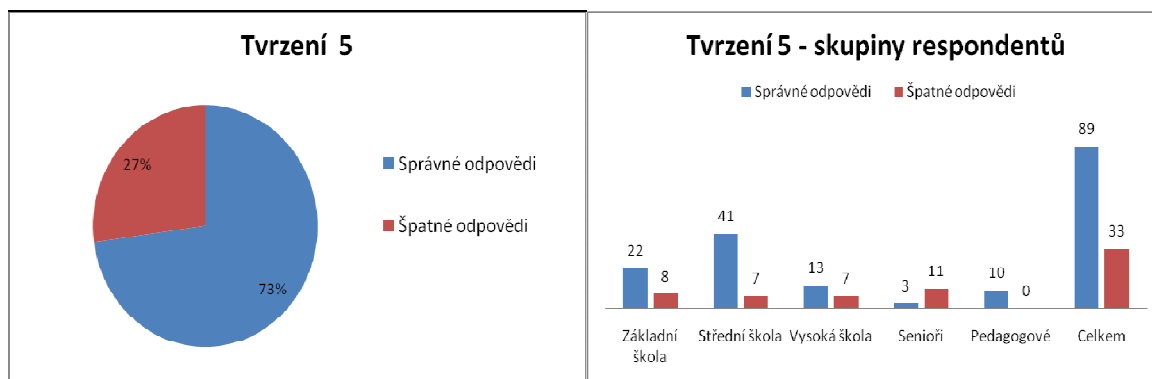
3.2.5 Jazyk neslyšících má chudou slovní zásobu

Tento bod jsme do dotazníku zařadili, abychom zjistili, jak česká veřejnost smýšlí o „slovní zásobě“ českého znakového jazyka, a zjistili tak, jak je rozšířen mýtus *Znakový jazyk má chudou slovní zásobu*. Mýtus je zpracován v podkapitole 2.2.3. Zde měli respondenti označit tvrzení symbolem –, tj. jako nepravdivé.

Tvrzení 5: Jazyk neslyšících má chudou slovní zásobu	
Počet správných odpovědí	Počet špatných odpovědí
89	33
73 %	27 %

Tab. 9: Výsledky – Tvrzení 5

Tvrzení 5 posoudilo správně 89 respondentů a špatně odpovědělo 33 respondentů. Tyto výsledky jsou zpracovány také v grafu 9, kde uvádíme výsledky vyjádřené procentuálně. Dále přinášíme počet odpovědí u jednotlivých skupin respondentů.

Graf 9: Celkový počet respondentů - Tvrzení 5

Graf 10: Tvrzení 5 – skupiny respondentů

Celkem tvrzení 5 označilo správně 73 % respondentů, 89 respondentů si tedy myslí, že znakový jazyk **nemá** chudou slovní zásobu. K potvrzení hypotézy 1 musí správně odpovědět 70 % respondentů. U tvrzení 3 odpovědělo správně 73 % respondentů, což **je** dostačující počet k potvrzení hypotézy 1.

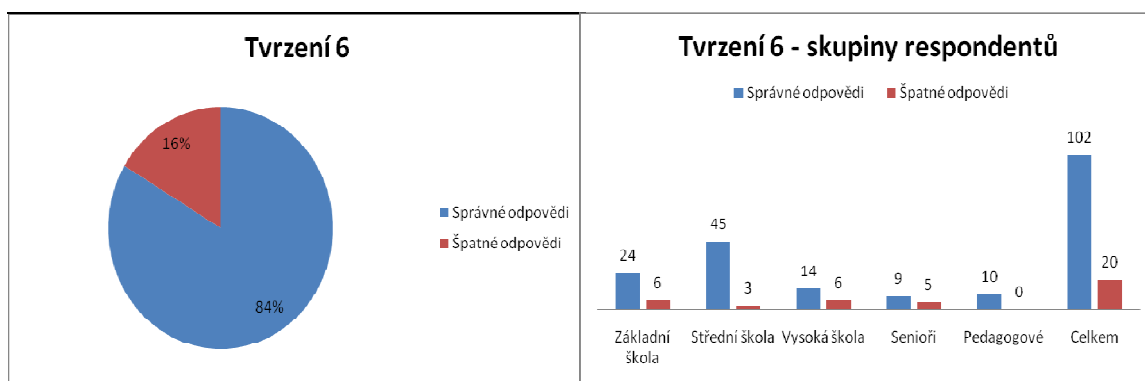
3.2.6 Osoba, která neslyší, je i němá

Tímto bodem v dotazníku jsme ověřovali, zda je rozšířen mýtus *Neslyšící člověk je i němý*, tedy mýtus zpracovaný v kapitole 2.1. Zde měli respondenti označit tvrzení symbolem –, tj. jako nepravdivé.

Tvrzení 6: Osoba, která neslyší, je i němá	
Počet správných odpovědí	Počet špatných odpovědí
102	20
84 %	16 %

Tab. 10: Výsledky – Tvrzení 6

U tvrzení 6 odpovědělo správně 102 respondentů a jen 20 respondentů odpovědělo špatně. Tyto výsledky zaznamenáváme také grafu 11, kde uvádíme výsledky vyjádřené procentuálně. Dále přinášíme počet odpovědí u jednotlivých skupin respondentů.

Graf 11: Celkový počet respondentů - Tvrzení 6 Graf 12: Tvrzení 6 – skupiny respondentů

Z grafů vyplývá, že celkem tvrzení 6 správně zodpovědělo 84 % respondentů, 102 respondentů si tedy myslí, že neslyšící **nejsou** němí. K potvrzení hypotézy 1 musí správně odpovědět 70 % respondentů. U tvrzení 6 odpovědělo správně 84 % respondentů, což **je** dostačující počet k potvrzení hypotézy 1.

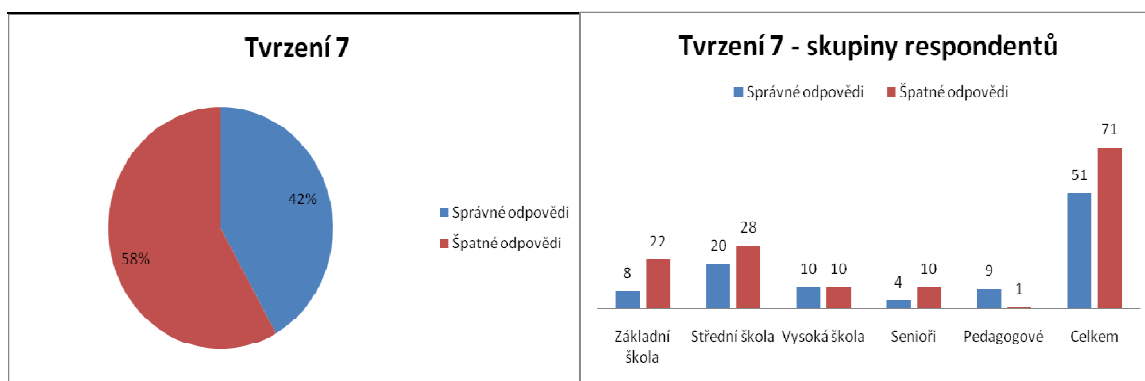
3.2.7 Když spolu neslyšící lidé ukazují, výpověď neobsahuje žádná gramatická pravidla

Tento bod v dotazníku sloužil k ověření rozšířenosti mýtu *Znakový jazyk nemá gramatiku*. Mýtus je zpracován v podkapitole 2.2.2. Zde měli respondenti označit tvrzení symbolem –, tj. jako nepravdivé.

Tvrzení 7: Když spolu neslyšící lidé ukazují, výpověď neobsahuje žádná gramatická pravidla	
Počet správných odpovědí	Počet špatných odpovědí
51	71
42 %	58 %

Tab. 11: Výsledky – Tvrzení 7

Tvrzení 7 posoudilo správně 51 respondentů a 71 respondentů odpovědělo špatně. Tyto výsledky jsou zpracovány také v grafu 13, kde uvádíme výsledky vyjádřené procentuálně. I zde uvádíme počet odpovědí u jednotlivých skupin respondentů.

Graf 13: Celkový počet respondentů - Tvrzení 7

Graf 14: Tvrzení 7 – skupiny respondentů

Tvrzení 7 správně označilo 42 % respondentů, pouze 51 respondentů si tedy myslí, že když spolu neslyšící lidé ukazují, výpověď **obsahuje** gramatická pravidla. K potvrzení hypotézy 1 musí správně odpovědět 70 % respondentů. U tvrzení 7 však odpovědělo správně jen 42 % respondentů, což **není** dostačující počet k potvrzení hypotézy 1.

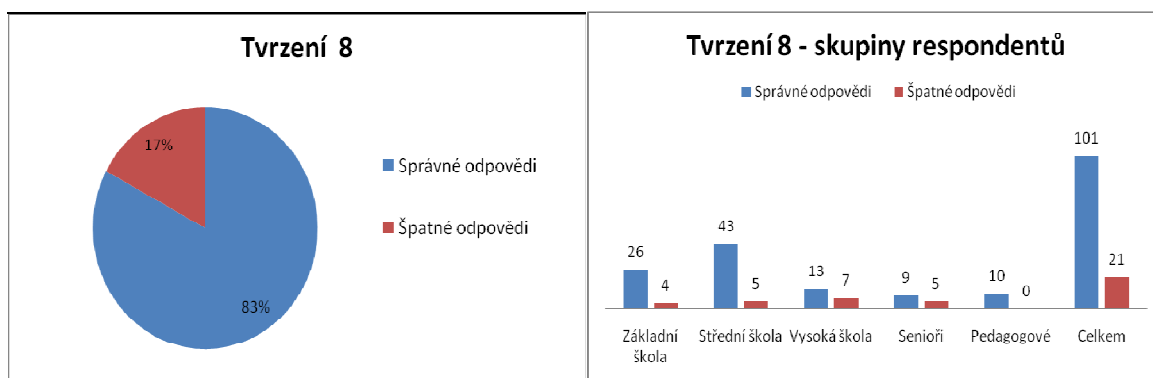
3.2.8 Když se neslyšící dítě naučí „mluvit rukama“, už nikdy se nenaučí mluvit a psát česky

Tímto bodem jsme ověřovali, zda je v české veřejnosti rozšířen mýtus *Znalost znakového jazyka brání dětem, aby si později osvojily mluvený jazyk*. Mýtus je zpracován v kapitole 2.3. Zde měli respondenti označit tvrzení symbolem –, tj. jako nepravdivé.

Tvrzení 8: Když se neslyšící dítě naučí „mluvit rukama“, už se nenaučí mluvit a psát česky	
Počet správných odpovědí	Počet špatných odpovědí
101	21
83 %	17 %

Tab. 12: Výsledky – Tvrzení 8

U tvrzení 8 odpovědělo správně 101 respondentů a 21 respondentů odpovědělo špatně. Tyto výsledky jsou zpracovány také v grafu 15, kde uvádíme výsledky vyjádřené procentuálně. I zde uvádíme v grafu 16 počet odpovědí u jednotlivých skupin respondentů.

Graf 15: Celkový počet respondentů - Tvrzení 8 Graf 16: Tvrzení 8 – skupiny respondentů

Tvrzení 8 správně označilo 83 % respondentů, 101 respondentů si tedy myslí, že, když se neslyšící dítě naučí „mluvit rukama“, **může** se naučit také mluvit a psát česky. K potvrzení hypotézy 1 musí správně odpovědět 70 % respondentů. U tvrzení 8 odpovědělo správně 83 % respondentů, což je dostačující počet k potvrzení hypotézy 1.

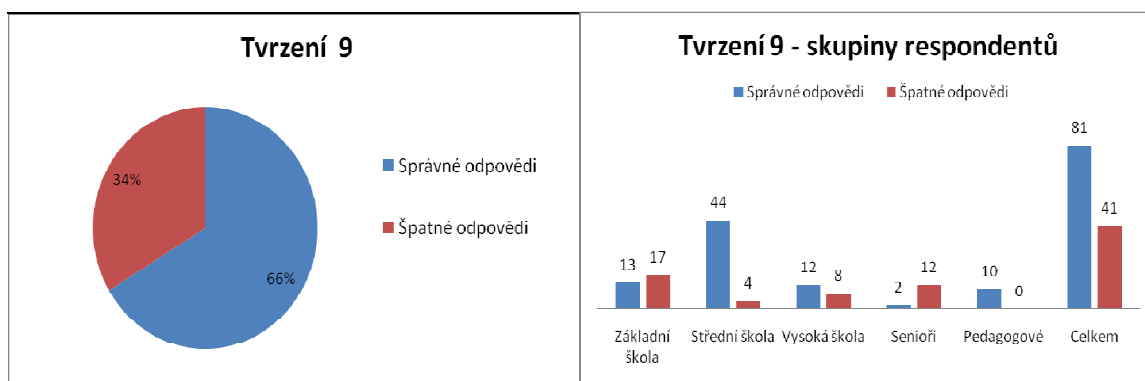
3.2.9 Při vyučování neslyšících je nutno používat pouze psanou a mluvenou češtinu, protože jazyk neslyšících je pro vyučování příliš primitivní a nemůžeme jím naučit vše

Tento bod jsme do dotazníku zařadili, abychom ověřili, zda veřejnost považuje český znakový jazyk za vhodný k výuce neslyšících. V kapitole 2.2 jsme tuto problematiku zařadili k mýtu o primitivnosti znakového jazyka, protože mnoho autorů starší literatury usouvztažňovalo primitivnost znakového jazyka právě se vzděláváním neslyšících. Mýtus je zpracován v kapitole podkapitole 2.2.6. Zde měli respondenti označit tvrzení symbolem –, tj. jako nepravdivé.

Tvrzení 9: Při vyučování neslyšících je nutno používat pouze psanou a mluvenou češtinu, protože jazyk neslyšících je pro vyučování příliš primitivní a nemůžeme jím naučit vše	
Počet správných odpovědí	Počet špatných odpovědí
81	41
66 %	34 %

Tab. 13: Výsledky – Tvrzení 9

Tvrzení 9 posoudilo správně 81 respondentů a 41 respondentů špatně. Tyto výsledky jsou zpracovány také v grafu 5, kde uvádíme výsledky vyjádřené procentuálně. Dále přinášíme počet odpovědí u jednotlivých skupin respondentů.

Graf 17: Celkový počet respondentů - Tvrzení 9 Graf 18: Tvrzení 9 – skupiny respondentů

Tvrzení 9 označilo správně 66 % respondentů. Pouze 81 respondentů si myslí, že při vyučování neslyšících **není** nutné používat pouze psanou a mluvenou češtinu, že jazyk neslyšících **není** pro vyučování příliš primitivní a že jím **můžeme** naučit vše. K potvrzení hypotézy 1 musí správně odpovědět 70 % respondentů. U tvrzení 9 však odpovědělo správně jen 66 % respondentů, což **není** dostačující počet k potvrzení hypotézy 1.

3.2.10 Shrnutí

Předpokládali jsme, že mýty a předsudky o komunikaci neslyšících se v současné době ve společnosti vyskytují jen zřídka. Výsledky, které nám přinesla dotazníková tabulka, však ukázaly, že mylné názory se ve společnosti stále objevují. Pouze čtyři tvrzení (z celkového počtu devíti tvrzení) zodpovědělo správně nad 70 % respondentů, což nestačilo k potvrzení hypotézy 1. Ostatních pět tvrzení bylo zodpovězeno pod 70 %.

V následující tabulce 14 přinášíme přehled mýtů, které se tradují mezi veřejností nejméně. Jsou seřazené dle největšího počtu správných odpovědí.

Tvrzení		Správné odpovědi
1.	Osoba, která neslyší, je i němá.	84%
2.	Když se neslyšící dítě naučí „mluvit rukama“, už se nenaučí mluvit a psát česky.	83%
3.	Neslyšící lidé spolu komunikují jen o tom, co vidí, nebo o tom, na co se dá sáhnout (pouze na konkrétní rovině).	78%
4.	Jazyk neslyšících má chudou slovní zásobu.	73%
5.	Při vyučování neslyšících je nutno používat pouze psanou a mluvenou češtinu, protože jazyk neslyšících je pro vyučování příliš primitivní a nemůžeme jím naučit vše.	66%
6.	Některé znaky v Praze a v Brně se liší.	48%
7.	Mezi neslyšícími lidmi všude na světě se ukazuje stejně.	43%
8.	Když spolu neslyšící lidé ukazují, výpověď neobsahuje žádná gramatická pravidla.	42%
9.	Jazyk neslyšících je něco jako pantomima.	31%

Tab. 14 : Tvrzení seřazená dle nejvyššího počtu správných odpovědí

Mezi respondenty výzkumného šetření byl nejlépe vyhodnocen mýtus: *Neslyšící člověk je i němý*, který jsme zpracovali v kapitole 2.1. Tento mýtus byl současnými autory označen v tabulce 2 pouze u Strnadové (2001) a u Slowíka (2010). Celkem 84% odpovídajících (102 osob) si nemyslí, že jsou neslyšící také němí a lze předpokládat, že respondenti by nepoužili ani terminologické označení hluchoněmý. Přesto zbývá 16 % odpovídajících, kteří stále považují neslyšící i za němé.

Nejhůře byl vyhodnocen mýtus: *Znaky jsou gesta a znakový jazyk je pantomima*, (zpracován v kapitole 2.2.5). Tento mýtus označilo v tabulce 2 pět současných autorů: Macurová (2001b); Bímová (2005); Kohutová (2005); Dámcová (2006a); Czupalová (2008). Toto mylné tvrzení považuje za správné 69 % respondentů (84 osob). Jen 31 % respondentů ví, že znakový jazyk není pantomima! Autoři tedy dobře odhadli, že tento mýtus je ve společnosti stále rozšířený.

3.3 Vyhodnocení výzkumného šetření – doplňující otevřené položky

Jak jsme zmínili výše, v „otevřených položkách“ jsme se respondentů dotazovali na jejich zkušenosti a vědomosti v oblasti neslyšících. První položka zněla: *Napište stručně, co víte o neslyšících lidech*. V druhé položce jsme se ptali na *osobní zkušenosti respondentů s komunikací s neslyšícími*. Třetí položka byla: *Napište stručně, co víte o komunikaci neslyšících*. Poslední závěrečná pasáž umístěná pod tabulkou sloužila respondentům jako místo, kam mohou dopsat jakékoliv vlastní doplnění k dané problematice. Je formulována: *Na závěr bych chtěl (a) doplnit...* Respondenti mohou nechat pole prázdné, pokud nic doplnit nechtějí (viz Příloha).

Každou z těchto čtyř „otevřených položek“ vyhodnotíme samostatně.

3.3.1 Napište stručně, co víte o neslyšících lidech

Tato položka byla do dotazníku zařazena, aby ověřila, jaké mají respondenti teoretické znalosti o problematice neslyšící. Odpovědi na tuto položku se často překrývaly s třetí položkou, kde jsme se ptali na komunikaci neslyšících, protože mnoho respondentů nevědělo o neslyšících nic obecného a psali pouze o komunikaci neslyšících.

Z 122 respondentů nechalo toto políčko nevyplněné 19 respondentů (16 %), 9 respondentů (7 %) odpovědělo, že neví nic a 53 (43 %) napsalo, že nic neví, pouze to, že tito lidé mají problém se sluchem, a k tomu připsali, jak tito lidé komunikují (někteří napsali více

možností):¹⁵ 39 (32 %) komunikace znakovou řečí, 15 (12 %) komunikace rukama, 8 (6,5 %) komunikace pomocí gest, 6 (5 %) umí odezírat, 4 (3 %) komunikace znakovým jazykem.

Rozhodli jsme se využít pozitiva kvalitativního výzkumu a v následujícím přehledu uvádíme vybrané různorodé odpovědi zbylých 41 respondentů (34 %) na položku: *Napište stručně, co víte o neslyšících lidech.*

Studenti základních škol:

Respondent č. 5, muž, 15 let: „*Chodí ven. Musí se na ně křičet, nosí naslouchátka.*“

Respondent č. 9, žena, 15 let: „*Dokážou žít jako normální lidi, kteří slyší, vychovávají také děti.*“

Respondent č. 21, žena, 15 let: „*Narodí se už neslyšící, nebo mohou o sluch přijít nějakou nehodou.*“

Studenti středních škol:

Respondent č. 32, žena, 17 let: „*Komunikují pomocí znakové řeči, společenské omezení, ale čím dál tím větší integrace, mohou žít normální rodinný život, vychovávat děti.*“

Respondent č. 46, 18 let: „*O neslyšících lidech vím, že ne každý musí být němý, ne každý se musel neslyšícím narodit a ne vždy každý musí být neslyšící úplně.*“

Respondent č. 57, žena, 17 let: „*Jsou velmi pozorní a soustředění.*“

Respondent č. 65, žena, 16 let: „*Mohou slyšet i nějaké šumy (zvuky, tóny), nejen hrobové ticho. Potřebují asistenta (překladaatele), který jim pomůže domluvit se s okolním světem.*“

Studenti vysokých škol:

Respondent č. 80, žena, 21 let: „*Je to skupina lidí, kteří mají problémy se sluchem, mají svůj jazyk a je to vlastně menšina, která žije mezi námi.*“

Respondent č. 87, muž, 24 let: „*Je to skupina handicapovaných, kterou je potřeba integrovat mezi nás. Myslím si, že se dost straní a sdružují se jen ve své komunitě.*“

Respondent č. 93, žena, 23 let: „*Jsou to lidé jako my všichni okolo, jen měli tu smůlu, že neslyší. V prostoru se orientují jen pomocí zraku a hmatu. S hluchotou se buď narodí, nebo ji získají během života.*“

Senioři

Respondent č. 105, žena, 86 let: „*Jsou podrážděný, špatná komunikace s jinými lidmi.*“

¹⁵ Formulace u jednotlivých respondentů byly samozřejmě různé; pro potřeby vyhodnocení dotazníku jsme všechny obsahově stejné odpovědi sdružili.

Respondent č. 106, žena, 63 let: „*Jsou upřímní, přející a rádi pomáhají nezištně druhým.*“

Respondent č. 110, muž, 75 let: „*Nikdy jsem s nimi nepřišel do styku. Mnoho o nich nevím.*“

Pedagogové

Respondent č. 113, žena: „*Vím stále málo. Snažím se doplňovat znalosti, dovednosti, metodiku. Zachraňuje mě internet*“ (odpovědi v tabulce správně).

Respondent č. 114, žena: „*Po 16 letech na SPgŠ pro SP jsem pochopila, co je to neslyšet. Jsem seznámena s oblastí SP, komunikací. Částečně ovládám ZJ*“ (odpověď u tvrzení 7 špatně, jinak všechny odpovědi správně).

Respondent č. 118, žena: „*Jsou to lidé jako ostatní. Mají problém se získáváním informací – ztížené podmínky. Jejich postižení je často sociálně izoluje od většinové společnosti*“ (v tabulce vše správně).

Mnoho respondentů nemá o neslyšících žádné informace (vyjma pedagogů, ti píší, že o neslyšících ví vše), nebo jen malé (například studenti Pedagogické školy v Litomyšli). Celkem 43% respondentů napsalo, že o neslyšících nic neví, ale snažili se alespoň zodpovědět, jak neslyšící komunikují. I tato část výzkumného šetření dokazuje, že veřejnost neumí pojmenovávat komunikaci neslyšících. Z těchto 43 % odpovídajících napsalo 32 % respondentů, že neslyšící komunikují znakovou řečí, termín znakový jazyk se u této položky vyskytl pouze čtyřikrát (3 %). Z toho vyplývá, že výsledky odpovědí u všech tvrzení v dotazníkové tabulce a odpovědí na otevřené položky, jsou tedy zřejmě ovlivněné spíše logickým uvažováním respondentů.

3.3.2 Popište stručně své zkušenosti s komunikací neslyšících

Tato položka byla do dotazníku zařazena, abychom ověřili, zda jsou odpovědi respondentů ovlivněny praktickou znalostí znakového jazyka. Ze 122 respondentů toto políčko nechalo prázdné 14 respondentů (11 %), 83 respondentů (68 %) napsalo, že nemá žádné osobní zkušenosti s komunikací neslyšících, 25 (21 %) s komunikací jisté zkušenosti mělo. Mezi odpověďmi jsme zaznamenali např. *komunikaci neslyšících jsem viděl/a v tramvaji či jiném dopravním prostředku; Viděla jsem pouze v televizi; Komunikovala jsem několikrát přes tužku a papír; Umím několik znaků; Neslyšící potkávám, ale nekomunikuji s nimi;* u studentů Střední pedagogické školy Litomyšl: *neslyšící učitel znakovky/znakové řeči;* u pedagogů: *komunikuji běžně, každý den ve škole.*

Studenti základních škol:

Respondent č. 13, muž, 15 let: „*Vežmu ho za ruku a převedu přes silnici.*“

Respondent č. 27, muž, 15 let: „*Musí se ukazovat, ale lepší je, když umí odezírat.*“

Studenti středních škol:

Respondent č. 38, žena, 18 let: „*Za svého života jsem měla možnost se s neslyšícím člověkem setkat. Učil mě znakovou řeč. Byl dost svérázný a jeho styl vyučování mi příliš nevyhovoval.*“

Respondent č. 45, žena, 18 let: „*Půl roku jsem chodila na znakovku, komunikace s naším učitelem byla ze začátku obtížná, ale postupně jsme se naučili s ním komunikovat způsobem nejsnadnějším pro nás.*“

Respondent č. 49, žena, 18 let: „*Musí se hodně artikulovat nebo používat znakovou řeč. Osobní zkušenost ale nemám, jen známí mých rodičů jsou neslyšící.*“

Respondent č. 71, žena, 18 let: „*Má sestra chodila do školy s neslyšícími – znám některé její neslyšící kamarády. Často jsem nerozuměla, co mi chtějí říct.*“

Studenti vysokých škol:

Respondent č. 81, žena, 25 let: „*Asistovala jsem u vyšetření slyšícího dítěte, které mělo neslyšící rodiče a sourozence. Dorozuměli jsme se přes papír a tužku.*“

Respondent č. 87, muž, 24 let: „*Umím jen pár znaků, jeden spolužák odezírá, domlouváme se rukama, nohama.*“

Respondent č. 93, žena, 23 let: „*Jelikož mám hluchoněmého bratrance, tak nějaké zkušenosti mám. Dorozumívala jsem se s ním rukama, nohama. A dobře odezíral ze rtů.*“

Senioři

Respondent č. 102, žena, 67 let: „*Částečně ovládám znakovou řeč.*“

Respondent č. 106, žena, 63 let: „*Přátelím se s neslyšící starší ženou a výborně si rozumíme. Ona mluví a mě odezírá. Domluvíme se výborně.*“

Pedagogové

Respondent č. 113, žena: „*Komunikace s neslyšícími lidmi, aby byla plnohodnotná, vyžaduje znalost jejich jazyka. Uvítala jsem proto otevření školy znakového jazyka tady v HK ve sdružení Bezhran. Úspěšně jsem absolvovala první a druhý modul výuky. Moje komunikace s neslyšícími se stále zlepšuje“ (odpovědi v tabulce správně).*

Respondent č. 116, žena: „*Mám neslyšícího syna. Každodenní styk ve škole“ (všechny odpovědi v tabulce správně).*

Respondent č. 118, žena: „*Pokud neslyšící opravdu mají zájem o porozumění, pak se spolu vždy úspěšně domluvíme“ (odpovědi v tabulce správně).*

Vyjma pedagogů, nejvíce respondentů (celkem 83; 68 %) se s neslyšícími lidmi nikdy nesetkalo, nebo se s nimi setkávají pouze v dopravních prostředcích, vídají je v televizi. Praktickou znalost znakového jazyka mají pedagogové a někteří studenti z Pedagogické školy v Litomyšli prošli výukou znakové řeči (termín, který sami respondenti uvádí; nevíme však jak se předmět oficiálně jmenuje). Většina odpovědí v dotazníku tedy zřejmě není ovlivněna praktickou znalostí znakového jazyka respondentů, protože skupinu pedagogů tvoří pouze 10 respondentů a skupinu studentů z Pedagogické školy v Litomyšli tvoří pouze 18 respondentů, z toho pouze 6 respondentů napsalo, že prošli touto výukou.

3.3.3 Napište stručně, co víte o komunikaci neslyšících

Tato část dotazníku sloužila především k naplnění parciálního cíle *Zjistit, zda respondenti užívají správnou terminologii.*

Na tuto položku odpovídali respondenti ze všech čtyř „otevřených položek“ nejstručněji. Ve svých odpovědích pouze vyjmenovali jeden až tři způsoby komunikace. Přehled odpovědí uvádíme v tabulce 15 a dále přinášíme výtah z nejzajímavějších odpovědí.

Zaznamenané odpovědi	Počet
Nevyplněná položka	14
Nevím	11
Artikulace (dobrá, výrazná)	3
Je to obtížné	2
S tlumočnickem	1
Konkrétní názvy komunikace	
Znaková řeč	61
Odezírání	15
Rukama	13
Pantomima	6
Mluva (špatná, nesrozumitelná, s vadami)	6
Gesta	4
Posunky/pomocné posunky	3
Znaky	3
Kombinace	3
Znakovaný český jazyk	2
Abeceda prsty	2
Vizuálně-pohybová komunikace	1
Hieroglyfy	1

Tab. 15: Odpovědi na otevřenou položku: Napište stručně, co víte o komunikaci neslyšících

Studenti základních škol:

Respondent č. 3, muž, 15 let: „Musí se dorozumívat znakovou řečí (ruce).“

Respondent č. 13, muž, 15 let: „Hieroglyfy, znaková řeč.“

Respondent č. 27, muž, 15 let: „Ukazují rukama tu abecedu.“

Respondent č. 30, žena, 15 let: „Používají znakovou řeč, popř. nějaké ty pomocné posunky.“

Studenti středních škol:

Respondent č. 45, žena, 18 let: „Znaková řeč – domluvíte se s ní po celém světě, s drobnými rozdíly“.

Respondent č. 68, žena 18 let: „Americká je rozlišná od ČR.“

Respondent č. 69, žena, 18 let: „Dorozumívají se znakovou řečí, která je pro ně plnohodnotným jazykem. Je přirozená jako mateřská řeč. Nevychází z mluveného jazyka. Tvořená pomocí pohybů a postavení hlavy a trupu.“

Respondent č. 75, žena, 18 let: „Znaky – na každé slovo mají znak.“

Studenti vysokých škol:

Respondent č. 87, muž, 24 let: „Mají znakový jazyk, který je výsadou pouze této skupiny handicapovaných. Většina slyšících ho neovládá.“

Respondent č. 93, žena, 23 let: „Při komunikaci s nimi musíme hodně artikulovat, mluvit nejlépe v dobře osvětleném prostoru, mluvit přímo k němu – ne bokem nebo jakkoliv jinak. Nejlépe znaková řeč.“

Respondent č. 111, žena, 21 let: „Neslyšící se dorozumívají pomocí znakové řeči, odezíráním ze rtů a takovou tou abecedou, pomocí které jsme se dorozumívali na ZŠ (myslím, že se jí říká prstová?).“

Senioři

Respondent č. 107, žena, 71 let: „Někdy se až divím, jak se dorozumívají.“

Respondent č. 108, muž, 74 let: „Mají problémy na úřadech.“

Respondent č. 110, muž, 75 let: „Znaková řeč je složitá. Pro jednu věc používají velké množství znaků. Co my řekneme za minutu, oni vysvětlují třeba tři minuty.“

Pedagogové

Respondent č. 113, žena: „Znám dva až tři druhy komunikace – znakovaná čeština, znakový jazyk, kombinace obou“ (odpovědi v tabulce správně).

Respondent č. 115, žena: „Komunikace znakovým jazykem, který má vlastní strukturu a gramatická pravidla. Ve svém jazyce jsou schopni vyjádřit totožné obsahy jako slyšící lidé mluveným jazykem“ (všechny odpovědi v tabulce správně).

Respondent č. 118, žena: „Komunikace neslyšících je stejná jako slyšících, má pouze

vizuálně-pohybovou podobu“ (odpovědi v tabulce správně).

Jelikož se v celé práci zabýváme mýty a také předsudky o komunikaci neslyšících, výsledky v této části práce pro nás byly nejpřínosnější a nejzajímavější. U této položky jsme si chtěli především ověřit, zda respondenti správně pojmenovávají systémy komunikace neslyšících. V celém dotazníkovém šetření jsme záměrně nepoužili termín znakový jazyk, vždy jsme se vyjadřovali opisem a používali termíny „jazyk/komunikace neslyšících“. Tabulka 15 je jasným důkazem neznalosti správné terminologie v oblasti sluchového postižení. Pouze u skupiny pedagogů jsme nezaznamenali žádné terminologické nepřesnosti. U respondenta č. 113 je odpověď zřejmě ovlivněná komunikací s neslyšícími ve školním prostředí. Autorka této odpovědi zmiňuje, že zná dva až tři způsoby komunikace: znakovou češtinu, znakový jazyk a komunikaci smíšenou z těchto dvou komunikačních prostředků. Je tedy možné, že někteří pedagogové stále nepoužívají „čistý znakový jazyk“ a autorka se mezi kolegy setkává s různými kombinacemi vizuálně motorických prostředků komunikace.

Je také zajímavé sledovat odpověď respondenta č. 110 (senior, muž, 75 let). U první položky (zaznamenáno v kapitole 3.3.1) napsal, že se s neslyšícími nikdy nesetkal a že o nich nic neví. Přesto u této třetí položky odpověděl: „**Znaková řeč je složitá. Pro jednu věc používají velké množství znaků. Co my řekneme za minutu, oni vysvětlují třeba tři minuty.**“ Bohužel nevíme, zda respondent sleduje například tlumočené pořady v televizi či Zprávy v českém znakovém jazyce. Myslíme si, že tento jeho názor je vyvozen na základě pozorování komunikace ve znakovém jazyce a že je způsoben autorovou neznalostí tohoto jazyka.

Za další zajímavé poznatky považujeme, že pouze jeden respondent uvedl možnost komunikace s tlumočnickem. Například pedagogové jistě často v důležitých situacích tlumočnicka využívají (pokud neovládají perfektně znakový jazyk), popř. se s tlumočnickou často setkávají ve škole. Vzhledem k nejčastěji vyskytovanému mýtu: Jazyk neslyšících je něco jako pantomima (kap. 3.2.4, celkem 69% špatných odpovědí), by se také dalo očekávat, že někteří respondenti napíší „komunikace pomocí pantomimy“ nebo podobné vyjádření. Toto označení se však vyskytlo v této položce pouze u 6 respondentů. U respondenta č. 75 (žena, 18 let) zase nevíme, proč v dotazníkové tabulce bylo označeno tvrzení: Jazyk neslyšících má chudou slovní zásobu za pravdivé, když v této položce bylo napsáno: „*Znaky – na každé slovo mají znak.*“ Touto odpovědí si autorka sama mýtus vyvrací.

Avšak za nejzajímavější odpověď považujeme vyjádření respondenta č. 69 (žena, 18 let, 1. ročník gymnázia). Tato dívka uvedla, že nemá žádné zkušenosti s neslyšícími lidmi. Přesto na první otázku odpověděla, že neslyšící se narodili s vadou sluchu nebo před tím, než se jim vyvinula mluvená řeč, že nejsou schopni porozumět mluvené řeči ani se sluchadly. Překvapující je, že popisuje komunikaci neslyšících téměř odborně, ale přesto nezná správný termín znakový jazyk (studenti neměli přístup na internet). Autorka o znakovém jazyce napsala: *„Dorozumívají se znakovou řečí, která je pro ně plnohodnotným jazykem. Je přirozená jako mateřská řeč. Nevychází z mluveného jazyka. Tvořená pomocí pohybů a postavení hlavy a trupu.“* Nabízí se otázka: Četla někdy autorka na internetu článek o neslyšících lidech, nebo snad viděla nějaký pořad v televizi?

3.3.4 Na závěr bych chtěl(a) doplnit

Tuto položku nechávali respondenti často nevyplněnou. Pokud někdo položku vyplnil, odpovědi si byly navzájem dost podobné. Senioři například psali, že se omlouvají, ale že o této problematice nic neví a dokonce psali, že by se rádi něco dozvěděli. Také se objevovaly odpovědi typu: *Děkujeme za tento dotazník; uvědomil(a) jsem si, že vím tak málo o této problematice; zajímavé otázky, rád(a) bych věděl(a) více* atd.

Celkem tuto položku vyplnilo pouze 18 respondentů (15 %) a položku nevyplnilo 104 respondentů (85 %).

Níže opět přinášíme vybrané odpovědi v plném znění.

Senioři

Respondent č. 104, žena, 67 let: *„Neslyšící mají svůj svět, ale jsou plnoprávní a velice chytrí lidé a s námi slyšícími to mají těžké“.*

Respondent č. 106, žena, 63 let: *„Že neslyšící lidé jsou stejně hodnotní jako ostatní lidé“.*

Pedagogové

Respondent č. 115, žena: *„Vítám tento dotazník a práci, v rámci které je používán. Přispěje k dalšímu růstu sebevědomí neslyšících lidí a jejich komunity v rámci většinové společnosti, lépe řečeno v rámci české většinové komunity“.*

Respondent č. 118, žena: *„Ne vždy je nutná izolace neslyšících, v některých případech se oni sami izolují“.*

Tuto položku vyplňovali především senioři a pedagogové. Ze získaných odpovědí lze vycítit zájem o problematiku neslyšících. U seniorů je ale také patrné, že mají omezený přístup k informacím. Na tomto místě často omlouvali, že nic nevyplnili, protože nemají o

této problematice žádné informace. Myslíme si, že mnoho seniorů by uvítalo o této problematice přednášku.

3.3.5 Shrnutí

Otevřené položky v tomto dotazníkovém šetření sloužili především k zmapování informovanosti respondentů z našeho výzkumného šetření o problematice sluchového postižení. U všech odpovědí nás totiž zajímá, zda jsou ovlivněny praktickou či teoretickou znalostí odpovídajících respondentů.

Z celého výzkumného vzorku napsalo 43 % respondentů, že **neví nic o neslyšících lidech** (16 % respondentů položku nevyplnilo). V další položce 68 % respondentů napsalo, že **nemá žádné zkušenosti s komunikací neslyšících** (položku nevyplnilo 11 % respondentů) a pokud nějakou zkušenost mají, je to pouze sledování znakového jazyka z televize či při náhodném setkání se znakovou osobou (5 %). Z toho vyplývá, že praktickou znalost či osobní zkušenost se „znakovým jazykem“ má zhruba 16 % respondentů. U třetí položky 9 % respondentů napsalo, že **nic o komunikaci neslyšících neví**, 11 % respondentů nechalo položku nevyplněnou a zhruba 50 % respondentů označilo komunikaci neslyšících jako **znakovou řeč** (bez bližší charakterizace tohoto označení). U nezodpovězených položek předpokládáme, že respondent k dané problematice nemá žádné informace.

Vzhledem k odpovědím je jasné, že znalosti a informovanost respondentů je minimální. Výzkum je tedy postaven především na logickém uvažování o dané problematice.

3.4 Závěry výzkumného šetření

V úvodu výzkumného šetření jsme si vytyčili čtyři cíle (viz kap. 3.1.3) a v návaznosti na ně čtyři hypotézy (viz kap. 3.1.4).

3.4.1 Hlavní cíl a hypotéza 1

Cíl: Zmapovat aktuální smýšlení české veřejnosti (především studentů) o českém znakovém jazyce a o komunikaci neslyšících. Pomocí dotazovací tabulky na správnost tvrzení zjistit, které mýty jsou stále aktuální a které ještě dnes přetrvávají v povědomí české veřejnosti.

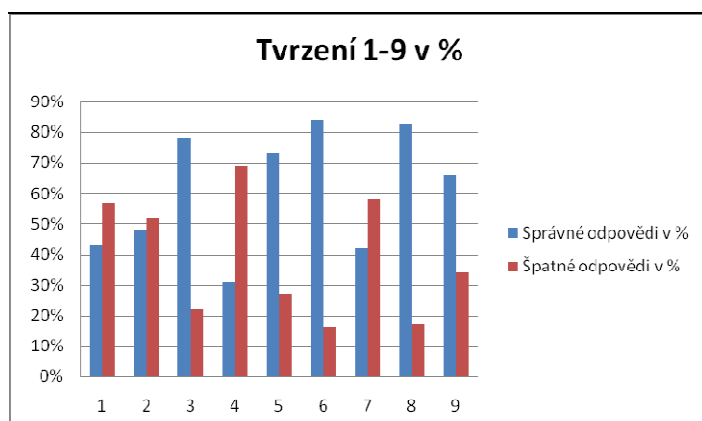
Hypotéza 1: Předpokládám, že uvedené mýty a předsudky o komunikaci neslyšících v současné době postupně mizí z povědomí veřejnosti. Rozhodli jsme, že pokud bude šest tvrzení z celkového počtu devíti tvrzení v dotazníkovém šetření zodpovězeno správně více než 70 % všech respondentů, budeme považovat hypotézu za potvrzenou.

Z tabulky 16 a z grafu 19 jasně vyplývá, že více než 70 % všech respondentů správně odpovědělo jen u čtyř z devíti mýtů.¹⁶ To znamená, že více než 70 % respondentů se neztotožňuje s tím, že mýty: *Neslyšící lidé spolu komunikují jen o tom, co vidí, nebo o tom, na co se dá sáhnout (pouze na konkrétní rovině); Jazyk neslyšících má chudou slovní zásobu; Osoba, která neslyší, je i němá; Když se neslyšící dítě naučí „mluvit rukama“, už se nenaučí mluvit a psát česky* jsou pravdivé.

	Tvrzení	Správné odpovědi	Špatné odpovědi
1	Mezi neslyšícími lidmi všude na světě se ukazuje stejně.	43%	57%
2	Některé znaky v Praze a v Brně se liší.	48%	52%
3	Neslyšící lidé spolu komunikují jen o tom, co vidí, nebo o tom, na co se dá sáhnout (pouze na konkrétní rovině).	78%	22%
4	Jazyk neslyšících je něco jako pantomima.	31%	69%
5	Jazyk neslyšících má chudou slovní zásobu.	73%	27%
6	Osoba, která neslyší, je i němá.	84%	16%
7	Když spolu neslyšící lidé ukazují, výpověď neobsahuje žádná gramatická pravidla.	42%	58%
8	Když se neslyšící dítě naučí „mluvit rukama“, už se nenaučí mluvit a psát česky.	83%	17%
9	Při vyučování neslyšících je nutno používat pouze psanou a mluvenou češtinu, protože jazyk neslyšících je pro vyučování příliš primitivní a nemůžeme jím naučit vše.	66%	34%

Tab. 16: Tvrzení 1-9 – splněné požadavky

¹⁶ Tyto mýty jsou v tabulce označeny šedým podtiskem.

Graf 19: Celkový přehled odpovědí Tvrzení 1-9 v %

U pěti mýtů z devíti je o nepravdivosti tohoto názoru přesvědčeno méně než 70 % respondentů. To znamená, že pouze 31% dotazovaných osob se domnívá, že jazyk neslyšících je něco jako pantomima; 42 % dotazovaných osob se domnívá, že když spolu neslyšící lidé ukazují, výpověď obsahuje gramatická pravidla; 43 % dotazovaných osob se domnívá, že mezi neslyšícími lidmi všude na světě se neukazuje stejně; 48 % dotazovaných osob se domnívá, že některé znaky v Praze a v Brně se liší a 66 % dotázaných osob se domnívá, že při vyučování neslyšících není nutno používat pouze psanou a mluvenou češtinu, protože jazyk neslyšících není pro vyučování příliš primitivní a můžeme jím naučit vše.

Hypotézu č. 1 považuji vzhledem k výše uvedeným výsledkům výzkumného šetření za **nepotvrzenou**.

3.4.2 První parciální cíl a hypotéza 2

Cíl 1: Zjistit, zda pedagogové znají oblast problematiky neslyšících.

Hypotéza 2: Předpokládáme, že dotazovaní pedagogové se v dané oblasti dobře orientují a že jejich názory a postoje odpovídají současným poznatkům.

Dle zpracovaných dotazníků můžeme říci, že pedagogové ze Střední školy, základní školy a mateřské školy v Hradci Králové znají problematiku neslyšících. Z deseti pedagogů, pouze jednou pedagog (respondent č. 114) odpověděl v tabulce špatně u tvrzení 7: Když spolu neslyšící lidé ukazují, výpověď neobsahuje žádná gramatická pravidla, toto tvrzení respondent považoval za správné.

U otevřených položek pouze jeden pedagog (respondent č. 113) přiznal, že se stále snaží doplňovat informace o neslyšících. Přesto odpovědi v tabulce byly správné. Jinak pedagogové používali správné termíny a znali charakteristiku znakového jazyka.

Hypotézu č. 2 považuji vzhledem k výše uvedeným výsledkům výzkumného šetření za **potvrzenou**.

3.4.3 Druhý parciální cíl a hypotéza 3

Cíl 2: Ověřit si, zda senioři odpovídají lépe než studenti, kteří mají lepší přístup k informacím.

Hypotéza 3: Předpokládáme, že názory a postoje žáků a studentů základních, středních a vysokých škol a názory a postoje seniorů se budou lišit, a to tak, že mladší respondenti zhodnotí správně více mýtů uvedených v tabulce než skupina respondentů-seniorů.

Jelikož vzorek studentů je mnohem větší než vzorek seniorů, nelze vyvozovat z této parciální hypotézy žádné velké závěry. Přesto jsme se pokusili porovnat správnost odpovědí u seniorů a studentů. Lépe odpovídali studenti. Počet správných odpovědí byl procentuálně lepší než u důchodců, což dokazuje tabulka 16.

Tvrzení	Studenti: správné odpovědi	Studenti: špatné odpovědi	Senioři: správné odpovědi	Senioři: špatné odpovědi
1	39	59	4	10
2	43	55	6	8
3	81	17	4	10
4	25	73	3	11
5	76	22	3	11
6	83	15	9	5
7	38	60	4	10
8	82	16	9	5
9	69	29	2	12
Celkem	536 61%	346 39%	44 35%	82 65%

Tab. 17: Odpovědi studenti x senioři

Zatímco studenti měli procentuálně správně 61 % odpovědí, senioři měli správně pouze 35 % odpovědí. Studenti špatně odpovídali z 39 %, ale senioři špatně odpovídali z 65 %. Je tedy možné, že senioři mají v sobě vžitě jisté postoje a ty se nezměnily, jelikož se k seniorům často nedostávají informace z internetu, televize apod. Potvrzovalo by to i vyjádření názorů v otevřených položkách, kde se většina seniorů omlouvala, že o této problematice nic neví.

Hypotézu č. 3 považuji vzhledem k výše uvedeným výsledkům výzkumného šetření za **potvrzenou**.

3.4.4 Třetí parciální cíl a hypotéza 4

Cíl 3: Zjistit, zda respondenti užívají správnou terminologii pro název komunikace neslyšících. Předpokládám, že u otevřených položek nejvíce respondentů neodpoví vůbec, nebo že neví, další část respondentů odpoví znaková řeč, gesta, rukama, pantomima. Předpokládám, že jen minimální počet respondentů použije správný termín – znakový jazyk (český znakový jazyk).

Hypotéza 4: Předpokládáme, že většina respondentů buď nebude umět komunikační systém(y) neslyšících pojmenovat, nebo budou respondenti používat nesprávná označení jako znaková řeč, gesta, rukama, pantomima. Předpokládáme, že jen minimální počet respondentů použije správný termín – znakový jazyk (český znakový jazyk).

Z celkového počtu 122 respondentů nejvíce respondentů používalo ve výzkumném šetření termín znaková řeč a občas se objevovaly i termíny komunikace rukama, pantomimou a gesty, což dokazuje i tabulka 18.

Názvy komunikace neslyšících	
Znaková řeč	61
Odezírání	15
Rukama	13
Pantomima	6
Mluva (špatná, nesrozumitelná, s vadami)	6
Znakový jazyk	4
Gesty	4
Znaky	3
Kombinace více prostředků	3
Posunky / pomocné posunky	3
Abeceda prsty	2
Znakovaný český jazyk	2
Vizuálně - pohybová komunikace	1

Tab. 18: Názvy komunikace neslyšících od respondentů

Hypotézu č. 4 tedy považuji vzhledem k výše uvedeným výsledkům výzkumného šetření za **potvrzenou**.

3.4.5 Závěrem k empirické části

V empirické části se nám podařilo splnit dominantní i parciální stanovené cíle. Za dominantní cíl jsme si určili zmapovat aktuální smýšlení české veřejnosti (především studentů) o českém znakovém jazyce a o komunikaci neslyšících. Pomocí dotazovací tabulky na správnost tvrzení se nám podařilo zjistit, které mýty jsou stále aktuální a které ještě dnes přetrvávají. Na základě zpracovaných dotazníků jsme zjistili, že mýty v povědomí české veřejnosti stále přetrvávají. Nejčastěji označené mýty v teoretické části současnými autory v tabulce 2, korespondují s nejrozšířenějšími mýty v našem výzkumném šetření. Za nejrozšířenější mýtus výzkumného šetření považujeme mýtus: Znakový jazyk je něco jako pantomima (v teoretické části zpracováno v kapitole 2.2.5). Nejméně je mezi respondenty rozšířen mýtus: Osoba, která neslyší je i němá. Navíc jsme zjistili, že respondenti nemají o problematice neslyšících téměř žádné informace a nemají praktické znalosti znakového jazyka (vyjma pedagogů), z čehož vyplývá, že jsou tyto výsledky ovlivněny více logickým uvažováním respondentů.

V prvním parciálním cíli jsme si stanovili za úkol zjistit, zda informovanost o českém znakovém jazyce a komunikaci neslyšících a postoje pedagogů v této oblasti odpovídají současným (lingvistickým) poznatkům, nebo zda stále věří mýtům a předsudkům, jež byly za pravdivé považovány v odborné literatuře minulého století. I tento cíl se nám povedl naplnit. Můžeme říci, že pedagogové, kteří pracují na Střední škole, základní škole a mateřské škole v Hradci Králové jsou o této problematice dostatečně poučeni. Dokazují to odpovědi v dotazníkové tabulce i odpovědi zobrazené v „otevřených položkách“.

Dalším parciálním cílem bylo zjistit, zda se liší názory a postoje žáků a studentů základních, středních a vysokých škol a názory a postoje seniorů. K naplnění tohoto cíle jsme museli porovnat správné odpovědi studentů a seniorů. Z výsledků jsme zjistili, že studenti z našeho výzkumného šetření odpovídají lépe než senioři. Z toho vyplývá, že jsou zřejmě ovlivněny přísunem informací, které získávají jednak z médií (především asi z internetu a z televize) a jednak v rámci školního vzdělávání.

Posledním z parciálních cílů bylo zjistit, zda respondenti užívají správnou terminologii. Díky odpovědím, které jsme nacházely v „otevřených položkách“ dotazníku. Zjistili jsme, že respondenti neumí používat terminologii pro komunikaci neslyšících. Celkem jsme u položky: Napište stručně, co víte o komunikaci neslyšících, zaznamenali termín znaková řeč v počtu 61 označení a termín znakový jazyk byl zaznamenán pouze čtyřikrát.

ZÁVĚR

Bakalářskou práci jsme rozdělili na část teoretickou a část empirickou. Část teoretická je rozdělena do dvou kapitol. V první kapitole jsme se stručně zabývali termíny mýtus a předsudek. Vytvořili jsme seznam mýtů a předsudků, které se tradují o českém znakovém jazyce a o komunikaci neslyšících a vybrané (nejčastěji zmiňované) mýty z tohoto seznamu jsme podrobně sledovali v druhé kapitole. Jinak řečeno - zaměřili jsme se na vývoj těch názorů na český znakový jazyk, které dnešní autoři označují za mýtus. Jejich stručný přehled přinášíme v tabulce 19, kterou řadíme na konec tohoto závěru.

Mezi literaturou od některých současných autorů jsme však bohužel zaznamenali i výroky, které potvrzují, že některé „dřívější omyly“ v našich odborných publikacích stále přetrvávají, tzn., že někteří současní autoři (např. Lechta, 2008; Slowík, 2010) tyto mylné soudy do své literatury stále přebírají a pokládají je za pravdivé. Tato hlavní část práce tedy měla čtenářům přinést informace o nejčastěji rozšířených mýtech, které se tradují nejen ve starší, ale i v současné odborné a populárně naučné literatuře, a jež se odtud možná dostávají do povědomí laické veřejnosti. Na základě dnešních – převážně lingvistických – poznatků, jsme však mýty i předsudky vyvraceli.

Na základě mýtů a předsudků, s kterými jsme se setkávali při studiu odborné literatury, jsme pak provedli výzkumné šetření pomocí dotazníkové metody. O jeho východiscích, průběhu a výsledcích pojednáváme v druhé – empirické – části práce. Hlavním úkolem výzkumu bylo zmapovat aktuální smýšlení české veřejnosti o českém znakovém jazyce a o komunikaci neslyšících. Dotazníky jsme rozdali hlavní cílové skupině šetření, za kterou jsme zvolili žáky Základní školy v Proseči (30 respondentů), studenty tří východočeských středních škol (celkem 48 respondentů z Gymnázia Suverénního řádu maltézkých rytířů ve Skutči, Střední pedagogické školy Litomyšli a Státního všeobecného čtyřletého a osmiletého gymnázia Vysoké Mýto) a jednotlivé studenty z různých oborů vysokých škol (20 respondentů). Menší skupinu respondentů pak tvořila skupina 14 důchodců žijících v Domově pro seniory ve Skutči. Poslední skupina (10 respondentů) byla sestavena z pedagogů, kteří působí na Střední škole, základní škole a mateřské škole v Hradci Králové.

Pro výzkumné šetření jsme si stanovili dominantní hypotézu 1, která zněla:

Předpokládám, že uvedené mýty a předsudky o komunikaci neslyšících v současné době postupně mizí z povědomí veřejnosti. Rozhodli jsme, že pokud bude šest tvrzení z celkového počtu devíti tvrzení v dotazníkovém šetření zodpovězeno správně více než 70 % všech respondentů, budeme považovat hypotézu za potvrzenou.

Dále jsme si stanovili tři parciální hypotézy. Hypotéza 2: *Předpokládáme, že dotazování pedagogové se v dané oblasti dobře orientují a že jejich názory a postoje odpovídají*

současným poznatkům; Hypotéza 3: Předpokládáme, že názory a postoje žáků a studentů základních, středních a vysokých škol a názory a postoje seniorů se budou lišit, a to tak, že mladší respondenti zhodnotí správně více mýtů uvedených v tabulce než skupina respondentů-seniorů; Hypotéza 4: Předpokládáme, že většina respondentů buď nebude umět komunikační systém (y) neslyšících pojmenovat, nebo budou respondenti používat nesprávná označení jako znaková řeč, gesta, rukama, pantomima. Předpokládáme, že jen minimální počet respondentů použije správný termín – znakový jazyk (český znakový jazyk).

Celkem jsme od respondentů, kteří ochotně a se zájmem odpovídali na námi stanovená tvrzení a otázky, získali 122 dotazníků. Ty jsme zpracovali v empirické části a zaznamenali je do grafů a tabulek. Z odpovědí jsme zjistili, že **dominantní hypotézu 1 nelze považovat za potvrzenou. Parciální hypotézy 2, 3, 4 považujeme za potvrzené.**

V práci jsme se zabývali také tím, které názory o znakovém jazyce a komunikaci neslyšících nejčastěji současní autoři označují za mýty (viz tabulka 2; umístěna na začátku práce). Autoři nejčastěji označovali tyto mýty: **Znakový jazyk nemá gramatiku** - označili Macurová (2001b), Bímová (2005), Dámcová (2006a), Vysuček (2007), Rérychová (2010); **Znakový jazyk je mezinárodní** – označili Bímová (2005), Komárková (2005), Dámcová (2006a), Czupalová (2008), Rérychová (2010) a **Znaky jsou gesta, znakový jazyk je pantomima** – označili Macurová (2001b), Bímová (2005), Kohutová (2005), Dámcová (2006a), Czupalová (2008). Každý z těchto mýtů byl označen pětkrát. Dle výsledků našeho výzkumného šetření je u respondentů nejvíce rozšířen mýtus: **Znaky jsou gesta, znakový jazyk je pantomima** (označeno za pravdivé tvrzení od 69 % respondentů); **Znakový jazyk nemá gramatiku** (označeno za pravdivé tvrzení od 58 % respondentů) a **Znakový jazyk je mezinárodní** (označeno za pravdivé tvrzení od 57 % respondentů). U respondentů našeho výzkumného šetření jsou opravdu nejvíce rozšířené ty mylné názory a postoje, které současní autoři nejčastěji ve svých pracích označují za mýty. Tyto názory často za mýty označovala také například Czupalová (2008, s. 35), která říká: „*Nejrozšířenější je mýtus, že znakový jazyk je mezinárodní*“. V našem výzkumném šetření však byl nejvíce rozšířený mýtus, že znakový jazyk je něco jako pantomima. V naší práci je tvrzení: Mezi neslyšícími všude na světě se ukazuje stejně až třetí nejrozšířenější mýtus.

Myslím si, že tato bakalářská práce poskytuje ucelený náhled na problematiku vybraných mýtů. Především jsme se zabývali mýty a předsudky s ohlednutím do minulosti. Podařilo se nám je zmapovat díky starší literatuře, odkud se mýty a předsudky nejčastěji rozšiřovaly.

Zároveň přinesla svědectví o aktuálním stavu mýtů uvnitř české veřejnosti. Práce bude pro mnohé přínosem, protože je dalším krokem k tomu, aby mýty a předsudky o českém znakovém jazyce a komunikaci neslyšících byly vyvráceny a vymizely tak z podvědomí české veřejnosti.

Stručný přehled mýtů a předsudků o českém znakovém jazyce			
Nejstarší podoba tohoto názoru uvedená v této práci	Autor	Dnešní podoba mýtu	Současní autoři, kteří na tento mýtus upozorňují
Prirodzená známková řeč je primitivní – nie je súca na spoločenské styky – umelá známková řeč – hoci vyjadří aj hlbšie myšlienky – pre jej zvláštnosť nemá a nemôže mať nič spoločného s plnosmyselnými.	Sobolovsky (1928 – 1929)	<i>Znakový jazyk je primitívny.</i>	Bímová (2005), Vysuček (2007), Rérychová (2010)
V řeči posunkové nejsou nikdy tak uspořádané věty jako v mluvě hláskové a nesmějí se v ní hledat pády nebo rod, ba ani podstatné jméno, sloveso, podmět nebo přísudek anebo vůbec skloňování a časování.	Zajíc, Sedláček (1934)	<i>Znakový jazyk nemá gramatiku.</i>	Macurová (2001b), Bímová (2005), Dámcová (2006a), Vysuček (2007), Rérychová (2010)
Ostatní autoři, kteří zkoumali posunkovou řeč, se naopak shodli v názoru, že její vyjadřovací prostředky jsou značně chudší.	Solovjev (1977)	<i>Znakový jazyk má chudou slovní zásobu.</i>	Macurová (2001b), Bímová (2005), Dámcová (2006a), Czupalová (2008)
Metoda tato má své vady: jednak vyšší, abstraktní pojmy se do této řeči převést nedají, nebo jen velmi nejistě, a v této řeči tak těžko mohou najít výraz vyšší projevy myšlení, takže duch na tento způsob vyjadřování omezený jest neschopen širšího rozvoje rozumového.	Smetánka (1916)	<i>Znakový jazyk nemá schopnost abstrakce, neslyšící nemohou na abstraktní rovině myslet.</i>	Dámcová (2006b), Vysuček (2007), Rérychová (2010)
Řeč jeho jsou tedy viditelné známky pohybů – posuny a pantomimika.	Malý (1907)	<i>Znaky jsou gesta, znakový jazyk je jazyk pantomima.</i>	Macurová (2001b), Bímová (2005), Kohutová (2005), Dámcová (2006a), Czupalová (2008)
Mimo to nejsou posuny všech hluchoněmých stejné; již na různých ústavech pro hluchoněmé užívají neslyšící žáčkové mezi sebou různé gestikulace pro označení těchže pojmů, případně dějů.	Mík (1928-1929)	<i>Znakový jazyk je nejednotný/jednotný.</i>	Macurová (2001b), Bímová (2005), Dámcová (2006a), Czupalová (2008)

Tab. 19: Přehled mýtů a předsudků o českém znakovém jazyce

SEZNAM OBRÁZKŮ

- Obr. 1: Zápor pomocí mimiky - LÍBIT SE, NELÍBIT SE; s. 34
Obr. 2: Otázka pomocí mimiky - CHCI, CHCEŠ?; s. 34
Obr. 3: ZDVOŘILÝ; s. 40
Obr. 4: PŘÍSNÝ; s. 40
Obr. 5: ZELENÝ; s. 45
Obr. 6: Komponenty znaku - místo, tvar, pohyb; s. 45
Obr. 7: Překvapení / gesto x znak ČZJ; s. 46
Obr. 8: Ikonické znaky - ROHLÍK, MLÉKO, (ŘÍDIT) AUTO; s. 47
Obr. 9: Názor na vzdělávání pomocí znakového jazyka; s. 52
Obr. 10: VÁNOCE / muži x ženy; s. 58
Obr. 11: JEŠTĚ / muži x ženy; s. 58
Obr. 12: STÁT SE / Praha x Plzeň; s. 59
Obr. 13: PES / Praha x Brno; s. 59
Obr. 14: MEDVĚD / děti x dospělí; s. 60
Obr. 15: POTOM / mladší lidé x neutrální znak x starší lidé; s. 60
Obr. 16: MANŽEL / ČZJ x ASL x KSL; s. 62
Obr. 17: CHTÍT / mezinárodní znakový systém x český znakový jazyk; s. 63

SEZNAM TABULEK

- Tab. 1: Dělení mýtů; s. 16
- Tab. 2: Seznam mýtů a předsudků o českém znakovém jazyce; s. 16
- Tab. 3: Přehled zásad hláskové a ukazovací vyučovací metody; s. 49
- Tab. 4: Výzkumný vzorek; s. 64
- Tab. 5: Tvrzení 1 – Výsledky; s. 69
- Tab. 6: Tvrzení 2 – Výsledky; s. 70
- Tab. 7: Tvrzení 3 – výsledky; s. 71
- Tab. 8: Tvrzení 4 – výsledky; s. 72
- Tab. 9: Tvrzení 5 – výsledky; s. 73
- Tab. 10: Tvrzení 6 – výsledky; s. 74
- Tab. 11: Tvrzení 7 – výsledky; s. 75
- Tab. 12: Tvrzení 8 – výsledky; s. 76
- Tab. 13: Tvrzení 9 – výsledky; s. 77
- Tab. 14 : Tvrzení seřazená dle nejvyššího počtu správných odpovědí; s. 78
- Tab. 15: Odpovědi na otevřenou položku: Napište stručně, co víte o komunikaci neslyšících; s. 83
- Tab. 16: Tvrzení 1-9 - splněné požadavky; s. 88
- Tab. 17: Odpovědi studenti x senioři; s. 90
- Tab. 18: Názvy komunikace neslyšících od respondentů; s. 91
- Tab. 19: Přehled mýtů a předsudků o českém znakovém jazyce; s. 95

POUŽITÉ ZDROJE

Tištěné zdroje

- BEDNAŘÍK, M. *Péče o hluchoněmé děti – svazek 1*. Praha : Ústředí péče o hluchoněmé v Praze XVI. 1940.
- BILÍKOVÁ, A. *Malý slovník abstraktních pojmů*. Police nad Metují : Knihovna města Police nad Metují, 2000.
- BÍMOVÁ, P. Jazyk znakový – jazyk přirozený. *Čeština doma a ve světě*. 2003, roč. 10, č. 2 a 3, s. 100-103.
- BÍMOVÁ, P. Znakový jazyk jako základní atribut komunity neslyšících. In HUDÁKOVÁ, A. *Ve světě sluchového postižení*. Praha : FRPSP – Tamtam, 2005, s. 15-19.
- BRANDOVÁ, H. a kol. *Encyklopedický slovník*. Praha : Odeon, 1993.
- BUDIL, T. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha : Triton, 2003.
- BULOVÁ, A. Uvedení do surdopedie. In PIPEKOVÁ, J. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno : Paido, 1998, s. 81-97.
- CSONKA, Š. a kol. *Seminář o přípravě povolání a pracovním uplatnění sluchově postižených*, Praha : Svaz invalidů v ČSR, 1981.
- CSONKA, Š. Posunkový jazyk a lingvistika. In MIKLA, A. *Orálna reč a vzdelávanie nepočujúcich*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1989, s. 73-79.
- CZUMALOVÁ, A. *Tlumočník jako most komunikace mezi slyšícím zdravotníkem a neslyšícím pacientem*. Praha : ČKTZJ, 2008.
- ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. Praha : Karolinum, 2007.
- ČERNÝ, J. *Malé dějiny lingvistiky*. Praha : Portál, 2005.
- ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc : Rubico, 1998.
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha : Karolinum, 2000.
- EDELSBERGER, L. (ed.) *Defektologický slovník*. Praha : H&H, 2000.
- EDELSBERGER, L. (ed.) *Defektologický slovník*. Praha : SPN, 1978.
- FENCLOVÁ, J. a kol. *Moje dítě neslyší?* Praha : FRPSP, 2010.
- FLEGL, J. Jazyka dar světil nám Bůh. *Obzor hluchoněmých*. Praha : Spolek pro péči o hluchoněmé, 1950, roč. 31, č. 9, s. 1-2.
- GABRIELOVÁ, D., PAUR, J., ZEMAN, J. *Slovník znakové řeči*. Praha : Horizont, 1988.
- GAŇO, V. *Defektné deti*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1960.
- GAŇO, V. *Z teórie a praxe vyučovania nepočujúcich*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1965.
- GAŇO, V. SVAČINA, S. ŠROM, F., ZÍMA, J. *Kapitoly z logopedické didaktiky a metodiky*, Praha : SPN, 1964.

- HÁLA, B. SOVÁK, M. *Hlas, řeč, sluch*. Praha : Česká grafická unie, 1941.
- HLOŽÁNEK, M. a kol. *Společenská adaptace sluchově postižených*. Praha : Český svaz sluchově postižených, 1971.
- HOMOLÁČ, J. (ed.) *Komunikace neslyšících. Sociolingvistika (antologie textu)*. Praha : UK FF, 1998.
- HRUBÝ, J. *Průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu 1. díl*. 2. vyd. Praha : FRPSP, 1999.
- HUDÁKOVÁ, A., TÁBORSKÝ, J. *Sociolingvistické kapitoly pro tlumočníky pro neslyšící*. Praha : ČKTZJ, 2008.
- HVORECKÝ, J., MARVAN, T. (ed.) *Základní pojmy filosofie jazyka a mysli*. Nymburk : O.P.S. 2007.
- JANOTOVÁ, N. Speciální výchova dítěte s těžkou sluchovou vadou od prvních let života. In KRUML, M. *Seminář o problémech hluchoty*. Praha : Magnet, 1977, s. 41-47.
- JANOTOVÁ, N., ŘEHÁKOVÁ, K. *Surdopedie. Komunikace sluchově postižených I*. Praha : SPN, 1990.
- KOHUTOVÁ, J. Je znakový jazyk pantomima? In KUCHAROVÁ, L. *Jazyk neslyšících*. Praha : UK FF, 2005, s. 17-19.
- KOMÁRKOVÁ, B. Je znakový jazyk mezinárodní? In KUCHAROVÁ, L. *Jazyk neslyšících*. Praha : UK FF, 2005, s. 11-16.
- KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha : Karolinum, 2002.
- KUCHAROVÁ, L. *Jazyk neslyšících*. Praha : UK FF, 2005.
- LECHTA, V. *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Praha : Portál, 2008.
- MACUROVÁ, A. *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí*. Praha : ČKTZJ, 2008
- MACUROVÁ, A. Jazyk v komunikaci neslyšících (Předběžné poznámky). *Slovo a slovesnost*. 1994, roč. 55, s. 121-132.
- MACUROVÁ, A. Poznáváme Český znakový jazyk IV. (Vyjadřování času). *Speciální pedagogika*, 2003, roč. 13, č. 2, s. 89-98.
- MACUROVÁ, A., BÍMOVÁ, P. Poznáváme český znakový jazyk II. (Slovesa a jejich typy). *Speciální pedagogika*, 2001, roč. 11, č. 5, s. 285-295.
- MACUROVÁ, A., PETŘÍČKOVÁ, J. Poznáváme český znakový jazyk VII. (Poznámky k vyjadřování mnohosti). *Speciální pedagogika*, 2004, roč. 14, č. 2, s. 107- 126.
- MALÝ, K. *Hluchoněmst*. Praha : Prvý český závod hudební, 1907.
- MÍK, F. Učitel nebo neslyšící tlumočnickem hluchoněmých? *Revue pro vzdělávání a výchovu hluchoněmých*. Praha : Svaz spolků učitelů hluchoněmých, 1928-1929, roč. 6, č. 3 a 4, s. 58.
- NAKONEČNÝ, M. *Encyklopedie obecné psychologie*, Praha : Academia, 1997.

- NOVÁK, A. *Vyučování řeči ve škole hluchoněmých – svazek 2*. Praha : Ústav pro zmrzačené v Praze IV. 1941.
- PALEK, B. *Základy obecné jazykovědy*. Praha : SPN, 1989.
- PEŠOUTOVÁ, I. Znakový jazyk. In KUCHAROVÁ, L. *Jazyk neslyšících*. Praha : UK FF, 2005, s. 6-10.
- POTMĚŠIL, M. a kol. *Všeobecný slovník českého znakového jazyka O-Ž*. Praha : Fortuna, 2004.
- POUL, J. *Dítě s vadou sluchu. Jeho včasná výchova v rodině*. Praha : GONG – PRESS, 1992.
- PROCHÁZKOVÁ, V., VYSUČEK, P. *Jak komunikovat s neslyšícím klientem?* Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2007.
- PULDA, M. a kol. Předpoklady neslyšících dětí pro rozvoj řeči. *Otázky defektologie*, Praha : SPN, roč. 16, č. 5, 1973-1974, s. 197.
- PULDA, M. Předpoklady a možnosti neslyšících dětí pro získání úplného základního vzdělání. In KRUML, M. *Seminář o problémech hluchoty*. Praha : Magnet, 1977, s. 61-64.
- RENOTIÉROVÁ, M. LUDÍKOVÁ, L. a kol. *Speciální pedagogika*. Olomouc : PedF Univerzita Palackého v Olomouci, 2006.
- RÉRYCHOVÁ, J. *Osvěta veřejnosti: Život lidí se sluchovým postižením*. [Diplomová práce]. Praha : UK PedF, 2010.
- ROMANČÍKOVÁ, M. Sluchové postižení jako pedagogický fenomén. In LECHTA, V., (ed). *Základy inkluzivní pedagogiky*. Praha : Portál, 2010, s. 216-218.
- RŮŽIČKOVÁ, M. *Učíme se českou znakovou řeč*. Praha : Septima, 1997.
- SEDLÁČEK, J., ZAJÍC, F. *Hluchoněmý jeho výchova a vzdělání I*. České Budějovice : Svaz spolků a učitelů hluchoněmých v R. Č. S., 1934.
- SEDLÁČEK, J., ZAJÍC, F. *Hluchoněmý jeho výchova a vzdělávání. II. díl*. České Budějovice : Svaz spolků a učitelů hluchoněmých, 1937.
- SEEMANN, M. Vývoj řeči u dítěte normálního a hluchoněmého. *Revue pro vzdělávání a výchovu hluchoněmých*. Praha : Svaz spolků učitelů hluchoněmých, 1925-1926, roč. 3, č. 5 a 6, s. 69-70.
- SERVUSOVÁ, J. *Kontrastivní lingvistika český jazyk x český znakový jazyk*. Praha : ČKTZJ, 2008.
- SLOWÍK, J. *Komunikace s lidmi s postižením*. Praha : Portál, 2010.
- SMETÁNKA, F. *O hluchoněmosti, ohluchnutí, jejich příčinách a jak jim čeliti*. Praha : J. Otta, 1916.
- SOBOLOVSKY, Š. Znamková řeč a živé slovo. *Revue pro vzdělávání a výchovu hluchoněmých*. Praha : Svaz spolků učitelů hluchoněmých, 1928-1929, roč. 6, č. 9 a 10, s. 16-17.
- SOLOVJEV, I. M. (ed.), *Psychologie neslyšících dětí*. Praha : SPN, 1977.

- SOUČEK, V. *Hluchoněmé a nedoslýchavé děti*. České Budějovice : Obzor hluchoněmých, 1934.
- SOVÁK, M. a kol. *Logopedie*. Praha : SPN, 1965.
- SOVÁK, M. *Logopedie – metodika a didaktika*. Praha : SPN, 1984.
- SOVÁK, M. Neslyšící mezi námi. In KRUML, M. *Seminář o problémech hluchoty*. Praha : Magnet, 1977, s. 9-21.
- STRNADOVÁ, V. *Jak se úspěšně vyrovnávat ztrátě sluchu*. Praha : ASNEP, 2001.
- STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I. Hluchota a jazyková komunikace*. Praha : UK FF, 1998.
- STRNADOVÁ, V. *Specifické neverbální projevy neslyšících lidí*. Praha : ČKTZJ, 2008.
- SVAČINA, S. Mluvit nebo ukazovat? *Obzor hluchoněmých*, Praha : Spolek pro péči o hluchoněmé, 1942, roč. 25, č. 6, s. 1-2.
- ŠEBKOVÁ, H. Mimika v českém znakovém jazyce. In KUCHAROVÁ, L. *Jazyk neslyšících*. Praha : UK FF, 2005, s. 47-51.
- ŠROM, F. In ZEMAN, J. *Péče o sluchově postižené*. Praha : Svaz československých invalidů, 1967.¹⁷
- ŠTEJGERLE, L. *Kapitoly z psychologie hluchoněmého dítěte*. Praha : Revue, 1940.
- ŠTEJGERLE, L., a kol. *Informácie*. Prešov : Slovenská pedagogická spoločnosť pri SAV, 1985.
- TETAUEROVÁ, I. *Mezinárodní znakový systém*. Praha : ČKTZJ, 2008.
- UHERÍK, A. *Hluchota, řeč, poznanie*. Martin : Osveta, 1990.
- VÁVRA, V. *Mluvíme beze slov*. Praha : Panorama, 1990.
- VÝMOLA, K. *Dějiny výchovy a vzdělání hluchoněmých*. Praha : Spolek pro péči o slabomyslné v R. Č. S., 1925.
- ZEMAN, J. a kol. *Péče o sluchově postižené*. Praha : Svaz československých invalidů, 1967.
- F. Z. O řeč hláskovou a posunkovou. *Noviny pro hluchoněmé*, Valašské Meziříčí : Orgán spolků hluchoněmých na Moravě, 1928, roč. 9, č. 5, s. 4.
- J. H. S. Pomozte sjezdu! *Noviny pro hluchoněmé*, Valašské Meziříčí : Orgán spolků hluchoněmých na Moravě, 1928, roč. 9, č. 5, s. 3-4.

¹⁷ Diplomantka se omlouvá za nesystematickou práci s literaturou ve školním archivu Střední školy, základní školy a mateřské školy pro sluchově postižené v Praze v Holečkově ulici, jejíž vinou si nezapsala přesnou paginaci.

DVD

DINGOVÁ, N., DVOŘÁKOVÁ, M. a kol. *Slovník znakového jazyka: terminologie z období těhotenství, porodu a péče o novorozence*. Praha : FRPSP, Tamtam, 2005.

PŮLPÁNOVÁ, L. *Překladový slovník základní skautské terminologie : český jazyk - český znakový jazyk s výkladem*. Praha : Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, [2009].

Terminologie pro počítače, internet, tvorbu webových stránek a typografii v českém znakovém jazyce. Praha : ASNEP, 2003.

On-line elektronické zdroje

DÁMCOVÁ, M. *Deset lidových moudrostí o neslyšících a reakce na ně*. [online]. [cit. 2011-07-22]. Rozhlasový cyklus Slyšitelné ticho, host tohoto dílu A. Hudáková, rádio Classic FM, 2006a. Dostupné na:

<<http://ruce.cz/clanky/240-deset-lidovych-moudrosti-o-neslysicich-a-reakce-na-ne>>.

DÁMCOVÁ, M., *Dalších 10 předsudků o neslyšících*. [online]. [cit. 2011-07-22]. Slyšitelné ticho, host tohoto dílu P. Vysuček, rádio Classic FM, 2006b. Dostupné na:

<<http://ruce.cz/clanky/493-dalsich-10-predsudku-o-neslysicich>>.

KOMORNÁ, M. *Psaná čeština a čeští neslyšící*. *Info-Zpravodaj*. [online]. 2007, roč. 15, č. 3, s. 15-17. Dostupné na:

<<http://ruce.cz/clanky/312-psana-cestina-a-cesti-neslysici>>

KYLE, J. G., WOLL, B. *Sign language. The study of deaf people and their language* (Překlad studie). [online]. 1994 [citováno 2011-01-30]. Dostupné na: <<http://ruce.cz/clanky/7-znakovy-jazyk>>.

MACUROVÁ, A. *Jazyk a hluchota*. *Slovo a slovesnost*. [online]. 2001a, roč. 62, s. 92-104. [citováno 2011-06-22]. Dostupné na:

<<http://ruce.cz/clanky/20/1-jazyk-a-hluchota>>

MACUROVÁ, A. *Poznáváme český znakový jazyk I*. *Speciální pedagogika*. [online]. 2001b, roč. 11, č. 2, s. 69-75. [citováno 2011-06-22]. Dostupné na:

<<http://ruce.cz/clanky/8-poznavame-cesky-znakovy-jazyk-i>>

MOTEJZÍKOVÁ, J. *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí*. *Infozpravodaj*. [online]. 2009, roč. 17, č. 1, s. 14-15, [citováno 2011-02-02]. Dostupné na:

<<http://ruce.cz/clanky/716-dejiny-vyzkumu-znakoveho-jazyka-u-nas-a-v-zahranici>>.

MOTEJZÍKOVÁ, J. *Poznáváme český znakový jazyk V. – Specifické znaky*. *Speciální pedagogika*. [online]. 2003, č. 3, s. 218-226, [citováno 2011-06-29]. Dostupné na: <<http://ruce.cz/clanky/189-poznavame-cesky-znakovy-jazyk-v-specificke-znaky>>.

- VOJTECHOVSKÝ, R. Posunkový jazyk je neverbálna komunikácia? *Infonep*. [online]. 2008a, roč. 2, č. 9, s. 24-25, [citováno 2011-02-02]. Dostupné na:
<<http://ruce.cz/clanky/534-posunkovy-jazyk-je-neverbalna-komunikacia>>
- VOJTECHOVSKÝ, R. Posunkový jazyk je medzinárodný? Nie! *Infonep*. [online]. 2008b, roč. 2, č. 11, s. 29-30, [citováno 2011-02-02]. Dostupné na:
<<http://ruce.cz/clanky/533-posunkovy-jazyk-je-medzinarodny-nie>>
- VYSUČEK, P. Poznáváme český znakový jazyk VI. (Specifické znaky). *Speciální pedagogika*. [online]. 2004, č. 1, s. 16-27, [citováno 2011-06-29]. Dostupné na:
<<http://ruce.cz/clanky/190-poznavame-cesky-znakovy-jazyk-vi-specificke-znaky>>.
- Zákon č. 155/1998 Sb., o znakové řeči a o změně dalších zákonů*. [online]. 1998, [citováno 2011-04-12]. Dostupné na:
<http://cs.wikisource.org/wiki/Z%C3%A1kon_o_znakov%C3%A9_%C5%99e%C4%8Di_a_o_zm%C4%Bn%C4%B_dal%C5%A1%C3%ADch_z%C3%A1kon%C5%A
F>
- Zákon č. 384/2008 Sb., o komunikačních systémech neslyšících a hluchoslepých osob*. [online]. 1998, [cit. 2011-04-13]. Dostupné na:
<<http://ruce.cz/clanky/506-zakon-o-komunikacnich-systemech-neslysicich-a-hluchoslepych-osob>>

Informační brožury:

- Jak komunikovat... aneb mám spolužáka se zdravotním postižením (2009)
Desatero kontaktu s osobami se zdravotním postižením (2005)
Desatero pro lepší komunikaci (nedatováno)
Městská policie hl. m. Prahy naslouchá neslyšícím (nedatováno)

PŘÍLOHY

Příloha: Dotazník

Dotazník

Pohlaví:

Věk:

Vzdělání: (stupeň a obor):

Napište stručně, co obecně víte o neslyšících lidech.

Popište stručně své osobní zkušenosti s komunikací s neslyšícími lidmi.

Napište stručně, co víte o komunikaci neslyšících lidí.

V tabulce je 9 tvrzení. Pokud s nimi souhlasíte, napište k nim +. Pokud s nimi nesouhlasíte, napište - .

Tvrzení	Pravdivost
<i>Příklad: Rok má 8 měsíců.</i>	-
<i>Příklad: Hlavní město České Republiky je Praha.</i>	+
1. Mezi neslyšícími lidmi všude na světě se ukazuje stejně.	
2. Některé znaky v Praze a v Brně se liší.	
3. Neslyšící lidé spolu komunikují jen o tom, co vidí, nebo o tom, na co se dá sáhnout (pouze na konkrétní rovině).	
4. Jazyk neslyšících je něco jako pantomima.	
5. Jazyk neslyšících má chudou slovní zásobu.	
6. Osoba, která neslyší, je i němá.	
7. Když spolu neslyšící lidé ukazují, výpověď neobsahuje žádná gramatická pravidla.	
8. Když se neslyšící dítě naučí „mluvit rukama“, už se nenaučí mluvit a psát česky.	
9. Při vyučování neslyšících je nutno používat pouze psanou a mluvenou češtinu, protože jazyk neslyšících je pro vyučování příliš primitivní a nemůžeme jím naučit vše.	

Na závěr bych chtěl(a) doplnit... (pokud nemáte žádné další informace k doplnění, nechte řádky prázdné)
